

ԿՈՆՍԵՐՎԱՏԻՎ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆ

“Կոնսերվատիվ հեղափոխությունը” հեղինակի վեցերորդ գիրքն է “Հուլիոս Կեսար”, “Ալեքսանդր՝ որդի Ամոնի”, “Կալիգուլա” վեպերից, “Այրվելու գնացողը” (Ջ. Բրունոյի մասին), “Մեգիրա” էգոթերիկ-քաղաքական վիպակներից և “Խորհելու ժամանակը” քաղաքական հետազոտությունից հետո:

Գրքում քննարկվում են երրորդ հանրապետությանը վիճակված դժվարությունների իրական պատճառները և 20-րդ դարասկզբի ազգայնական շարժումների հիման վրա առաջարկվում է հանրային գիտակցության արմատական փոփոխման ոչ ստանդարտ մի համակարգ:

Գիրքը նախատեսված է հանրային գիտակցության արմատական փոփոխման ուղի Որոնողների համար, ովքեր բավարար չափով տեղեկացված են էգոթերիկայից:

- Հեղինակը խորհուրդ չի տալիս գիրքն ընթերցել՝**
- մարտնչող աթեիստներին,
  - մոլեռանդ հավատացյալներին,
  - գիտությունը որպես աշխարհաճանաչողության միակ միջոց համարողներին:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ՄԵՆՔ ԵՎ ՄԵՐ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ

ՆԱԽԱԲԱՆ
ՀԱՐՑԱԴՐՈՒՄ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԳՈՐԾՈՆ

Ո՞Վ ԵՆՔ ԵՂԵԼ ՄԵՆՔ Ի ՄԿԶԲԱՆԵ
ԳԱՀԱՎԻԺՈՒՄ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ
ՊԱՎԼԻԿՅԱՆՆԵՐ
ՎԵՐՁԻՆ ԶՈՀԸ
ԶԳՈՅՈՒԹՅԱՆ ՀԱԶԱՐ ՏԱՐԻ

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԿՅԱՆՔ
ՊԱՇՏՈՆՅԱՆԵՐ
ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ
ՆԵՐՔԻՆ ԹՇՆԱՄԻ

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՇՐՋԱՆ

ԱՆՑՈՒՄԱՅԻՆ ՓՈՒԼԻ ԳՈՐԾՈՆ

ԿԱՊԻՏԱԼԻԶՄԸ ԵՎ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԱՂԵՏԸ
“ՆՈՐ ՄԱՐԴԸ” ԵՎ ԲԱՐՈՑԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՀԸ
ԱՎԱՆԴՈՒՅԹԸ ԸՆԴԴԵՄ “ՆՈՐ ՄԱՐԴՈՒ”
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԿԱԼՎԻՆԻԶՄ
ԳԱՂԱՓԱՐԻ ՄԱՀԸ
ԶՈՒԳԱՀԵՌ
ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ՝
Ի՞ՆՉ Է ՍՊԱՌՆՈՒՄ ՄԵԶ

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՆՐԱՆՔ, ԻՐԵՆՑ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ ԵՎ ԼՈՒԾՈՒՄԸ

ՉԿԱ ՈՉԻՆՉ ԱՆՀՆԱՐ...
ՊԱՅԹՈՒՑԻԿ ՀԱՄԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ
ՀԱՅԱՑՔ ԴԵՊԻ ԵՏ
ՀԱՄԱՏԻԵԶԵՐԱԿԱՆ ԳԵՐԽՆԴԻՐ
ԳՈՒՐՈՒՆԵՐ
ՈԳԵՆՈՐՈԳՈՒՄ
ԳԻՐՔ-ՔԱՐՈԶԻՉ, ՄԵՍԻԱ
ՈԳԵՄԻՋՆՈՐԴ
ՀՌԵՏՈՐ
ԳԵԲԵԼՍ
ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ-ՕՐԴԵՆ
ՎԱԳՆԵՐ
ԹՇՆԱՄԻ ԵՎ ԲԱՐԵԿԱՍ
ԽՈՐՀՐԴԱՆԻՇՆԵՐ
ԿՐՈՆ
ԱՆԵՆԷՐԲԵ
ՀՐԱՇՔ
ՄԵՍԻԱ
ԲԵԿՈՒՄ
ՆՈՐ ԳԵՐՄԱՆԱՅԻ
ԿՅԱՆՔԻ ԾԱՂԻԿՆԵՐ

ՀԱՎԱՍՏԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԴԵՊԻ ՕՐԴԵՆ
ԿՈՐԾԱՆԱՐԱՐ ՇՐՋԱԴԱՐՁ
ԿԱՐՈՂ ԷԻՆ ՀԱՂԹԵԼ ԳԵՐՄԱՆԱՅԻՆԵՐԸ
ԻՏԱԼԱԿԱՆ ՏԱՐԲԵՐԱԿ

ՄԱՍՆ ԵՐՐՈՐԴ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏԱՐԲԵՐԱԿ

ՆՏԴԵՀԸ ԵՎ ԿՈՆՍԵՐՎԱՏԻՎ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԱՐՑԱԽՅԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄ

ԱՄՓՈՓՈՒՄ
ՀԱՎԵԼՎԱԾ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ՄԵՆՔ ԵՎ ՄԵՐ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ

ՆԱԽԱԲԱՆ

Անկախության առաջին տարիներին հայ ժողովուրդն ունեցավ էական ձեռքբերումներ, նույնիսկ այնպիսին, որը նախադեպ չէր ունեցել ավելի քան հազար տարի: Բայց նայնպես, երկրի ներքին կյանքի կարգավորվածությունը, մեղմ արտահայտված, անչափ հեռու է բավարար լինելուց: Կառավարությունների հայտարարած ծրագրերն այդպես էլ իրականություն չեն դառնում և չի երևում արդար, բարգավաճ և ժողովրդավարական երկիր կառուցելու սկիզբն անգամ: Ընդդիմության փորձերը՝ հասարակության ակտիվ հատվածին քաղաքական պայքարի մղելով երկրի զարգացումը փոխադրել ռացիոնալիզմի ռելսերի վրա, ոչ միայն արդյունք չեն տալիս, այլև շարունակական պարտությունների պատճառով հանգեցնում են հանրության խոր հուսալքության, ապատիայի, որն իր հերթին նպաստում է բացասական բնագոյների հաղթարշավի կայացմանը:

Ինչու՞ է այսպես, մեր իշխանություններն ինչու՞ նման վարք ունեն, ի՞նչն է սխալ հաշվարկում ընդդիմությունը, ինչու՞ է ժողովուրդն անհավաքական: Սրանք հարցեր են, որոնց խորքային ու սպառնիչ պատասխանները մեր քաղաքական միտքը զլանում է տալ: Մինչդեռ այդ հարցերի իրական պատասխանները չունենալով՝ անհնար է նախանշել իրավիճակից իրատեսական ելքի ուղին:

Սույն գրքում շոշափվում են բարձրացված հարցերի պատասխանները և ապա ներկայացվում է հնարավոր ելքի մի տարբերակ:

ՀԱՐՑԱԴՐՈՒՄ

Հայաստանում տեղի ունեցող սոցիալաքաղաքական երևույթներին մեր քաղաքական միտքը տվել է մակերեսային մի պարզաբանում, որը թևածում է մամուլում և հանրային վայրերում արդեն 16 տարի՝ “երկրում տեղի ունեցող բոլոր արատավոր երևույթներն ու գործընթացները պայմանավորված են բացառապես իշխող /նախկինում՝ հիշական, ներկայում՝ կոալիցիոն) վարչախմբի գործունեությամբ”:

Զանց առնելով այդ պարզաբանումը ստորև ներկայացվում է Հայաստանում տիրող իրավիճակի բացատրության մի մոդել, որը գնահատում է երկու կարևորագույն գործոնների բացասական ազդեցությունը մեզանում տեղի ունեցող հասարակական գործընթացների վրա՝

ա/ ազգային գործոն. մեր իսկ պատմությամբ պայմանավորված բացասական դրսևորումների դերը հայ ժողովրդի վարքում,

բ/ անցումային փուլի գործոն. հասարակարգի փոփոխությամբ պայմանավորված բարդությունները և դրանց բացասական ազդեցությունը հանրային կյանքի կարգավորման վրա:

Այս գործոնների հանրագումարային ազդեցությունը պարզելուց հետո կունենանք իրավիճակի ամբողջական բացատրությունը և այդ ժամանակ առավել քան ակնհայտ կդառնա, թե ի՞նչ իրատեսական քայլեր է հարկավոր անել երկրում արմատական փոփոխությունների հասնելու համար:

ԱԶԳԱՅԻՆ ԳՈՐԾՈՆ

Ո՞Վ ԵՆՔ ԵՂԵԼ ՄԵՆՔ Ի ՄԿԶԲԱՆԵ

“Այսպիսին եղել ենք, այսպիսին էլ կմնանք”,- հռոտեսական այս մտքին կարելի է հանդիպել ամեն քայլափոխի: Այն գերիշխող է քաղաքական քննարկումների, բանավեճերի ու կենցաղային զրույցների ժամանակ: Ու քանի դեռ այդպես ենք մտածում, ապա արմատական փոփոխության հույս անգամ լինել չի կարող: Այնպես որ, նախևառաջ հարկավոր է շարդել կարծրացած, ամլության դրդող այդ տեսակետը: Այո՛, մենք հիմա այսպիսին ենք, բայց բոլորովին ուրիշ տեսակ ենք եղել նախկինում: Մեր ազգի գոյության շրջանի մեծ մասում եղել ենք կազմակերպված, օրինապաշտ, հզոր ու նաև աշխարհակալ: Ու սրանք վերամբարձ խոսքեր չեն ամենևին, այդպես մեր մասին արտահայտվել են մեր պատմության ընթացքում մեր հետ շփված ժողովուրդները: Շումերական էպոսում հայերի երկիրը (մեր թվարկությունից մի քանի հազար տարի առաջ) անվանվում է աստվածային օրենքների երկիր, Օվիդիոսը մեր ցեղի ուժը խորհրդանշել է վագրով, իսկ ըստ անգլիացի պատմագիր Ֆինլեյնի՝ “Բյուզանդիայի մեջ հայ բառը հոմանիշ էր ազնվականության և քաջարիության”: “Երանի նրան, որ հայոց գնդի տերն է. այդպիսի տիրասեր և միաբան ու միամիտք գորաց, որոնց գնդից ու նշաններից հուր ու բոց կելներ”, - սա էլ Շապուհի խոսքն է:

Դարեր շարունակ հայերը եղել են տարածաշրջանի, ինչու՞ ոչ՝ նաև աշխարհի հզորների թվում: Արժանապատվորեն պաշտպանել են իրենց երկիրը, իսկ երբ նվաճումներ են իրականացրել, ապա այլոց նման ոչ թե ավեր են տարել այլ ժողովուրդներին, այլ երկիր կառավարելու արվեստ:

Ապացուցված է, որ արշավանքների և զինական տեղաշարժերի արդյունքում հայերը դարձել են նախահայրերը մի շարք, այդ թվում նաև ներկայիս եվրոպական, ժողովուրդների: Բայց միայն ռազմարվեստում չէ, որ մեր նախնիները դրսևորել են իրենց գերազանցությունը: Նրանք դեռևս մ.թ.ա. երկրորդ հազարամյակում ստեղծել էին ոգեղեն արժեքներով ապրող հանրություն, որի մեջ ձևավորվել էին հասարակական երեք շերտեր՝ գերիշխող քրմական

դասը, զինվորականները և ռամիկները: Քրմական դասը պատասխանատու էր երկրում տիրող ներքին իրավիճակի համար, իրականացնում էր արդարադատություն և, ի տարբերություն այլ ժողովուրդների, մեր պատմության այդ հատվածը “չի հիշում” սոցիալական պայքարի որևէ դեպք: (Հայության հերոսական հին շրջանի պատմությամբ հետաքրքրվողներին խորհուրդ է տրվում անպայման ծանոթանալ Էդմոն Խուրշուդյանի “Արիական իմաստություն” գրքին, որից հետո արմատապես կփոխվի սեփական ժողովրդի ու նրա պատմության և, որ ամենակարևորն է՝ նաև ապագայի հանդեպ գոյություն ունեցող հոռետեսական վերաբերմունքը):

Մեր նախնիներն առաջիններից էին, որ համակարգված պատկերացումներ ունեին Տիեզերքի մասին, նրանք աշխարհին տվել են մշակույթ, արհեստներ, հայտնագործություններ հողի, մետաղի մշակության և այլ ոլորտներում: Բերենք օտարների կողմից արձանագրված մի քանի օրինակներ: Գիտնական Յոզեֆ Ստրջիզվսկին իր “Հայ ճարտարապետությունը և Եվրոպան” աշխատության մեջ (1918թ.) հայ եկեղեցական ճարտարապետությունը համարել է մայրը, բուն իսկ նախատիպարը Պոլսի Սուրբ Սոֆիայի, ապա նաև Աախենի, մինչև իսկ Քյոլնի հռչակավոր մայր տաճարների: Նա գտնում էր, որ Եվրոպայի արվեստը Արևելքից և առաջին հերթին Հայաստանից է գալիս:

Գերմանացի Գերհարդ Քլինգեն դեռ հարյուր տարի առաջ է վկայել, որ հայերը հայտնագործել են թուլիում արծաթը, հայտնաբերել պողպատը, աջակցել և կրթել իրենց շրջապատող հարևաններին:

Մեր կողմից ավելացնենք, որ այս ամենից բացի, հայերը 15-17-րդ դարերում, զրկված լինելով պետականությունից, հաջողեցրել են տիրել համաշխարհային ծովային առևտրին:

“Իսկ ի՞նչ կատարվեց մեզ հետ, որ կերպարանափոխվեցինք այսպես,- կհարցնի անշուշտ ընթերցողը:- Եվ ինչու”, ի հակառակ մյուս ժողովուրդների, մեր պատմության երթը եղավ քաղաքակրթությունից դեպի քաոս”:

ԳԱՀԱՎԻԺՈՒՄ

Ինչպես ասացինք, հնում հայերի մոտ ձևավորվել էին երեք հիմնական դասեր:

Այնուհետև, արևելքում ռազմականացված պետությունների ի հայտ գալուն զուգընթաց, զինվորական դասը հետզհետե սկսեց միջամտել երկրի կառավարման գործերին, և ոգեղեն արժեքներ կրող քրմական դասն աստիճանաբար մեկուսացավ: Մեմական ժողովուրդների հետ շփումը զգալիորեն սասանեց առաջավորասիական տեղաբնակների արիական արժեքային համակարգը, ապա սկսվեց հելլենների ներխուժումը տարածաշրջան: Ալեքսանդր Մակեդոնացու արշավանքի ընթացքում ավերվեցին երկրի հարավում գտնվող մեր տաճարները, իսկ ոգեղեն արժեքներ կրող քրմական դասը հալածվեց: Հելլեններն իրենց հետ բերին նյութապաշտություն, պոռնկություն, արվամոլություն, վաշխառություն՝ երևույթներ, որոնք մինչ այդ խորթ էին հայերին: Արձանագրվեց մեր պատմության մեջ ոգեղեն արժեքների առաջին ճգնաժամը, որն ավելի խորացավ մեր թվագրության առաջիներկրորդ դարերում, երբ հռոմեական զորքերը ներխուժեցին Ասորիք՝ իրենց հետ բերելով նաև իրենց բարքերը (այդ շրջանում հինհռոմեական արժեքային համակարգը վաղուց արդեն ճգնաժամ էր ապրում):

Այդ նույն ժամանակ Հայաստանում և հարևան տարածքներում հայտնվեցին Հրեաստանից գաղթած փախստականներ, և հետզհետե մովսեսականության հիման վրա ստեղծվեց մի աղանդ, որը նյութականությունից փրկության հույսը կապում էր Բարձրյալի հետ (պատմաբանները սա համարում են քրիստոնեության առաջին մուտքը Հայաստան): Շատ չանցած՝ քրիստոնեությունը երկրորդ անգամ մուտք գործեց երկիր, սակայն այս անգամ զգալիորեն կերպափոխված, հունահռոմեական միջավայրի ազդեցության տակ

նյութապաշտականացած: “Երկրի քրիստոնեացումը կատարվում էր հեշտ, կայծակնային արագությամբ: Այդ մի գաղափարական շարժում չէր, մտցված ժողովրդական զանգվածների մեջ՝ համոզում, գիտակցություն առաջ բերելու համար: Այդ մի հրաման էր. ձևական արարողություն: Լուսավորում էր Գրիգորը ոչ թե խոսքով, համառ ու երկարատև քարոզչությամբ, այլ հրով և երկաթով: Հեթանոսական Հայաստանում մեհյանը մի ավատական հիմնարկություն էր, ուժեղ ու հեղինակավոր, մանավանդ նրանով, որ հարստություններ էր կուտակում իր մեջ: Հիմնովին կործանել այդ տաճարները, կոտորել կամ փախցնել նրա պաշտոնյաներին՝ այս էր, որ Գրիգորի համար նշանակում էր “տարածել քրիստոնեություն”, երբ նա, թագավորի գործերի գլուխ անցած, մի տեղից թոչում էր մյուս տեղը մեհյաններ քանդելու և քուրմեր փախցնելու համար” (Լեո, “Հայ կղերական դիվանագիտություն”): Այս նոր կրոնը հաստատելու նպատակով ոչնչացվեցին գրեթե բոլոր տաճարները, գրականությունը, պատմագրությունն ու գիտությունը:

Ոգեղեն արժեքների հանդեպ դրսևորվող այս վերաբերմունքը պատճառ դարձավ ընդհարումների, որի արդյունքում հազարամյակների ընթացքում ձևավորված ընտրախավը հիմնականում ոչնչացավ: Միայն Տարոնի նվաճման համար, իսկ Ջենոբ Գլախի, ոչնչացվեց վեց հազար ընդդիմադիր:

Պետությունը հետզհետե խարխիլվեց, խոշոր հողատեր դարձած եկեղեցին աստիճանաբար նվազեցրեց աշխարհիկ իշխանությունների դերը, և շատ չանցած՝ հայերը, իրենց իսկ մեղքով կորցրին պետականությունը՝ պարսից թագավորին գրելով, թե իրենց թագավոր այլևս պետք չէ: Արշակունյաց հարստության կործանումով, փաստորեն, հայ ժողովուրդը դուրս դրվեց պատմական զարգացման տրամաբանությունից:

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ

Քրիստոնեության հաստատումով Հայաստանի ներքին կյանքն ամենևին չխաղաղվեց: Առաջացան տարաձայնություններ արդեն բուն քրիստոնեական հավատքի ներսում, որի արդյունքում ձևավորվեցին մի շարք շարժումներ: Մի կողմ թողնելով պաշտոնական եկեղեցու հետ ունեցած նրանց նուրբ դավանաբանական տարաձայնությունները, անդրադառնանք միայն սոցիալ քաղաքական տեսանկյունից հետաքրքրություն ներկայացնող թեզերին: Այդ շարժումներից մանիքեականները մերժում էին քրիստոնեության բացասական վերաբերմունքը մարդու աշխարհիկ կյանքի նկատմամբ և, երկինքը աստվածների համար բավարար համարելով, պահանջում էին երկրի վրա վերականգնել մարդու իրավունքը, նրան դարձնել դրա տերը և այն ծառայեցնել իր իսկական սիրոջ կարիքներին: Հինգերորդ դարում քրիստոնեության համար լուրջ վտանգ էր արդեն բորբորիտների շարժումը, որի անդամները հանդես էին գալիս որպես կամքի ազատության կողմնակիցներ, հակադրվելով քրիստոնեական ճակատագրապաշտությանն ու մերժելով եկեղեցու ղեկավար դերը մարդկանց կյանքի կազմակերպման գործում: Մեկ այլ շարժման՝ մծղնեականության հետևորդները բացասաբար էին վերաբերվում եկեղեցու մեջ սրբագործված ծիսակատարություններին:

Իշխող դավանանքին հակադրվող բոլոր այս շարժումների հետևորդները դաժանորեն ոչնչացվեցին: Այսպես, Խորենացին գրում է, թե Սահակ Պարթև կաթողիկոսը “հրամայում է քննել պղծագործ բորբորիտներին, և եթե ոչ մեղմությամբ և ոչ խստությամբ ուղղության չգան, ապա չարչարելով հալածել, ինչպես թշնամիներ թշնամիներից վրեժ առնեն, որպեսզի իրավացի մահով հոգիների անիրավ մահը խայտառակվի”:

Սա հայ ժողովրդի սերքուցքին հասցված երկրորդ խոշոր հարվածն էր:

Ըստ բյուզանդական աղբյուրների՝ պավլիկյան շարժման հիմնադիրը եղել է մանիքեական մի հայ տիկնոջ՝ Կալինիկեի որդի Պավոդոսը, որն իր որդիների և եղբոր հետ Հայաստան գալով՝ մեծ գործունեություն է ծավալել: Պավլիկյանները մարդու ակտիվ գործունեության սկզբունքի կողմնակիցներ էին և ձգտում էին երկրի վրա իրականացնել այն, ինչը եկեղեցին խոստանում էր երկնքում՝ արդարություն և հավասարություն: Մարդու իրավունքի, նրա ազատագրության հարցը գլխավորն էր նրանց համար: Մարդուն նյութի գերությունից ազատել, վերջ տալ ամեն տեսակ ավելորդապաշտություններին, երկրի վրա հավասարություն ստեղծել՝ այս էր պավլիկյանների նպատակը:

Պավլիկյանները մերժեցին եկեղեցական ճոխ արարողությունները, հակադրելով դրանց սկզբնական քրիստոնեության պարզ աղոթքները սովորական աղոթատներում: Բարձր իդեան չպետք է ապականվի, մարդը չպետք է ստորանա և ծունկի գա նյութի առաջ: Խաչը փայտի կամ երկաթի մի կտոր է, ինչ գորություն կարող է ունենալ դա, որ հարկ լինի դրան երկրպագել: Մի փայտի կամ երկաթի կտոր ինչ կարող է անել մարդու համար և առհասարակ մի թե կարելի է մի որևէ բան հայցել դրանից: Մաքուր գաղափարականությունը ոսկյա խաչերի և նման արդուզարդերի հետ առնչություն չունի: Ահա այսպես էին դատում պավլիկյանները:

Նրանք այլոց նման հույսը չդրին ինչ-որ մեսիայի գալստյան վրա, այլ զենքը ձեռքներին դուրս եկան երկրի կառավարիչների դեմ՝ սարսափ տարածելով անգամ բյուզանդական կայսրերի վրա: 720 թվականին Դվինի եկեղեցական ժողովը հատուկ որոշում ընդունեց պավլիկյանների դեմ պայքարի մասին, ուր ասված էր. “Չպետք է չարադանդ մծղենների, որ կոչվում են պավլիկյաններ, աղոթատեղերում որևէ մեկը աղոթի, այլ ընդհակառակը, անհրաժեշտ է հեռանալ նրանցից, գարշել և ատել նրանց, որովհետև նրանք սատանայի որդիներ են և հավիտենական հրի լուցկիներ, որ հեռացել են արարչի կամավոր սիրուց: Եթե լինի մեկը, որ հարաբերության մեջ մտնի նրանց հետ և սիրալիր ու բարեկամական կապեր հաստատի նրանց հետ, պետք է նրան ծեծել և ծանր պատիժներ տալ, մինչև որ զգաստանա և առողջանա հավատի մեջ: Իսկ եթե կրկին այդպիսիները հարեն աղանդին, ապա հրամայում ենք այդպիսիներին բոլորովին կտրել և դուրս նետել քրիստոսի եկեղեցու անդամներից, իբրև ժանտախտի, քանի որ այդպիսին իբրև դառն արմատ հանդես գալով կհորդորի ուրիշներին և նրա միջոցով շատերը կպղծվեն”:

Այս որոշման ընդունման նախօրեին Հովհան Օձնեցին համաձայնության է գալիս արաբական պետության ներկայացուցիչ Վլիթ ոստիկանի հետ՝ պավլիկյան շարժումը ճնշելու համար: Արաբները սիրահոժար հալածեցին պավլիկյաններին, նրանց առաջնորդը սպանվեց մարտում, իսկ դավանանքին հավատարիմ մնացած “աղանդավորները” ողջողջ այրվեցին խարույկի վրա:

Բայց դաժան այդ պատիժներն անկարող եղան մարել պայքարը: Շարժման օջախներն արագորեն բազմանում էին և շուտով ընդգրկեցին նաև Արևելյան Հայաստանը: Պավլիկյանները ռազմական մի շարք հաջողություններ ունեցան, որոնց շնորհիվ զգալիորեն մեծացավ շարժման մասնակիցների թիվը: Մա սաստիկ անհանգստացնում էր հայ եկեղեցուն, և նրա հորդորով բյուզանդական կայսրերը, արաբ ոստիկանները ավելի քան երկու հարյուր տարի պավլիկյաններին խարանեցին, այրեցին խարույկների վրա, մորթեցին, սպանեցին զենքը ձեռքին:

872 թվականին տեղի ունեցած ճակատամարտում կրած պարտությունից հետո պավլիկյանների զգալի հատվածը բռնագաղթելով՝ հաստատվեց Բալկանյան թերակղզում:

Սա հայ ժողովրդին հասցված երրորդ խիստ դաժան հարվածն էր:

Մի որոշ ժամանակ անց սկիզբ առավ նոր շարժում՝ թոնդրակյանությունը, որին հարեցին նաև ազնվականներ ու բարձրաստիճան հոգևորականներ: Հայ կառավարիչները կրկին դիմեցին բյուզանդական կայսրության օգնությանը, և արդյունքը եղավ այն, որ կամք դրսևորելու ընդունակ հայերը ևս երկու հարյուր տարի ամենադաժան միջոցներով ոչնչացվեցին իրենց իսկ երկրում: Ով հաջողեցրեց՝ բռնեց Եվրոպայի ճամփան՝ Վերածնունդ պարզևելու աշխարհի այդ հատվածին, իսկ Հայաստանը դադարեց գոյություն ունենալ որպես երկիր:

Համաձայն պատմական փաստերի, այդ նույն ժամանակներից սկսած ժողովուրդը թաղվեց նյութապաշտության ճահճի մեջ:

ԶԳՈՅՈՒԹՅԱՆ ՀԱԶԱՐ ՏԱՐԻ

Հայության սերուցքը միայն ներքին ճակատում չէր ոչնչանում: Հայ ժողովրդին թուլացնելու, նրան մարտունակությունից զրկելու ձգտումներ ունեին նաև նվաճողները: Այն նույն ժամանակ, երբ դավանաբանական տարաձայնությունների պատճառով ոչնչացվում էր ազգի քաղաքականապես ակտիվ հատվածը, թե՛ բյուզանդացիք, թե՛ պարսիկները հայկական այրուձին հեռացնում էին երկրից և կռվի ուղարկում ամենադժվարին հատվածները՝ նպատակ ունենալով ոչնչացնել այն: Ծրագրված կերպով թուլացվում էին նախարարաց տները՝ կամենալով ջլատել հայրենասիրությունն արյան մեջ կրող ազնվականությանը: Արաբական խալիֆաթի օրոք նախարարաց տների հարյուրավոր ներկայացուցիչներ խաբեությամբ հրավիրվեցին Նախճավան, ձերբակալվեցին ու հրկիզվեցին: Այդ ժամանակ արդեն ժողովրդի մեջ միտք կրող, անանձնական գաղափարներ ունեցող ու այդ գաղափարներին անմնացորդ նվիրվելու ընդունակ մարդիկ սարսափելիորեն չնչին տոկոս էին կազմում: Ու երբ ընդամենը քսան հազարանոց սելջուկյան բանակը հայտնվեց Հայաստանում, երկրում բնակվող մարդկային բազմամիլիոն բազմությունն այլևս զրկված էր արտաքին վտանգը դիմակայելու ունակությունից: Իսկ մոնղոլների հասցրած հարվածից հետո, երբ սեփական անդորրն ապահելու նպատակով քոչվորները մորթեցին ազնվականական վերջին տների արական սեռի բոլոր ներկայացուցիչներին՝ հայ ժողովուրդը դադարեց այլևս լիարժեք պատմություն ունենալ:

Սկսվեց ստրկության վեցդարյա շրջանը, որը հայ էթնոսի ուղեղից ջնջեց հայրենիք, ազգ գաացողությունները: Ուշադրություն դարձրեք՝ 17-18-րդ դարերում Հայաստանի ազատագրությանն իրենց կյանքը նվիրած անհատները բազմամիլիոն հայ ժողովրդին որպես գործոն հաշվի չէին առնում՝ հույսը կապելով գլխավորապես օտար պետությունների հետ:

Անգաղափար և անդեկ մեր թափառումի մեջ լուսավոր էջ բացվեց 19-րդ դարում, երբ Եվրոպայում տեղի ունեցած քաղաքական ցնցումները թեկուզ թույլ, այնուամենայնիվ, իրենց արձագանքը գտան Հայաստանում, և արևմուտքում կրթված ու արևմուտքի ավանդույթները յուրացրած հայ փոքրաթիվ մտավորականությունը կյանքի նպատակ դարձրեց հայությանն ինքնամոռացության թմբիկից հանելը: Բայց նրանք ստիպված եղան ցավով արձանագրել, որ “հայ ազգը բարոյական, մտավոր և տնտեսական դարավոր ճնշման հետևանքով դարձել է կրավորական, կորցրել հավատը սեփական ուժերի նկատմամբ, հաշտվել այն մտքի հետ, “որ ինքն ոչ թե միայն ազգ չէ, այլ որ անհատներից իրաքանչիւրը իրաւունք չունի մինչև անգամ մարդի անունը կրելու, իրաւունք չունի այն հասարակ ընդհանուր մարդկային իրաւունքները վայելելու, որ վայելում է ամեն մի մարդկային էակ... “: Հայը անկման այնպիսի աստիճանի է հասել, որ չի հանդգնում պահանջել “կեանքի ապահովութեան և ազատութեան

անբռնաբարելի իրաունքները...” (Արամ Սարգսյան, “Ուրվագիծ 19խրդ դարի հայ իմաստասիրության”):

Հետագայում լուսավորիչներ կոչված փոքրաթիվ այդ մտավորականներն ազգային իդեերի իրականացման մեջ էին տեսնում անհատի կյանքի իմաստն ու գոյության նպատակը և ջանում էին վերափոխել ժողովրդին, որպեսզի հայերն ընդունակ լինեն “իրենց կրօնի և ընտանեկան սրբութեան համար, իրենց մարդկային կոչման և արժանաւորութեան համար պաշտպանական սուրբ նախապատիւ համարել ստրկական վատասրտութենէն, արիական նախանձախնդրութիւնը՝ տղայական լաց ու կոծէն և պատուաւոր մահը անպատիւ կեանքէն”: Նրանց ջանքերն իզուր չանցան՝ դարավերջին արդէն նկատվեցին ազգային զարթոնքի նախադրյալներ: Սակայն յաթաղանը 1915 թվականին առաջինն ու անողոք ոչնչացրեց մտավորականությանն ու ժողովրդի՝ ազգ դառնալ ձգտող հատվածին, որը վերստին բերեց հայության ամբոխացման:

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԿՅԱՆՔ

1918 թվական հասած հայ հանրայթի վերոբերյալ նկարագիրը հիմք ունենալով՝ ամեննին դժվար չէ հաշվարկել, որ հասարակական ամենապարզունակ հարաբերությունները կարգավորելուն անտեղյակ և անընդունակ ժողովուրդը, իր առջև խնդիր ունենալով ստեղծել ժողովրդավարական պետություն, ներքին կյանքը պիտի վերածեր անտանելի քաոսի:

Նախ այն պայմանների մասին, որում ստեղծվում էր պետությունը. “Կառավարությունը գտնում է երկիրը այնպիսի վիճակի մեջ, որի բնորոշման համար մի բառ կա միայն՝ կատաստրոֆիկ: Չորս տարի տևող պատերազմը, մեծ հեղափոխությունը, ռուսական զորքերի անկանոն նահանջը մեր սահմաններից, կայսրության տարրաւծումը, պատերազմական ճակատի վրա կրած մեր պարտությունները, տերիտորիաների կորուստը, Անդրկովկասի բաժանումը անջատ պետությունների՝ այս խորին ցնցումները չէին կարող չթողնել իրենց հետևից ահռելի հետքեր: Տնտեսական կյանքի ու ֆինանսական դրության քայքայում, դադարում ապրանքների արդյունաբերության և փոխանակության, զինամթերքի ծայր աստիճանի պակասություն, ամենաանհրաժեշտ առարկաների բացակայություն կամ սոսկալի թանկություն, ներմուծման բացարձակ ընդհատում, երկաթուղային հաղորդակցության դադարում, երթևեկության ուրիշ միջոցների պակասություն, ապա հարյուր հազարներով հաշվվող անտուն և անսնունդ գաղթականություն, անապահով կացություն սահմանների վրա և որպես անխուսափելի հետևանք այս բոլորի՝ անիշխանություն” (վարչապետ Հ. Քաջազունու 1918 թ. օգոստոսի 3ին ունեցած ելույթից, Ս. Վրացյան, “Առաջին հանրապետություն”):

1919թ. Ալեքսանդրապոլ գործուղված քննիչն այսպես է նկարագրել քաղաքում տիրող վիճակը. “Օրեց-օր դրությունն այստեղ անտանելի է դառնում: “Մաուզերիզմը”, որն առաջ հետապնդվում էր, խիստ տարածում է ստացել: Չի լինում մի օր, որ չկատարվեն սպանություններ ու կողոպուտներ, գողություններ: (Գրքի “Առաջին Հանրապետություն” հատվածում ներկայացված մեջբերումները Ռոբերտ Ավագյանի “Հանցավորությունը Առաջին հանրապետությունում” աշխատությունից են, Երևան, 1995): Իսկ ահա թե ինչ է գրում Երևանի օկրուգային դատախազը. “Օրօրի աճող հանցավորությունն ընդունում է վիթխարի չափեր և վերաճելով՝ ստանում է հրեշավոր բնույթ: Երկրում ավերածությունները մեծացնում են հանցավորությունը, իսկ հանցավորությունը մեծացնում է ավերածությունը: Այս երկու երևույթները, մեկը մյուսին նպաստելով, մեր կյանքը դարձնում են անտանելի, և

անհրաժեշտ են հերոսական ճիգեր, որպեսզի նվազեցվի հանցավորությունը և կանգնեցվի ավերածությունը: Կառավարությունը, որպես երկրում կարգ ու կանոն հաստատող պատվար, պետք է ներդնի իր բոլոր ուժերը հանցավորության դեմ պայքարելու համար և նրա գլխավոր խնդիրը պետք է լինի հասարակությունից հանցավոր տարրի վերացումը: Այս խնդրին պետք է ծառայեն վարչակազմը և դատարանը: Մինչդեռ մեր վարչակազմը հեռու է լավ լինելուց”:

Ներքին գործերի նախարարի օգնականը Նախարարների խորհրդին ուղղված իր զեկուցագրում գրել է. “Մարդկանց ահագին բազմություն սպառազինված լավագույն զենքով ցրված է հանրապետության բոլոր անկյուններում: Չունենալով ոչ մի հաստատուն պարապմունք և, որ կարևոր է, բացարձակ հափշտակության և կողոպուտի միջոցով հարստանալը գերադասելով քրտնքոտ վաստակից, նրանք իրենց նվիրել են ասպետական արշավների: Կողոպուտը հանցանք չէ: Բարոյական ըմբռնումը ոչնչացել է արդեն: Շիրակի նահանգապետն իր անգործությունն է հայտնում իր նահանգում ավելի քան 6000 զինված անձանց դեմ: Էջմիածնի գավառում օրը ցերեկով նուխեցիները քանի անգամ հարձակվել են գնացքի վրա: Վերջին հարձակման ժամանակ սպանվեցին 41 մարդ, վիրավորվեցին 82-ը: Ի՞նչ է Ձանգիբասարը: Ավարարիչ ուժերի մի կատաղի մրցում: ... Երկրի կյանքը վրդովող երկրորդ հանգամանքը գաղտնի ավազակախմբերի գոյությունն է: Մրանք կազմված են գլխավորապես բնիկ տարրերից, որոնք դարանամուտ են լինում գլխավորապես ճանապարհների վրա և գուտ կողոպուտի նպատակով սպանում են ճամփորդներին և թալանում: Հայաստանի բոլոր մասերում այդ երևույթը նկատվում է: ... Երևանից Աշտարակ տանող խճուղու մոտի Միկինի ձորը մի սպանդանոց է անցորդների համար: Այնտեղ երկու տարվա ընթացքում մոտ 100 մարդ է սպանվել: ...Երկիրը լիքն է բանդող քայքայող տարրերով”:

Կարսի նահանգապետը Կառավարության նախագահին ուղղված զեկուցագրում նշել է. “Մարդիկ վարակված են թալանելու, ապահովվելու և ապա հեռանալու տենչով... Մարդկանց մեջ բթացել է երկյուղը դեպի քրեական պատիժը... Ոճիրը պարփակում է իր մեջ քաղաքական, տնտեսական և իրավական բացատրություններ և այդ բարդ ու խճճված պայմաններում է մեր օրերի քրեական տրամադրությունների գաղտնիքը: Բացի այդ, գաղտնիք չէ այն, որ պետական հայացք, պետական աշխարհայեցողություն մենք չունենք”:

Ղարաքիլիսա գավառում 1919 թ. հունվարի 1-ից մինչև 1920 թ. հունվարի 1-ը կատարվել էր 58 սպանություն, 60 գողություն, Երևանի գավառում 1919 թ. մարտի 22-ից 29-ը ընկած ժամանակահատվածում կատարվել էր 9 սպանություն, Դիլիջանի գավառում 1919 թ. հունվար-նոյեմբեր ամիսներին կատարվել էր 66 սպանություն և 4 սպանության փորձ:

ՊԱՇՏՈՆՅԱՆԵՐ

“Այն խոսքը, թե՛ ով առավոտ քնից շուտ վեր կենա, նա է իշխանության տերն ու տնօրենը, այս պարագայում կարելի է հանգիստ խղճով թույլատրել, որ այդ վարկաբեկիչ խոսքը վերագրվի Հայաստանի Հանրապետական կառավարությանը”, գրել է “Աշխատանք” թերթը 1919 թվականի փետրվարին:

“Մեր պաշտոնեության 90 տոկոսը զեղծարար է: Ջեղծում ու կեղծում են ամենքը, ալանթալան են անում բոլորը, ովքեր ծույլ չեն, որովհետև որքան շատ են զեղծում ու հափշտակում՝ այնքան բարձրանում է նրանց աստիճանն ու պատիվը”,- [նշել է “Հայաստանի աշխատավորը”:

Հայաստանի տարածքի Վարչակազմի ու միլիցիայի տեսուչ Բագրամյանցի 1919 թվականին գրած զեկուցագրում նշված է. “Միլիցիայի պետին հայտնի չէր, թե ինչ է կատարվում տեղամասերում, կոմիսարները ոչինչ չգիտեին իրենց օգնականների

գործողությունների մասին, որի ապացույց կարող է ծառայել այն փաստը, որ ինչ-որ գողության համար Ալեքսանդրապոլում ձերբակալվել էին 15 կանայք, տղամարդիկ և օրիորդներ: Նրանք պահվել էին մոտ տասնհինգ օր, նրանց նկատմամբ կիրառվել են իսկական տանջանքներ, առանց տարբերելու սեռն ու հասակը: Բռնաբարվել են կանայք, և այս բոլորի մասին Միլիցիայի պետին ոչինչ հայտնի չէր...“:

Ղարաքիլիսայում միլիցիայի պետը ձերբակալել էր սպանության մեջ կասկածվող չորս մարդու, “նրանց նկատմամբ կիրառել էին միջնադարյան ինկվիզիցիայի դարաշրջանը հիշեցնող տանջանքներ: Ձերբակալվածները հատուկ եղանակով կապվել են հրացանափողին և խոշտանգվել: Նրանց մարմինը դադվել է շիկացած երկաթե ձողերով”, որի հետևանքով նրանք խոստովանել են չգործած հանցանքը: Այդ մարդկանց տներում անցկացվել էին խուզարկություններ՝ “առանց ձևականությունը պահպանելու, և այդ խուզարկությունները ուղեկցվում էին դրամի և այլ շարժական գույքի ավազակային հափշտակությամբ”: Հետո այդ անձանց միլիցիան սպանել էր՝ եղածը բացատրելով որպես փախուստի փորձի հետևանք:

1919 թվականի մարտին Զինվորական նախարարը հետևյալն է գրել Ներքին գործերի նախարարին. “Պետք է անմիջապես հեռացնել Նոր Բայազետի ողջ վարչակազմին, որի համատարած հանցավորությունը երևում է Արտակարգ Հանձնաժողովի կողմից կատարված քննությունից”:

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ

“Մեր քաջարի զորքերը ներկայումս ամենաձանր պայմաններում կռիվներ են մղում՝ ապահովելով Հայաստանի սահմանները հյուսից և հարավից: Մինչ գիտակից քաղաքացիները ծառայում են զորքերի մեջ, մյուսները ամոթաբար թաքնվում են թիկունքում՝ գերադասելով տաք անկյուն ու անկողինը ռազմական կյանքի չարչարանքից ու զրկանքներից: Ամոթ ու նախատինք այն մարդկանց, որոնք արժանի չեն գիտակից քաղաքացու անվանը: Մեր զորքերը նոսրանում են հիվանդությունից ու կովի կորստից: Ամեն կողմից շարքերը խտացնելու պահանջներ են ստանում: Այնինչ իմ հայտարարած ներկայանալու օրը անցավ, իսկ ծառայությունից խուսափող դասալիքները ազատ զբոսնում են փողոցներում՝ չուզենալով զորքի շարքերը մտնել, բարձր գնահատելով իրենց թանկ կյանքն ու առողջությունը: Ամաչեցեք փոքրոգությունից, շտապեցեք կենտրոններ՝ ի կատարումն հայտարարված զորակոչի, Հայաստանի բնակչությանն ուղղված Հանրապետական զինվորական նախարարի կոչից: Ալեքսանդրապոլի գավառում երկու ամսվա ընթացքում ձերբակալվել էր 1358 դասալիք, Բայազետում՝ 392, Էջմիածնում՝ 567:

Զօգնեց անգամ “Զորքերի դասալքության դեմ կովելու մասին” օրենքով խիստ պատիժների սահմանումը: Բայց դասալքությունը դեռ չարիքի փոքրագույնն էր: Զգալի թվով զինապարտներ կոմիսարիատներ էին ներկայանում առանց փաստաթղթերի, պատճառաբանելով, թե այդպիսիք չունեն, հաշվառվում էին հորինովի անուններով, ընդունվում բանակի շարքերը և պարենավորվելով ու հագուստ ստանալով՝ անպատիժ կերպով դասալքում՝ ողջ պետական գույքի հետ միասին: “Գործուղման ժամանակ շրջագայելով Ղարաքիլիսա, Քոլագերան ու Զալալ-Օղլի շրջանի գյուղերով, ես նկատեցի մեծ քանակությամբ դասալիքզինվորներ, որոնք շրջում էին գյուղում: Դասալիք՝ առողջ ջահել տղային կարելի է տեսնել և գյուղի խանութում՝ մանր առևտրով զբաղվելիս: Ինձ մոտենում էին տեղի միլիցիայի հետ միասին և խոսում ինձ հետ, բոլորովին չամաչելով ու չվախենալով, որ իրենք հանցագործներ են, և իրենց կարող են ձերբակալել: Ողջ գյուղը հագած է զինվորական հագուստ, հաճախ նույնիսկ ուսադիրներ: Ըստ երևույթին, տեղական վարչակազմը բոլորովին չի պայքարում այդ չարիքի դեմ և մտադիր չէ ձերբակալել

դասալիքներին ու պետական զգեստը գողացողներին այն ժամանակ, երբ հայկական բանակի շարքերը նոսրանում են օրօրի և նա քայլում է համարյա սկզբը: Դասալքությունը չի կրճատվում: Քանի որ դասալիքները ապրում են իրենց գյուղերում ու քաղաքներում: Ջորքերը, չունենալով համալրում, հալումաշ էին լինում և ի վիճակի չեն կատարելու իրենց վրա դրված ծառայությունը”,- ցավով արձանագրել է Հայաստանի զինվորական շտաբի պետը:

ՆԵՐՔԻՆ ԹՇՆԱՄԻ

Անցյալ դարասկզբի քաղաքական միտքը իրավիճակի լուրջ վերլուծություններ անելու, ժողովրդի բացասական հասկանիչների ծագման պատճառները պարզելու և ելքի հիմնավոր ուղիներ առաջարկելու փոխարեն բոլոր դժվարությունները հիմնականում պայմանավորում էր իշխող կուսակցության գործունեությամբ: Քչերը փորձեցին Առաջին հանրապետության տարիներին դրսևորված քառսը պայմանավորել ժողովրդի անցյալով և վերլուծել հասարակության հոգեբանությունը: Այս խնդիրների վերլուծությանն իր կյանքը նվիրած, Տարոնականության հիմնադիր Հայկ Ասատրյանի եզրահանգումն ավելի քան սահմոկեցուցիչ էր. հայ ժողովրդի մեջ ձևավորվել է մարդու մի տեսակ, ում հիշողությունից դարավոր ստրկության արդյունքում ջնջվել են ազգ, հայրենիք զգացումները և ով սեփական ժողովրդի ու հայրենիքի հանդեպ վարվում է այնպես, ինչպես կվարվեր թուրքը: Մարդու այս տեսակը նա կոչեց թուրքացած հայ՝ գտնելով, որ այն ազգի գոյության հիմնական հակառակորդն է, և հայի այդ տեսակի դեմ պայքարը պիտի լինի հասարակության գլխավոր խնդիրը:

Գարեգին Նժդեհը ևս գտնում էր, որ դաժան պատմության արդյունքում ժողովրդի մեջ առաջացել է հայի յուրահատուկ տեսակ՝ ներքին թշնամի: “... Իրենից ի՞նչ է ներկայացնում ներքին թշնամին՝ հոգեբանորեն: Ո՞վ է ի՞նչ է դա որպես հոգեբանական նկարագիր: Անարին է դա: Դա կենդանի համադրութիւնն է հին փառասէր հայու եւ դարերի ընթացքում օտար լծերի տակ սկարացած, անարիացած հայու... Անարին է դա, Տիգրան Մեծի եւ Արշակունիների աշխարհակալ հայութեան փառասիրութեամբ օժտված, բայց դարերի ստրկութեան մեջ իր արիութիւնը կորցրած հայն է ներքին թշնամին: ...Իսկ նմանը եւ դժբախտ է, եւ դժբախտացնող. իսկ նմանը չար ոյժ է, չարագործ, հրեշ: ... Քանի դեռ հայ մարդու փառասիրութեան չէ միանում վտանգն ու մահը անգիտացող արիութիւնը, քանի դեռ կայ անարի հայը կը լինի ներքին թշնամին. իսկ քանի դեռ կայ այդ հրեշը քաղաքական աւելի բարօք վիճակը երազ պիտի մնայ մեզ համար: ...Վատ հայը ահա հայ ժողովրդի դարերի եւ այսօրւայ դժբախտութեան գլխավոր պատճառը” (Գարեգին Նժդեհ, “Անարիութիւնը մայր չարյաց”, 1926թ.):

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՇՐՋԱՆ

Թուրքական իշխանությունների դեմ տասնամյակներ տևած հակադրության ծնունդ սակավաթիվ գաղափարակիրներն ու մտավորականները բոլշևիկների գալուն պես հեռացան երկրից: Հայաստանն ընկղմվեց կարմիր տեռորի մեջ, և այն, որ իշխանափոխությանը հաջորդած շրջանում տեղի ունեցած դաժանությունների քանակով Հայաստանն առաջինն էր Անդրկովկասում, կարելի է բացատրել, թերևս, հիմք ընդունելով Հայկ Ասատրյանի դրույթը: Երկրի խորհրդայնացումից հետո, հետագա տաս տարիների ընթացքում համայնավարները նախանձելի հետևողականությամբ ոչնչացրին կամ արքտրեցին վերջին ազգայնականներին՝ Դաշնակցություն կուսակցության անդամներին: Իսկ երեսունականներին տեղի ունեցած հայտնի իրադարձություններից հետո ժողովուրդն

այս էլ որերորդ անգամ հայտնվեց սերուցքից գրեթե զուրկ վիճակում: Խորհրդային ռեժիմն իր անվտանգ գոյությամբ մտահոգված՝ յոթանասուն տարում ձևավորեց մարդու ձևախեղված մի տեսակ, որը գիտությանը հայտնի է հոմո սովետիկուս անվամբ: Դա իրավիճակին հարմարվելուն վարժեցված, անըմբոստ, զգուշավոր, սեփական պատյանի մեջ պարփակված, իշխանական համակարգի առջև ստրկացված, երկկենցաղ (յուրայիններին մեջ՝ այլ, հասարակության մեջ՝ իրեն բոլորովին այլ կերպ դրսևորող) մարդն էր, որի գիտակցության մեջ դառնում էր «ինձանից ոչինչ կախված չէ, ես ոչինչ փոխել չեմ կարող»՝ հասարակական կյանքի կարգավորման գործում իրեն ոչ մի դեր չվերապահող թեզը:

Վաթսունական թվականներին, երբ խորհրդային ռեժիմը զգալի թուլացավ, ստեղծվեց հնարավորություն վակուումը թույլատրելիության սահմաններում լցնել ազգային արժեքային համակարգով, բայց քանի որ պատմությունը մեզ այդպիսի համակարգ մշակելու հնարավորություն չէր ընձեռել՝ չունեինք այն, և ազգային մտակեցվածքի՝ կաշկանդումներից ձերբազատված բացասական դրսևորումները հետզհետե սկսեցին այլասերել հասարակական կյանքը՝ դարձնելով այն տրամաբանությունից իսպառ զուրկ: Սկիզբ առած կաշառակերությունը դանդաղ սողոսկեց բոլոր ասպարեզները, իսկ ութսունականներին այն ամբողջապես կաթվածահարել էր երկիրը: Կոմկուսին անդամագրվելը դարձավ փողով: Վերնախավի կողմից իրականացվող հանրային ունեցվածքի քողարկված թալանը ստորին շերտերին դրդեց տնտեսական մանր ու մեծ հանցագործությունների: Պետական որևէ գործարանի հարևանությամբ ապրող բնակչությունն իր գլուխը պահում էր գործարանից գողացված ապրանքի իրացումով: Ոստիկանությունը հմտացավ մարդկանց գրպանը թմրանյութ գցելու մեջ, տեղական իշխանությունները քաղաքացիներին հուզող հարցերը կարգավորելու փոխարեն վերածվեցին քաղաքացիների համար բարդություններ ծնող օդակների: Օրենքի և առողջ տրամաբանության փոխարեն հասարակական կյանքը սկսեցին կառավարել հովանավորչությունն ու անձնական շահը: Դատարանը դարձավ կրկնակի ծախու՝ իշխանությանը և փողին: Խելացի երեխաներին ուսման տալու և դրանով իր ապագա զարգացումը երաշխավորելու փոխարեն հասարակությունը սկսեց բուհական կրթություն ապահովել դրամատեր միջակությունների համար: Ձևավորվեց խորհրդահայ առևտրի համակարգը, սովետային եկամուտը դարձավ կյանքի նորմ, պետությունից գողանալը դիտվեց հերոսություն: Ցեխավիկը հորջորջվեց աղա սողա, դարձավ իրականության մեջ որոշիչ գործոն և ընդօրինակման արժանի տիպար, իսկ խելքն ու տրամաբանությունը վերածվեցին ավելորդության: Ազնիվ և հիմար բառերը դարձան հոմանիշ, «ինտելիգենտ» արտահայտությունը դարձավ հայիոյանք, իսկ իրենց մտավորական կոչողները կամ սակվեցին, կամ խորհրդային կարգերը փառաբանեցին՝ հանուն օրվա հացի և արտոնությունների: Ընդդիմանալու ընդունակները վաղուց էին ոչնչացվել՝ երկու հազար տարի անընդմեջ:

Հասարակության մեջ ձևավորվեց իրեն էլիտա կոչող կաստա, որը սեփականացրեց իշխանությունը:

ԱՆՑՈՒՄԱՅԻՆ ՓՈՒԼԻ ԳՈՐԾՈՆ

ԿԱՊԻՏԱԼԻՉՄԸ ԵՎ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԱՂԵՏԸ

Խանդավառ կերպով ընկնելով կապիտալիզմի գիրկը, մենք գիտեինք միայն այն, որ տնտեսական այդ համակարգը բարեկեցություն է բերել աշխարհի մեծ մասին: Գիտեինք նաև, որ կապիտալիզմն սկսվում է կապիտալի նախասկզբնական կուտակումից, իսկ թե ի՞նչ է իրենից ներկայացրել և ինչպե՞ս է ընթացել այդ գործընթացը կապիտալիզմի

հայրենիք Արևմուտքում՝ ունեինք մոտավորապես այն պատկերացումը, որն իշխող է եղել քաղաքատնտեսության հայրերի մոտ երկու հարյուր տարի առաջ. “Գոյություն ունեին, մի կողմից, աշխատասեր և, առաջին հերթին, խնայող բանական ընտրյալներ ու, մյուս կողմից, ծույլ թափթփուկներ, որ վատնում էին այն ամենը, ինչ ունեին, դեռ նույնիսկ ավելին... Մտացվեց այնպես, որ առաջինները հարստություն դիզեցին, իսկ վերջիններինս մոտ, վերջիվերջո, իրենց մաշկից գատ վաճառելու ուրիշ ոչինչ չմնաց”։ Մոտավորապես այսպիսի քնքուշ պատկերացումներ ունեին նաև համազգային շարժման մեր առաջնորդները, երբ ժողովրդին խոստանում էին բարեկեցիկ երկիր։ Մինչդեռ կապիտալիզմի սկզբնավորումն իրականում ուղեկցվել է նմանը չունեցած դաժանություններով, սոցիալական աղետով, որպիսիք առկա են այսօր նաև մեզանում։

Առաջինն այդ դաժանությունների մասին հիշատակել է Մարքսը, հանգելով այն հետևության, որ կապիտալիզմը սկսվել է ոչ թե բարերար կուտակումներով, այլ ագրարային դաժան հեղափոխությամբ։

Մարքսն առաջինն էր, որ փաստեց, թե կապիտալիզմի կայացումն ամենևին նույնական չէ քաղաքական հեղափոխության հետ. վերջինիս դեպքում փոխվում է պետական իշխանության և իրավական հարաբերությունների համակարգը, իսկ ահա առաջինի դեպքում տեղի է ունենում սոցիալական կատակլիզմ և արմատապես փոխվում են ունեցվածքային /գույքային/ հարաբերությունները, ընդ որում փոխվել ասելով հասկացվում է միևնույն երկրի փոքրամասնության կողմից հասարակության մեծամասնության թալանը։

Շուկայի զարգացման ոչ մի օրենքով հնարավոր չէր բացատրել զանգվածային այն չարագործությունները, որ տեղի ունեցան Անգլիայում հողերի “մաքրման” ժամանակ, եվրոպական մյուս երկրներում, ԱՄՆում։

Կապիտալիզմի այլ տեսաբաններ պարզեցին, որ ունեցվածքի վերաբաժանման ժամանակ հասարակության ներսում տեղի ունեցած գենոցիդն ուներ մշակութային հոգեբանական շարժառիթ, դա Աստվածընտրյալության գաղափարն էր, համաձայն որի հասարակության մեջ կան Աստծո կողմից ընտրված մարդիկ, որոնց տրված է իշխելու, փրկվելու, հավերժական կյանքով ապրելու արտոնություն, իսկ մյուսները մարդակերպ անասուններ են, որոնց կարելի է նաև անխնա ոչնչացնել...

Այն, որ կապիտալիզմի մանկության շրջանն ինքնին ենթադրում է սոցիալական աղետ, կարելի է համոզվել, քննելով, թե ինչպես է հաստատվել այդ տնտեսակարգը Եվրոպայում։ Կապիտալիզմի առաջացմանը նախորդել է իսպանական ինկվիզիցիայից մազապուրծ ավելի քան 300000 հրեաների տարագրվելը հյուսիս և արևելք, նրանց զգալի մասի հանգրվանումը Անգլիայում։ Ներգաղթած հրեաները, համաձայն Հին Կտակարանի, ունեին տոհմային Աստված, որը միակ ճշմարիտ աստվածն էր համարվում, ամենահզորը, ամենատեսը, այն միայն և միայն հրեաների Աստվածն էր, իսկ մյուս բոլոր ժողովուրդների աստվածները սոսկ կուռքեր էին։ Ամենահզոր այդ Աստծո ցեղակից հրեաներն իրենց համարում էին Աստծո կողմից ընտրյալ մարդիկ, որոնց համար հավերժորեն կանխորոշված էր այս աշխարհում մյուս ժողովուրդներին իշխելու և այն աշխարհում հոգու փրկության իրավունքը։ Յուրաքանչյուր հավատացյալ հրեա աներկբայորեն իրեն երևակայում էր որպես Աստծո որդի, նույնիսկ եթե նա կյանքում ամենավերջին անհաջողակն էր։

Մյուս կողմից, ի հակադրություն քրիստոնեության, հրեաների հավատքը խրախուսում էր հաջողության հասնելը, հարստություն կուտակելը, քանի որ հաջողության մեջ էր բացահայտվում Տիրոջ կողմից օրհնված լինելը։ Բայց հաջողության հասնելն ուներ որոշակի սահմանափակումներ՝ հավատքն արգելում էր հարստություն կուտակել հավատակիցների՝ “եղբայրների” հաշվին, արգելում էր, օրինակ, յուրայիններին տոկոսով

փող տալ, նրանցից շահույթ կորզել: Իսկ այլոց հանդեպ վարվեցողությունը որևէ սահմանափակումների չէր ենթարկվում: Եվ հանգամանքների բերումով այլ էթնոսի մեջ հայտնվելով, հրեաները փաստորեն ստացան գործելու, հարստություն կուտակելու և այդ կերպ Աստծո կողմից իրենց ընտրյալությունն այլոց ապացուցելու ոչնչով չսահմանափակված հնարավորություն:

Հրեաների գաղթից շատ չանցած, կրոնական դաժան դիմակայություններից հետո, Անգլիա տարագրվեցին և այնտեղ փրկություն գտան զգալի թվով հուգենոտներ /Ֆրանսիական կալվինիստներ/՝ վաճառականներ, բանկիրներ, արհեստանոցների տերեր, ինչպես նաև իսպանական իշխանությունների հետապնդումներից փախած և կաթոլիկությունը ֆանատիկորեն ատող, կալվինիստական ուղղության նիդեռլանդացի մեծահարուստ բողոքականներ: Հետաքրքրականն այն էր, ինչը և ունեցավ աշխարհի համար ճակատագրական նշանակություն, որ կալվինիստները ևս գտնում էին, որ մարդկանց նվազ քանակությունն է միայն հանդիսանում Աստծո արիստոկրատիա՝ դեռ աշխարհի ստեղծումից առաջ կանխորոշված երկրի վրա իշխանության և այլաշխարհյա հավերժական կյանքի համար, իսկ մարդկանց գերակշիռ մասը պարզապես աղբ է՝ դատապարտված տանջանքների, հավերժական մահվան, անեծքի՝ անկախ այն բանից, բարի գործ են անում նրանք, թե չար:

Հավերժական հոգուց զրկվածները կալվինիստի համար միայն արտաքնապես մարդուն նման, մեկօրյա ռոբոտեակներ էին, որոնց հետ Աստծո կողմից ընտրված մարդիկ կարող են և պարտավոր են վարվել որպես անասունի, իսկ եթե Աստծո կողմից արհամարհվածները բողոքեն իրենց բաժին ընկած ճակատագրից, նրանք կնմանվեն այն անասունին, որը դժգոհում է, որ չի ծնվել որպես մարդ: Համայն մարդկության փրկությանը ծառայող քրիստոնեությունը նեղ կաստայական ուսմունքի վերածած կալվինիստները գտնում էին, որ, այո, Քրիստոսը բարի է, բայց... ոչ բոլորի հանդեպ: “Չկա և չի կարող լինել ոչ բարեսրտություն, ոչ ներում Աստծո կողմից արհամարհված մարդակերպ անասունների համար, եթե անգամ նրանք ճշմարիտ հավատացյալներ են”, “Քրիստոսը մեռավ միայն ընտրյալների փրկության համար, և միայն նրանց մեղքերն Աստված որոշեց հավերժ քավել Քրիստոսի մահով”, “Ոչինչ չի կարող օգնել հավերժական հոգուց զրկված էակներին, ոչ ամենաբարձր բարեպաշտությունը, ոչ անձնական արժանիքներն ու քաջագործությունները, ինչպես նաև ոչ մի չարագործություն չի կարող անվանարկել ընտրյալին և խոչընդոտել նրա փրկությանը”, - սրանք էին կալվինիստների հիմնական թեզերը:

Կրոնական երկու ուսմունքների թեզերի այսպիսի նմանությունը պատճառ դարձավ, որ ներգաղթած հրեաները ընդունեն բողոքականություն, քանի որ այս կերպ նրանք ստանում էին գործելու և հարստանալու անսահման ազատություն:

Հրեաների համար որևէ խնդիր չկար պարզելու, թե իրենցից ո՞վ է ընտրյալ Աստծո կողմից և ո՞վ՝ ոչ, քանի որ իրենք բոլորն էլ Աստծո զավակ էին և, ինքնըստինքյան, ընտրյալ: Իսկ սահա բողոքական կալվինիստի առջև ծանրագույն խնդիր էր կանգնած՝ ինչպե՞ս պարզել Աստծո կողմից իր ընտրյալ լինելը: Կար մի ելք միայն. զգալ իրեն Աստծո “գործիք”:

Համաձայն կալվինիստական դոկտրինների, այդ զգացողության հայտանիշը հաջողությունն էր, երկրային ցանկացած հաջողություն, բարի գործունեության, թե չար՝ կարևոր չէր, քանզի Աստված ինքն էլ հանուն բարու կարող էր չարիք գործել և Սատանան նույնպես հանդիսանում էր Աստծո “գործիք”: Այնպես որ, սեփական գործողություններում կարելի էր ընդօրինակել անգամ Սատանային, միայն թե այդ գործողություններին հաջորդեր Աստծո կողմից ընտրված լինելը հաստատող հաջողությունը:

Որոշակիորեն հրեականության ազդեցության տակ ընկած կալվինիստի համար հետզհետե որպես հաջողություն սկսեց ընկալվել շատ փող ունենալը, հարստությունը:

Կապիտալիզմի սկզբնավորման փուլը համընկավ ասպետականության շրջանի հետ, և այդ ժամանակվա բողոքականն իր էությունը ասկետ էր, ու սկզբնական շրջանում մեծ փողերը նրան անհրաժեշտ էին ոչ թե բնական պահանջմունքները բավարարելու, այլ թե՛ իրեն, թե՛ այլոց ապացուցելու համար, որ ինքը հաջողություններ ունի, հետևաբար՝ չի պատկանում մարդակերպ անասունների դասին: Եվ սպասելի էր, որ հոգեբանական նման պայմանների առկայությունը հարստանալու կիրքը հետզհետե պիտի դարձներ անսանձ, և մարդը չպիտի բավարարվեր ունեցվածքի որևիցե չափանիշով:

Այս ձգտումների հիման վրա Անգլիայում ստեղծվեց ժամանակի և միջոցների խստագույն խնայության մասին գիտություն, ուր սահմանված էին առավել հաջող կուտակման կանոնները: “Եթե Աստված ձեզ ցույց է տալիս ուղին, որին հետևելով կկուտակեք ավելին, քան որևէ այլ ճանապարհով, և դուք մերժում եք այն ու նախընտրում նվազ եկամուտ բերող ճանապարհը, ապա դրանով հրաժարվում եք ընդունել Աստծո պարգևը: Ոչ թե հանուն պախարակելի հաճություների, այլ հանուն Աստծո պիտի ջանաք հարստանալ: Աղքատ լինելու ցանկությունը հավասարազոր է հիվանդ լինելու ցանկությանը և արժանի է դատապարտման”, - ասա այն ժամանակվա գլխավոր կարգախոսներից մեկը:

Դարաշրջանին բնորոշ ասկետությունն աստիճանաբար մարեց, և կուտակած հարստության չափով սկսեց որոշվել նաև Աստծո կողմից ընտրյալության աստիճանը: Որքան շատ փող ուներ մարդը, այնքան մեծ էր Աստծո կողմից ընտրված լինելու վստահությունը: Կուտակած հարստությունը դարձավ մուտքի յուրահատուկ տոմս ոչ միայն երկրային, այլև, որ ավելի կարևոր է՝ անդրշիրիմյան հավերժական դրախտի համար: Եվ մարդուն գնահատելու չափանիշ դարձավ նրա կուտակած դրամի չափը: Այսօր էլ որևէ մարդու գնահատելու համար ամերիկացիները միմյանց հարցնում են. “Իսկ որքա՞ն արժե նա”:

Այսպիսով, անգլիական հասարակության մեջ հետզհետե ձևավորվեց ընչաքաղցության մոլուցքով համակված մի խավ: Այդպիսի խավ, ճիշտ և ճիշտ նման հակումներով, կայացել էր Եվրոպայի որոշ երկրներում ևս, սակայն այդ երկրներում “անգլիական” դաժանություն, այսօրվա տերմիններով արտահայտած՝ ցեղասպանություն, չարձանագրվեց և կապիտալիզմի ծաղկումն էլ, ի տարբերություն անգլիականի, շոնդալից չէր ամեննին:

Կապիտալիզմի շեշտակի զարգացման համար այդ խավի առկայությունը դեռ բավարար չէր, նաև անհրաժեշտ էր, որ այդ խավն իր գործողություններում բացարձակապես զերծ լիներ ազգ, հայրենիք և նման կարգի քնարականզգայական սահմանափակումներից: Իսկ Անգլիայում, ի դժբախտություն անգլիացիների, կալվինիստները հիմնականում եկվորներ էին... Դա “նոր մարդու” մուտքն էր պատմություն, որն աշխարհին բերեց տնտեսական աննախադեպ առաջընթաց, բայց և պատճառ դարձավ սոցիալական բազում աղետների և միլիոնավոր մարդկանց ոչնչացման:

“ՆՈՐ ՄԱՐԴԸ” ԵՎ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՀԸ

“Նոր մարդը” եկվորների՝ երկրի հետ արմատներով չկապված, գոյություն ունեցող հասարակական ավանդական հարաբերություններին անմասնակից, զգայական կապերով չսահմանափակված, հարստանալը կյանքի նպատակ դարձրած և այդ նպատակին հասնելու համար դիակների վրայով անցնելուն պատրաստ մարդկանց հավաքականությունն էր, որի համար խիղճ և բարոյականություն արտահայտությունները առավել քան ծիծաղահարույց էին, տեղացիների բարքերը խորթ էին և “հիմար”, շրջակա միջավայրը գեղագիտական ոչ մի արժեք չէր ներկայացնում, ամեն ինչին նայում էին սոսկ անձնական շահի տեսանկյունից. անտառ տեսնելով ոչ թե հիանում էին բնության գեղեցկությամբ, այլ հաշվարկում, թե որքան փող կարելի է աշխատել՝ կտրտելով այն,

ջրվեժն ընկալում էին միայն որպես էներգիայի աղբյուր, իրենց բնակավայրի եկեղեցու զանգը նույնն էր, ինչ որ մյուս վայրերինը, իսկ դրանցից նրանց հոգեհարազատը նոր ներկվածն էր միայն:

“Նոր մարդկանց” այս խավը, որն այնքան էլ փոքրաթիվ չէր, հանդես եկավ որպես ոչնչով չսահմանափակված մասնավոր սեփականատիրության, ձեռնարկչատիրության և ապրանքային հարաբերությունների ջատագով: Ագրարային ֆեոդալական Անգլիայում քաղաքական կշիռ ունեին միայն հողատերերը, և երկիր ներփաթանցած “նոր մարդը” փութաջանորեն սկսեց հող գնել, ձեռք գցել այն հաջող ամուսնությամբ, այլապես նա ջենտլմեն կոչվելու իրավունք չէր ունենա: Նոր հավատքին հավատարմագրված գավառների ազնվականությունն արագորեն մոռացավ պետության հանդեպ ունեցած իր պարտականությունները և ինքն իրեն մասնավոր սեփականատիրական իրավունք շնորհեց այն հողերի նկատմամբ, որոնք մինչ այդ հատկացված էին սոսկ ֆեոդալական իրավունքով: Հին ֆեոդալական կալվածքներն այդպիսով վերածվեցին օտարման ենթակա ապրանքի և դարձան համեղ պատառ փողատեր “նոր մարդկանց” համար: Ձևավորվեց “նոր ազնվականություն”, որը դաժան պայքարի մեջ մտավ հին արիստոկրատիայի դեմ, ջանալով վերացնել մարդկանց ըստ տոհմային ծագումի դասակարգման սկզբունքը: Շեշտը սկզբում դրվում էր “աբստրակտ” տոհմային, համայնքային, ազգակցական կապերով չկաշկանդված և ապրանքադրամային հարաբերություններով ապրող մարդու մասնավոր նախաձեռնությունների ազատության վրա, պատճառ բերելով հին հայրենիքում հալածված “նոր մարդու” իրավագուրկ լինելը նոր հայրենիքում: Աստվածը նորյալության գաղափարը հենց այստեղ էր անհրաժեշտ:

Մարդու ազատությունից և իրավունքներից ճամարտակող “նոր ազնվականությունը” աստիճանաբար թափանցեց նաև խորհրդարան, իշխանությունից հեռացրեց պահպանողական հին արիստոկրատիային և ստացավ հողերի, այս անգամ արդեն՝ պետական, բռնատիրության անսահման հնարավորություն: Ոչ ոք և ոչինչ խանգարող չկար այլևս նրանց ճանապարհին, և “Նրանք օձեցին մի նոր դարաշրջան՝ պետական ունեցվածքի մինչ այդ գոյություն ունեցած չափավոր թալանը հասցնելով ահռելի չափերի: Պետական հողերը հատկացվում էին որպես նվիրատվություն, վաճառվում էին չնչին գներով կամ էլ բռնատիրությամբ պարզապես միացվում սեփական հողատարածքներին” (Մարքս, “Կապիտալ”):

Հարատության մոլուցքով համակված թալանչիների հաջորդ քայլը եղավ ձեռք բերված հողերն այնտեղ ապրող մարդկանցից մաքրելը, որն իրականացվեց դաժանագույն մեթոդներով: Կարճ ժամանակահատվածում բնիկ անգլիացի գյուղացիությունը, որ “ճանաչվել” էր որպես Աստծո կողմից արհամարհված մարդկային աղբ, կամ ոչնչացվեց ֆիզիկապես, կամ ունեզրկվելով՝ բռնությամբ քշվեց քաղաքները՝ “նոր մարդկանց” ֆաբրիկաներում վաճառելու իր աշխատուժը:

“Նոր մարդու” նյութապաշտությունից փրկվել չկարողացավ անգամ եկեղեցին. փակվեցին մենաստանները, վանքապատկան հողերն անարգել անցան փողատերերին, իսկ սրանք էլ շտապեցին վռնդել այդ հողերը վարձակալությամբ մշակող ֆերմերներին և եկեղեցու բարեգործությամբ գոյություն քարշ տվող հազարավոր աղքատներին: Երբեմնի ավանդապահ Անգլիան մատնվեց սոցիալական ահռելի աղետի:

ԱՎԱՆԴՈՒՅԹՆ ԸՆԴԴԵՄ “ՆՈՐ ՄԱՐԴՈՒ”

Կապիտալիզմի կայացումը եվրոպական մյուս երկրներում ուղեկցվեց նվազ ցնցումներով, քանի որ այդ երկրներում նույն աստվածը նորյալությամբ համակված կալվինիստները հիմնականում տեղացի էին, և գոյություն ունեցող ազգակցական,

հասարակական “հին” հարաբերությունները որոշակիորեն կաշկանդում էին դաժանության դրսևորումները: Բայց բավական էր նույն այդ կալվինիստը հայտնվել գաղութացված երկրներում՝ լիակատար ազատություն էր տալիս իրեն. ԱՄՆում հնդկացիները զանգվածաբար ոչնչացվեցին, քանի որ Աստծո կողմից ընտրյալները սպանված աբորիգենի գլխի համար պարգև էին սահմանել, ինչպես սահմանել էին նաև գայլի գլխի համար:

Այն երկրներում, ուր ավանդույթներն ու օրենքները բավականին խորն էին արմատացած, ունեցվածքի կապիտալիստական վերաբաժանումը նվազ աղետների հանգեցրեց, քանի որ “նոր մարդու” գործողությունները կաշկանդումների էին ենթարկվում, իսկ ահա խիստ ավանդապահ սահարայականային, ինքնամեկուսացված Ճապոնիան, ուր ներհամայնքային կապերն անհամեմատ ամուր էին, գրված և չգրված օրենքները՝ անսասան, բացարձակապես խուսափեց սոցիալական աղետ ծնող համատարած թալանից:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԿԱԼՎԻՆԻՍՏ

Խորհրդային համակարգի փլուզման պահին հայ հասարակության ունեցած բարոյական նկարագիրն արդեն պարզ է ընթերցողին:

Ազգային ազատագրական պայքարը որոշակիորեն դրական անդրադարձ ունեցավ ժողովրդի հոգեբանության վրա, այդ պայքարը մասամբ զուգահեռվեց հեղափոխականության հետ և առաջացավ արդարության հասարակական ձգտում: Սակայն ազատագրական պայքարի մի քանի տարիների ընթացքում այն չհասցրեց կուռ գաղափարախոսության վերածվել և այդպես էլ մնաց որպես ձգտում: Եթե անկախության ձեռքբերման հետ միաժամանակ մենք ստիպված չլինեինք հասարակարգի փոփոխություն իրականացնել, գուցե թե այդ ձգտումը էականորեն ազդեր երկրում արդարության հաստատմանը, բայց՝ ստիպված էինք: Ու մեզ սպասում էին կապիտալիզմի կայացման փուլի որոգայթները:

Ի մեծ դժբախտություն մեզ, նախորդ ռեժիմում ունեցվածքն ամբողջությամբ պետական էր, իսկ դա նշանակում էր, որ վերաբաժանվելու էր ազգային ողջ հարստությունը՝ ահռելի մի կարողություն:

Արդեն փաստել ենք, որ ունեցվածքի վերաբաժանման գործընթացն անխուսափելիորեն կվերածվի համատարած թալանի, եթե հասարակությունը թույլ է կազմակերպված, օրենքներն “ամուր” չեն: Որ հայ հասարակությունը խորհրդային համակարգի փլուզման պահին բացարձակապես անկազմակերպ էր, օրենքներին՝ խորթ, հասարակական կյանքը կարգավորող առաջադիմական ավանդույթներից և մարդկանց բնագոյները զսպող պետական ինստիտուտներից զուրկ՝ արդեն ներկայացրել ենք: Նաև փաստել ենք, որ դեռ Առաջին հանրապետության տարիներին էր պարզվել, որ հայության մեջ առաջացել է հազարամյա ստրկության ծնունդ, ազգ, հայրենիք զգացողություններից զրկված մի շերտ: Խորհրդային տարիներին լավ պահպանված ու բազմացած այդ շերտը 1991 թվականից հանդիսանալու էր կալվինիստի հայկական տարատեսակը, որ պիտի դառնար “նոր հայ” ու աղետ բերեր երկրին:

ԳԱՂԱՓԱՐԻ ՄԱՀԸ

Անցումային փուլ մտած հայաստանյան իշխանությունների առջև ժամանակը դրել էր ահավորության աստիճան ահռելի խնդիր՝ դիմագրավել ունեցվածքի վերաբաժանման բերած ավերիչ հեղեղին, հասարակական կյանքին վերադարձնել կորուսված

տրամաբանությունը՝ հանրությանը վարժեցնելով օրենքներին, կարճ ժամանակում էֆեկտիվ պետություն կառուցել մի տարածքում, ուր 100 մարդուց 99-ի էությունը, մտածողությունը և վարքը հակապետական էր, և մի ժողովրդով, որը մոռացել էր՝ ի՞նչ է քաղաքացիական արժանապատվությունը, ի՞նչ է հանրային շահը և անկարող էր անգամ կարգավորել շենքի մեկ մուտքի հասարական կյանքը: Ամենախաղաղ պայմաններում անգամ այս խնդիրը լուծելն անչափ դժվար կլիներ, և առավել քան ակնհայտ է, որ միաժամանակյա պատերազմը երկրի ներքին կյանքի կարգավորման հավանականությունը մոտեցնելու էր զրոյի, մանավանդ, որ իշխանությունները ոչ միայն չունեին փորձ, հստակ պատկերացում պետության կառուցման մասին, այլև իրենց մեջ կրում էին ժողովրդի հիշատակված բացասական հատկանիշները:

Հեղափոխությունից հետո արդարության սպասումը երկրում տևեց ընդամենը մի քանի ամիս: Քամի որսալու մեջ հմուտ “նոր հայերն” արագ հեղեղեցին ձևավորվող իշխանական համակարգն ու քանի որ նախորդ վարչակարգի օրոք վարժվել էին պալատական խարդավանքներին և գիտեին՝ ինչը որտեղ է լույս տալիս, սկսեցին իշխանությունից դուրս մղել կամ իրենց նմանը դարձնել համազգային շարժման գաղափարակիրներին:

Հեղափոխության արդեն առաջին տարում թե՛ հայկական կալվինականության ներթափանցումը իշխանական համակարգ, թե՛ հասարակության արատների ակտիվ դրսևորումն այդ համակարգում պատճառ դարձան գաղափարակիրների պառակտումի: Ինչպես և սպասելի էր, այն ժամանակ սկզբունքային համարվող գաղափարակիրները փոքրամասնություն կազմեցին և օտարվեցին իշխանությունից 1991-ի ավարտին (հետագան ապացուցեց, որ օտարվողների սկզբունքայնությունը և գաղափարայնությունը հարաբերական էր):

1992 թվականին նկատելի էր համազգային շարժման գաղափարի էական նահանջ “նոր հայերի” վերակենդանացրած նյութակրոն փիլիսոփայության առջև: Քաղաքական որոշ գործիչների հավաստմամբ արդեն 1993-ի սկզբներին գաղափարը ջախջախված էր հիմնովին և իշխանական համակարգում մնացել էին գաղափարակիրների բեկորներ:

1993ին նոր բախում առաջացավ իշխանական վերնախավում: Ավելի քան մեկ տարի տևած համառ հակադրության ընթացքում իշխանության իրական լծակներին տիրող թևը որևէ զիջումների չգնալով և չկամենալով փորձ անել կասեցնելու հայկական կալվինականության սկիզբ առնող հաղթարշավը՝ թույլատրելի և անթույլատրելի բոլոր միջոցներով ջախջախեց երկրի ներքին կյանքը կարգավորել պահանջող թևին ու վտարեց կառավարող կուսակցության շարքերից: Արդյունքում՝ իշխանական համակարգը հարյուր տոկոսով ինտրիզայնացվեց, կամովին կամ ուժով հեռացողներին փոխարինելու էին գալիս միջակություններն ու պղտոր ջրում ձուկ որսացողները, որոնք պարտադիր պիտի լինեին անսկզբունքային:

1996-ի սկզբներին իշխանական համակարգում մնացած վերջին գաղափարակիրները փորձեցին պետության դեկր շրջել քառսից դեպի կարգավորում, բայց արժանացան նախորդների ճակատագրին: Այդ պահից սկսած իշխանական համակարգն այլևս անընդունակ էր լիբերալիզմակրատական արժեքային համակարգը կյանքի կոչելով՝ ապահովել հասարակության օպտիմալ զարգացումը:

ԶՈՒԳԱՀԵՌ

Բոլոր հիմքերը կային, որպեսզի Հայաստանում կրկնվեր անգլիական ողբերգությունը, և կրկնվեց. հասարակության իշխանությամբ օժտված փոքրամասնությունը ոչնչի առջև կանգ չառնելով՝ տիրացավ հանրային ունեցվածքին, իսկ ստրկության հազար տարում

հնազանդության վարժեցված մեծամասնությունն անընդունակ գտնվեց հակադրվել վայրի այդ տարերքին:

Ինչպես և 500 տարի առաջվա Եվրոպայում, այնպես էլ այժմ՝ մեզանում, “նոր հայի” հարստանալու նպատակը սուսկ պահանջմունքների բավարարումը չէ. հարստանալու միջոցով մերօրյա կալվինիստը նաև լուծում է կարևորագույն հարց՝ ապացուցել ինքն իրեն ու նաև հանրությանը իր հաջողակ, կալվինիստը կասեր՝ Աստծո կողմից ընտրյալ, լինելը: Ճիշտ է, մեզանում թալանն ու դաժանությունը խրախուսող վերջնականորեն ձևավորված ուսմունք, որպես այդպիսին, չկա՝ իր քարոզիչներով ու դոկտրիններով, բայց նայնպես մթնոլորտը բռնված է կալվինիզմի հայկական տարատեսակի “անտիպ փիլիսոփայությամբ”, քանի որ այդ դոկտրինները մշտապես նախահիմքեր են ունեցել ժամանակի շավղից սայթաքած հայ հանրության ուղեղում: Եվ հարստությունն այս պարագայում արդեն “մարդկային ստորադաս տեսակին” չպատկանելու ապացույց է, և որքան հարուստ ես, այնքան ավելի մեծ է այդ տեսակին չպատկանելու վստահությունը: Այս նպատակն ունենալու դեպքում արդեն ոչինչ չի սահմանափակում հարստանալու տենչը, և հարստությունը, կամ որ նույնն է՝ հաջողակ լինելը, պարտադիր պիտի ցուցանվի հանրությանը, լինի դա շքեղ մեքենայի ճոխնչի, դոյակի ճոխության, մարմնի ընդգծված փքունության, թե այլ միջոցներով: Համարժեք չափով պիտի ընդգծվի նաև արհամարհանքը “ստորադաս տեսակի” հանդեպ:

ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Անցումային փուլում գտնվող երկրներում տեղի է ունենում պետական ունեցվածքի բաժանում, և իշխանության մոտ կանգնած մարդիկ ամեն գնով ձգտում են հնարավորինս երկար օգտվել հարստություն ձեռք գցելու եզակի այդ հնարավորությունից: Եվ անցկացնել ընտրություն այդպիսի իրավիճակում, նշանակում է ԼԵԼ նրանցից այդ հնարավորությունը: Այս առումով առավել քան ծիծաղելի է արդար ընտրություն անցկացնելու՝ իշխանություններին ուղղվող աղերսը:

Ժողովրդավարության հաստատման մասին խոսելն անիմաստ է, քանի դեռ տեղի չի ունեցել ունեցվածքի վերջնական վերաբաշխում և օրենքներով չի ապահովվել արդեն բաժանված ունեցվածքի անձեռնմխելիությունը: Բայց քանի որ մեր երկրում չեն գործում օրենքները, ապա այդ անձեռնմխելիությունն ապահովելը ևս դառնում է անհնար, և իշխողները հարկադրված են պահել իշխանությունը որքան հնարավոր է երկար ժամանակ:

Անցումային փուլում գտնվող երկրներում ոչ թե ժողովրդավարություն է հաստատվում, ինչպես կարծում են մեր ընդդիմադիրները, այլ դրվում են կառավարման այդ եղանակի նախահիմքերը: Ուշադիր լինելու դեպքում կարող ենք տեսնել դրանց դրսևորումները:

Համակարգը, որը մենք ունեինք մինչ 1998 թվականը, կարելի է կոչել նոմենկլատուրային կապիտալիզմ: Դրա էությունը հետևյալն էր՝ տնտեսությունը բնույթով կապիտալիստական էր, բայց երկրի կառավարման եղանակը շարունակում էր նմալ վարչահրամայական, ձևավորման պրոցեսում գտնվող տնտեսական էլիտան հեռու էր պահվում իշխանության լծակներից և նոմենկլատուրան էր որոշում բիզնեսի և շուկայի զարգացման ուղղությունները ու նաև փաստացի տնօրինում կապիտալը:

1998 թվականին տեղի ունեցած իշխանափոխությունից հետո նոր իշխանությունները սեփական թիմն ունենալու շարժառիթից ելնելով՝ էականորեն բարելավեցին տնտեսական էլիտայի դրությունը: Մեծահարուստներն արդեն կարող էին մտնել խորհրդարան, ստեղծել կուսակցություններ, մասնակցել կառավարության ձևավորմանը և այլն:

Այս փուլը հայտնի է բյուրոկրատաօլիգարխիական կապիտալիզմ անվանումով: Նախորդ փուլի համեմատ այն առաջադիմական է, քանի որ նումենկլատուրայից իշխանության մի մաս, թեկուզ և փոքր, անցել է գործարար շրջանակներին: Այնուամենայնիվ, բյուրոկրատաօլիգարխիական կապիտալիզմը ևս կառավարման նվազ արդյունավետ համակարգ է, քանի որ բյուրոկրատիան իր ձեռքում պահելով իշխանության և տնտեսության կառավարման հիմնական լծակները, կաշկանդում է տնտեսական մրցակցության կայացմանը, իսկ վերջինս շուկայական հարաբերությունների գլխավոր գործոններից է:

Դեպի ժողովրդավարություն տանող ճանապարհի հաջորդ քայլը, ենթադրելի է, որ պիտի լիներ նումենկլատուրայից իշխանության ավելի մեծ մասնաբաժնի անցումը գործարար շրջանակներին: Որպեսզի այս գործընթացը տեղի ունենար, հարկավոր էր, որ ունենայինք այս նրբությունը գիտակցող քաղաքական էլիտա: Նման էլիտան հաշվի կառներ, որ տնտեսական վերնախավը որոշակի արտոնություններ ունենալով, միևնույնն է, ներկա համակարգի օրոք գտնվում է կաղապարված վիճակում և պարտադրված է լավ հարաբերություններ պահպանել ուժային կառույցների, հարկային, մաքսային ու այլ հիմնարկների դեկավարների հետ: Նման էլիտան կօգտվեր այն հանգամանքից, որ տնտեսական վերնախավը ունի ներքին դժգոհություն և դեմ չէ իրեն ազատություն և ինքնուրույնություն բերող փոփոխություններին, ու հասարակության քաղաքականապես ակտիվ հատվածի հետ միասին համապատասխան պայքարի մեջ մտնելով՝ կնպաստեր իշխանության վարչափրամայական համակարգի աստիճանական փլուզմանը:

Ասվածը հայտնագործություն չէ ամեննին՝ աշխարհի երկրներում տեղի ունեցած թե՛ հեղափոխությունների, թե՛ էվոլյուցիոն զարգացումների պատվիրատուն հիմնականում եղել է տիրող իրավիճակից դժգոհ տնտեսական վերնախավը: Ունենալով կապիտալ, հնարավորություններ, այն զանազան եղանակներով (կուսակցություններին անբացահայտ կամ բացահայտ աջակցելով, խորհրդարանում իր շահերի լոբբինգով, սոցիալական և քաղաքական հուզումներ հրահրելով) հետամուտ է եղել իր նպատակների իրականացմանը:

Անցումային փուլին բնորոշ նշված բնույթի քաղաքական պայքար տանելու փոխարեն մեր ընդդիմադիր գործիչներն արդեն քանի տարի ջանում են իրականացնել անհնարինը՝ մղել կայացած ժողովրդավարական երկրներին բնորոշ քաղաքական պայքար, որի արդյունքում ոչ միայն անհաջողություններ են գրանցվում ու ժողովուրդը մատնվում է անհուսության, այլև ամեն անգամ պատերազմ հայտարարելով և՛ բյուրոկրատիային, թե՛ գործարարներին՝ վերջիններիս հարկադրում են մոռանալ բյուրոկրատիայի հետ ունեցած ներքին հակադրությունները և փրկվելու համար մերձենալ նրան:

Հասարակության ակտիվ հատվածը այսուհետ խելամիտ վարված կլինի, եթե փորձի օգտվել թաքցված այդ հակասության առկայությունից, խորացնի այն և գործարար շրջանակներին ներքաշի քաղաքական մի այլ հարթություն՝ երկրի կյանքում կատարելու այն դերակատարությունը, որը ժամանակին Եվրոպայում ունեցել է բուրժուազիան:

Բայցևայնպես, եթե անգամ քաղաքական մեր ընդդիմությունը վաղվանից սկսի պահանջվող քաղաքականությունը վարել, ապա գրքում նկարագրված կաշկանդիչ գործոնները, գործարար շրջանակների որակական տվյալները, միևնույնն է, էականորեն կդանդաղեցնեն մեր զարգացումը դեպի արդյունավետ կառավարման համակարգ: Իսկ ժամանակ մենք շատ քիչ ունենք:

Եթե աշխարհաքաղաքական իրավիճակը տարածաշրջանում լիներ քիչ թե շատ կայուն ու շահեկանորեն կանխատեսելի մեզ համար, կարելի էր այնքան էլ չանհանգստանալ, հուսալով, որ սեփական սխալների վրա սովորելով՝ ի վերջո մի օր կբռնենք ռացիոնալի ճանապարհը, ինչպես եղել է շատ ժողովուրդների մոտ: Սակայն ողջ բարդությունն այն է, որ մեզ տրված չէ ժամանակ ունենալու հնարավորություն, և մենք պարզապես հարկադրված ենք արագ մտնել ռացիոնալ ընթացքի հուն, այլապես կործանումից խոսափելը կլինի դժվարին գործ:

Որոշ հաշվարկների համաձայն արտագաղթի ներկայիս տեմպի պահպանման դեպքում 2010 թվականին Հայաստանի բնակչությունը կկազմի 1.52 մլն մարդ, ընդ որում արտագաղթածների մեջ մեծ տոկոս կկազմեն երիտասարդներն ու բարձրակարգ մասնագետները, և Հայաստանում մնացած ծերացած ու սակավակիրթ մարդկային պոտենցիալն ի վիճակի չի լինի անհրաժեշտ չափով համալրել բանակը, զարգացնել տնտեսությունը, պայքարել հանուն ժողովրդավարական և բարեկեցիկ պետության կառուցման, պետություն, որը կհարգի սոցիալական արդարության տրամաբանական պահանջները:

Մամուլում ներկայացված մեկ այլ հաշվարկով, նկատի ունենալով ծնելիության ներկայիս տեմպերը, 2018 թվականին Հայաստանը կարող է ունենալ առավելագույնը 16 հազարանոց բանակ՝ այժմյան 70 հազարի փոխարեն: Ու պարզից էլ պարզ է, որ նման բանակով մեր տարածաշրջանում անկարող կլինենք ապահովել երկրի անվտանգությունը: Այնպես որ, Հայաստանի ներկա վիճակը կարելի է բնորոշել ոչ այլ կերպ, քան «լինել, թե չլինելու» պատմական փուլ:

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՆՐԱՆՔ, ԻՐԵՆՑ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ ԵՎ ԼՈՒԾՈՒՄԸ

ԶԿԱ ՈՉԻՆՉ ԱՆՀՆԱՐ...

Մեր երկրի վերջին 17-18 տարիների իրադարձությունները ցույց տվեցին, որ դասական քաղաքականությունը և քաղաքագիտությունը կարծես թե լուծում չունեն մեր իրականության համար: Ժողովրդի պատմական անցյալով և հասարակարգի փոփոխությամբ պայմանավորված բացասական դրսևորումների հանրագումարային ազդեցությունը հետզհետե աղավաղում է հանրային կյանքի նորանոր ոլորտներ, մարդը դառնում է էլ ավելի անպաշտպան, բարոյահոգեբանական վիճակը դառնում է առավել աղետալի: Այս ամենը շատերին դրդում է խոր անհուսության, և հաճախ կարելի է լսել «ելք չկա» արտահատությունը:

Ելք, իսկապես, չկա, բայց դասական քաղաքագիտության տիրույթներում:

Ոչ ստանդարտ մեր իրողության լուծումը ևս ոչ ստանդարտ է: Այն գտնվում է բոլորովին այլ հարթության մեջ, դրան հասնելու համար այլ որակի (հմտությունների ունակ) Որոնողներ են հարկավոր:

Այդ լուծմանը հասու լինելու համար նախևառաջ հարկավոր է գիտակցել, որ մարդը պարզ սոցիալական էակ չէ, նա Աստծո ստեղծած բարդ էակ է և ազդմանը նկալման հայտնի օջախներից գատ ունի այլ օջախներ ևս: Ապա հարկավոր է բավարար պատկերացում

ունենալ այդ օջախների և դրանց վրա ազդելու մեխանիզմների մասին: Եվ ամենակարևորը՝ հարկավոր է գիտակցել, որ մարդը Տիեզերքի կենտրոնը չէ ամենին, նրանից դուրս կան աներևույթ ուժեր, որոնք էլ կառավարում են Տիեզերքը, որոշում մարդու, ազգի, երկրի ճակատագիրը: Պատմությանը հայտնի բոլոր խոշոր անհատները, մեծ վերելք ապրած բոլոր ազգերն ունեցել են այդ ուժերի աջակցությունը: Իսկ այդ աջակցությունը վաստակելու համար հարկավոր է ունենալ այդ ուժերին ընդունելի նպատակներ և սեփական վարքով նվաճել նրանց համակրանքը:

Գրքի հետագա շարադրանքն ընկալելի դարձնելու համար անհրաժեշտ հակիրճ այս մուտքից հետո անցնենք հանրային գիտակցության արմատական փոփոխության գերմանական փորձի ներկայացմանը, որն իմանալը մեծապես կօգնի հաղթահարել մեզանում տիրող անհուսությունը և դուրս գալ իրատեսական ելքի շավիղը:

Տարընթերցումներից խուսափելու նպատակով հեղինակը հարկ է համարում ասել սկզբից նեթ, որ ամենին չի առաջարկում ընդօրինակել ներկայացվող փորձը (ներքոբերյալ նյութին ծանոթանալուց հետո ընթերցողն ինքը կհամոզվի, որ այն, ինչ արվեց գերմանացիների կողմից, ընդօրինակելը գրեթե անհնարին է): Հեղինակը նաև որևէ նպատակ չունի վերաբժեկորել անցած դարի 20–40 թվականների պատմական եղելությունը: Նպատակն է՝ ետ քաշել խորհրդային շրջանից առկա պատմական վարագույրները և քննելով մեզանից թաքցված իրականությունը, փորձել ավելի լավ ճանաչել աշխարհը և ճանաչելով՝ ջանալ հնարավորինս հաշվի առնել աշխարհի փորձը մեր ազգի առջև ծառայած դժվարությունները հաղթահարելու համար:

Նացիստական կուսակցության գործունեության ոչ բոլոր դրսևորումներն են ընդունելի հեղինակի կողմից: Ոչ ընդունելի գործողություններն ու արարքները սույն գրքում քննարկված չեն, քանի որ այդ կուսակցության ամբողջական գնահատականը տալու նպատակ հեղինակի առջև դրված չէ:

Եվ այսպես, 1918-20 թվականների Գերմանիա. պատերազմում ջախջախված, միջազգային պայմանագրերով նսեմացված, անկազմակերպ:

Առանձնակի չենք սևեռվի երկրում տիրած տնտեսական, քաղաքական, սոցիալիզմագրանական իրավիճակի ներկայացման վրա, քանի որ այն բավականին նման է եղել մեր այժմյան իրականությանը: Այդ նմանությունը վերջերս զարմացրել էր մեր թերթերից մեկին ու հատվածներ էր տպագրել մեզ հետաքրքրող շրջանի մասին եղած հուշագրություններից:

Նմանություններով հանդերձ, մեր և նրանց իրավիճակներն ունեն նաև էական տարբերություններ: Մեր վիատության մեջ մասնաբաժին չունի պարտվածի հոգեվիճակը: Ի տարբերություն գերմանական քննվող իրականության, մենք հաղթող կողմ ենք, թեպետ կարծես թե մոռացել ենք այդ մասին: Մա նշանակում է, որ ազգային վերափոխում ապահովելու գործում, կոնկրետ այս առումով, մենք գտնվում ենք համեմատաբար բարենպաստ մեկնարկային վիճակում: Բայց և մյուս կողմից, 1918-20 թվականների գերմանացիներին զիջում ենք քաղաքակրթվածության տեսանկյունից. նրանք կայարություն ապրած, համաշխարհային մտքի տիտաններ ու դպրոցներ տված հանրություն էին, մինչդեռ մեր մոտակա մի քանի հարյուր տարվա անցյալը նման փայլ չի ունեցել: Այս փաստարկների ներկայացումը նպատակ ունի առավել արագ խանդավառվողներին զգուշացնել, որ գերմանական փորձի մեխանիկական պատճենահանումը հնարավոր է արդյունք չտա մեր իրականության մեջ:

Ինչևէ, շարունակենք: Գերմանիայում լիակատար անհուսություն էր, ու թե այդ անհուսությունը որքան էր խորը, պատկերացում է տալիս հետևյալ միջադեպը: Նացիստական կուսակցությունը նորնոր սկսել էր իր քարոզչությունը: 1923 թվականին գերմանացի մի մեծահարուստ իր տուն է հրավիրում կուսակցության երևելիներից մեկին,

հայտնում, որ հավանում է նրա ելույթները և պատրաստ է իր ողջ կարողությունը նվիրել կուսակցությանը: Սակայն մի պայման է նա դնում նացիստ գործչի առջև. երբեք և ոչ մի դեպքում չփորձել համոզել իրեն, որ գերմանացիներից հնարավոր է ազգ ստանալ: “Գերմանացիները անհույս մի բազմություն են, - գտնում է մեծահարուստը, - և ոչինչ այլևս չի փրկի նրանց”:

Հետագա իրադարձությունները ցույց տվեցին, որ անհնարին ոչինչ չկա և անհույս համարվող մարդկային բազմությունից հնարավոր է գերհզոր ազգ ձուլել:

Նացիստ այդ գործչին կուսակիցները Ֆյուրեր էին կոչում :

Սա հատուկ շեշտվում է մեր այն հոռետեսների համար, ովքեր նկատի ունենալով մեր ժողովրդի վարքի բացասական դրսևորումները՝ չեն զլանում հուսահատեցնել ամենքին, կրկնելով՝ “Այսպես եղել է, այսպես կա ու այսպես էլ կլինի”:

ՊԱՅԹՈՒՑԻԿ ՀԱՄԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ի՞նչ տեղի ունեցավ Գերմանիայում, ինչպե՞ս հաջողվեց հուսահատ բազմությանը դարձնել համաշխարհային տիրապետության հավակնող ազգ: Եվ ինչու՞ հենց գերմանական ազգայնականությունը հասավ շոշափելի արդյունքների, երբ քննարկվող պատմական ժամանակահատվածում ազգայնականությունը մոդա էր Եվրոպայի գրեթե բոլոր երկրներում: Ինչու՞ նույն շրջանի իտալական, իսպանական ազգայնական կառավարությունները շոշափելի հետք չթողեցին իրենց ազգի հետագա վարքագծի վրա, մինչդեռ գերմանական ազգը անգամ ջախջախից պարտություն կրելուց հետո պահպանել ու պահպանում է նախանձելի հավաքականություն, համարվելով աշխարհի ամենակազմակերպված հանրություններից մեկը:

Ողջ գաղտնիքն այն է, որ գերմանական էլիտան չբավարարվեց դասական քաղաքագիտության ձեռքբերումներով և գտնելով, որ դրանք հանրային գիտակցության անհրաժեշտ փոփոխությունն ապահովել չեն կարող, շեշտը դրեց ազգման ոչ ստանդարտ մեթոդների վրա:

Նկատենք, որ այդ նույն ժամանակներում տիկին Ե. Բլավատսկայան հասցրել էր մոդա դարձնել պրակտիկ գիտության, արևելյան օկուլտիզմի և եվրոպական տրադիցիոն միստիցիզմի համադրումը: Այդ մոդան շրջում էր եվրոպական բարձրաշխարհիկ սալոններում: Հատկապես՝ Անգլիայի:

19-րդ դարի վերջերին եզոթերիկ բնույթի մի շարք գրքերի հրատարակ իջնելուց հետո այս երկրում, “Ռոզենկրեյցեր” չորսդարյա կենսագրության ընկերության հիման վրա, որը զբաղվել էր օկուլտիզմով և տիրապետել բնության գաղտնիքներին, ստեղծվեց “Ոսկե Լուսաբաց” անունը կրող նորհեթանոսական մի խումբ՝ նպատակ ունենալով ստանալ մարդկությանը հուզող շատ և շատ հարցերի պատասխաններ: Այս տենդենցի առաջացումը հրահրել էր շումերական սեպագրերի հայտնագործումը, որոնց ընթերցումից պարզվեց, որ Ավետարանի պատմություններն ունեցել են նախատիպեր: Դրանից հետո արդեն մարդկության պատմության ավանդական պատկերացումները սկսեցին սասանվել և շատ ու շատ ազգեր սկսեցին որոնումներ կատարել՝ պարզելու համար սեփական խոր անցյալը:

“Ոսկե Լուսաբաց”-ի ակտիվ անդամներից էր Բուլվեր-Լիտոնը, ով ընթերցող շրջանակներին հայտնի է իր “Պոմպեյի վերջին օրերը” գրքով:

Իրեն նվիրյալ համարող Բուլվեր-Լիտոնը իր մեկ այլ՝ “Ռասան, որ դուրս է մղում մեզ” գրքում վստահություն էր հայտնում, որ գոյություն ունեն ընդերքում ապրող գերմարդկային հզորության էակներ, նրանք երկրի վրայից դուրս են մղելու սովորական մարդկանց, ընտրություն են կատարելու ապրողների մեջ և վերափոխելու են

ընտրվածներին՝ օժտելով նրանց այնպիսի հատկանիշներով, որպիսիք հնում վերագրում էին աստվածներին:

“Ոսկե Լուսաբացի” անդամները նաև գտնում էին, որ գոյություն ունեն “Անճանաչելի բարձրյալներ” կոչվող վերին էակներ, որոնց հետ կարելի է կապի մեջ մտնել և նրանցից իմաստնություն ձեռք բերել: Այդ առնչությունը, սակայն, որպես կանոն, այնքան էլ հարթ չի ընթանում: Ահա, թե ինչ է գրել “Ոսկե Լուսաբացի” անդամներից մեկը նման մի առնչության մասին. “Ես զգում էի, որ շփվում եմ հզոր մի ուժի հետ, որը կարելի է համեմատել շատ մոտ խփող կայծակի հարվածին: Շունչս կտրվում էր, սառը քրտինք էր ինձ պատում և արյուն էր հոսում իմ քթից, բերանից, ականջներից”:

Առաջարկում ենք մտապահել այս նկարագիրը:

ՀԱՅԱՑՔ ԴԵՊԻ ԵՏ

Դեպի սեփական հեռավոր անցյալը հայացք ուղղելու գործում ետ չէին մնում նաև գերմանացիները: Նախ Յակոբ Գրիմմը լույս է ընծայեց “Գերմանական դիցաբանություն” անվանումով գիրքը գերմանական ազգի հեթանոսական ժառանգության մասին: Այս հայտնվեց Վազների պես հսկան, և այդ շրջանից սկսած Գերմանիայի և Ավստրիայի տարածքում սկսեցին ստեղծվել “ֆոլկլեշե”՝ ժողովրդական խմբեր, լիզաներ, օրդեններ՝ նպատակ ունենալով վերականգնել հնագույն շրջանի մշակութային, կրոնական-մոգական ավանդույթները:

Այս հովերով տարված, 19-րդ դարի վերջին ավստրիական Լամբախ քաղաքի բենեդիկտական մենաստանի վանահայր Թեոդոր Հազենը ժամանակի ընթացքում մոռացված էզոթերիկ գիտելիքներ որոնել-գտնելու նպատակով ճանապարհվում է Մերձավոր Արևելք: Այնտեղից նա իր հետ բերում է բազմաթիվ հին ձեռագրեր, որոնց բովանդակությունը հանելուկ էր անգամ հոգևորականների համար: Վանահայրը հանձնարարում է վարպետներին վանքում կատարել մի շարք տարօրինակ բարեյեֆներ, որոնց հիմքում կեռխաչն էր: (Հետաքրքիր մի դրվագ՝ այդ տարիներին նույն վանքի երգչախմբում երգում էր նիհարիկ մի տղեկ՝ Ադոլֆ Շիկլգրուբեր անունով):

Հազենի մահվանից հետո ձեռագրերն անցնում են Յորք Լանս ֆոն Լիբենֆելս անունով մեկ այլ վանականի: Վերջինս այդ ձեռագրերի հիման վրա ստեղծում է “Նոր եկեղեցու օրդեն” անունով հոգևոր գաղտնի մի կառույց, որը միավորում էր վերին օժտվածություն ունեցող տղամարդկանց:

Ինչու՞ հենց օրդեն, և արդյո՞ք սա նորամուծություն էր գերմանական էլիտայի կյանքում: Հարցն այն է, որ գերմանական ժողովրդի վերջին հարյուրամյակների պատմությունը հարուստ է հասարակության առանձին շերտերի կամ խավերի նպատակային ինքնակազմակերպման օրինակներով, երբ որպես կառույց կիրառվել է օրդենը: Այսպես, ազնվականներին միավորող միություն-օրդեն գոյություն է ունեցել դեռևս 1525 թվականին, որի կարգախոսը դասական արդարության պահպանումն էր՝ “Յուրաքանչյուրին՝ իրենը”: 1701 թվականին Սև արծիվի օրդեն կար Պրուսիայում: Այն ուշադրություն էր դարձնում տղամարդու դաստիարակությանը. նպատակը ինքնատիրապետող, կարգապահ, ոգու ամրություն ունեցող, կյանքի դաժան պայմաններին վարժված մարդկանց ձևավորումն էր: Այս մեթոդն արդյունավետ կերպով կիրառվում էր բանակում:

Անցնենք առաջ:

1911 թվականի ամառային արևադարձի (տարվա ամենազլխավոր) օրը Գվիդո ֆոն Լիստը գերմանական հնագույն կաստաներից մեկի անունով Վիեննայում ստեղծում է Արմանական օրդենը, որն իրեն համարում էր ռոզենկրեյցերների ընկերության ավանդույթների շարունակողը: Սակայն Լիստը ռոզենկրեյցերների հիմնական թեզերի մեջ

Էական փոփոխություններ կատարեց, և համամարդկային գաղափարները փոխարինվեցին պանգերմանական, նորդական գաղափարներով: (Ապացուցված է, որ Հիտլերը երիտասարդ տարիքում Վիեննայում հանդիպել է Լիստին):

Զարգացնելով պանգերմանական գաղափարախոսությունը, Լիստն իր “Հնդգերմանների միստերիական լեզուն” գրքում գրեց, թե գերմանական ավանդույթները բացառիկ կրողն են նախնիների հոգևոր և իմաստնության արժեքների, նախնիներ, որ ապրել են հետագայում ջրասույզ եղած Արկտոգեա հնագույն երկրում, որի մայրաքաղաքը Ֆուլեն էր:

Շատ չանցած, Մյունխենում ստեղծվում է մի նոր օրդեն, որն իրեն կոչում է Ֆուլեի միություն: Այդ միության զինանշանը կաղնու տերևների ֆոնի վրա պատկերված սուրն էր (այն հետո պիտի դառնար ՄՄ-ի խորհրդանիշը):

1912 թվականին Արմանեն օրդենի, Նոր եկեղեցու օրդենի, Ֆուլեի միության և նմանատիպ այլ կառույցների հիման վրա ստեղծվում է Գերմանեն օրդեն անունով եզոթերիկ մի կառույց, որի կանոնադրության առաջին կետը հետևյալն էր. “Գիտակցական և գործնական մասնակցություն բոլոր գերմանացիների ռասայական մաքրության և բարոյական վեհության ապահովման համար”:

Առաջին համաշխարհային պատերազմում կրած պարտությունից հետո խոր անհուսություն համակեց գերմանացիներին, և երկիրը գլորվում էր անորոշության վիճակ: Ազգի և երկրի ճակատագրով մտահոգ ինտելեկտուալ որոշ շրջանակներ նախաձեռնեցին մի շարժում, որը նպատակ ուներ նախ կասեցնել երկրի ետընթացը թե՛ տնտեսական, թե՛ բարոյահոգեբանական առումով, և ապա երաշխավորել միաժամանակ և՛ ազգի վերածնունդ, և՛ նորացում: Իրենց առջև դրված դժվարին այս խնդիրները լուծելու համար նրանք փորձարկեցին խորապես մշակված մի մեխանիզմ, որի էությունը հետևյալն էր. որևէ հանրության գիտակցության արմատական և արտառոց վերափոխում ապահովելու համար հարկավոր է՝

- այդ հանրության պատմության էջերի վրայով ետ գնալ՝ մինչև նրա կյանքի հերոսական մի դրվագը (ցանկալի է՝ ամենահերոսականը)

- պարզել, թե արժեքային ի՞նչ համակարգ ունենալն է ապահովել հերոսական այդ շրջանը,

- մշակել և կիրառել հանրային գիտակցության վրա ազդելու յուրահատուկ համակարգ, որի միջոցով հնարավոր կլինի վերակենդանացնել արժեքային հին համակարգը և այն կրող մարդուն:

Հանրային գիտակցության վերափոխման այս եղանակը կոչվեց “կոնսերվատիվ հեղափոխություն”, հեղափոխություն, որի հաջող իրականացման դեպքում տվյալ հանրությունը ժամանակի մեջ ոչ թե առաջ, այլ ետ էր գնալու: Ճշտենք՝ խոսքը անցյալին վերադարձի մասին չէ, քանի որ պահպանման ենթակա էր համարվում ոչ թե կոնկրետ պատմական կացութաձևը, այլ անխորտակելի արժեք ունեցող սկզբունքների համակարգը: Այս հեղափոխության նպատակը ոչ թե տնտեսական, այլ հոգեվոր թռիչքային փոփոխություն իրականացնելն էր:

Շարժման նախաձեռնողները որպես վերակենդանացման ենթակա փուլ ընդունեցին Սրբազան հռոմեական կայսրության շրջանը, երբ կայսրերը ծագումով գերմանացիներ էին, իսկ որպես հիմնային ճանաչվեց հին արիական արժեքային համակարգը: Հանրության վերափոխումն առավել արագ իրականացնելու նպատակով նրանք առանձնացրին և հասարակական կյանքում հատուկ դերակատարություն տվեցին իրենց ժամանակակից հյուսիս-օգերմանական՝ նորդական ցեղերին, քանի որ, համաձայն ուսումնասիրությունների արդյունքների, վերջիններիս մոտ համեմատաբար լավ էին պահպանվել հինգերմանական հատկանիշները:

Մեզ հետաքրքրող հետագա իրադարձություններում առանձնակի դերակատարություն է ունեցել Ֆուլեի միությունը, այդ պատճառով ուշադրություն կդարձենք հատկապես նրա գործունեությանը:

Ֆուլեի միության անդամները ծիսական երդում էին տվել իրենց անմնացորդ նվիրել միության գաղափարների իրագործմանը. շեղում թույլ տվողն ինքնասպան պիտի լիներ:

Ֆուլեականներն էգոթերիկ մյուս խմբերի հետ համատեղ մշակեցին “գերմանացիների ռասայական մաքրության և բարոյական վեհության ապահովման” համընդգրկուն մի համակարգ, որի հետագա կիրառումը, ինչպես ցույց տվեց կյանքը, ապահովեց կոնսերվատիվ հեղափոխության իրականացումը և պայթյուն առաջացրեց երկրագնդի վրա: Ստորև ներկայացվում են այդ համակարգի ստեղծման պատմությունը և հիմնական բաղադրատարրերը:

ՀԱՄԱՏԻԵԶԵՐԱԿԱՆ ԳԵՐԽՆՂԻՐ

Դասական քաղաքագիտության գործիքները նվազ ազդեցիկ համարող ֆուլեականները գտնում էին, որ հանրային գիտակցության պահանջվող վերափոխումն իրականացնելու համար անհրաժեշտ է հասարակության առջև դնել համատիեզերական, համամոլորակային չափանիշների մի գերխնդիր և այդ գերխնդրից բխող մեսիականության հավատ ներարկել հասարակությանը. նման պարագայում հասարակությունը գերկոնսուլիդացնում է իր ուժերը, և ներքին պրոբլեմները լուծելը դառնում է դյուրին:

Գերմանական հանրության համար նման գերխնդիր գտնելու նպատակով ֆուլեականները մանրակրկիտ ուսումնասիրեցին արիական ժողովուրդների անցյալը և ստեղծեցին դիցաբանական մի համակարգ: Նրանք որպես հիմնական թեզ ընդունեցին հինարիական մի լեզենդ, համաձայն որի ներկայիս լուսինը չորրորդն է, երկիրն էլի երեք լուսին է ունեցել, որոնց բոլորին կլանել է: Բանական արարածը երկրի վրա հայտնվել է երկրորդ լուսնի ժամանակ: Նրանք եկել էին այլ մի մոլորակից, ծնվում էին պայծառատեսի հնարավորություններով, որոնք ներառում էին կյանքի բոլոր գաղտնի ոլորտները: Նրանց համար չկար տարածություն, նրանց տեսողությունը սահմանափակ չէր: Բանական այդ արարածների քաղաքակրթության ընդերքում առաջացան ատլանտները: Ատլանտների հասակը վեց մետր էր, արտաքնապես նման էին մարդուն, երրորդ աչք ունեին, որի միջոցով, իրենց ներքին էներգիայի շնորհիվ կարողանում էին հայացքով իրեր փոխադրել ու նաև հաղորդակցվել միմյանց հետ հեռավորության վրա: Նրանք կարող էին հոգևոր էներգիա ճառագելով՝ ազդել Տիեզերքի հավասարակշռության վրա:

Համաձայն այդ լեզենդի, եղավ այնպես, որ երկրորդ լուսինը մոտեցավ երկրին ու հայտնվելով նրա ուղեծրում՝ բախվեց ու սկսեց փոշու և քարաբեկորների տեսքով ցած թափվել: Քաղաքակրթություն կրող էակները, նաև ատլանտները, հեռացան երկրից: Փշրված լուսինը ծածկեց երկիրը հաստ մի շերտով՝ իր տակ թողնելով ամեն ինչ: Բայց նրանցից ոմանք, որ այդ ժամանակ երկրի ընդերքում էին՝ հանքերի մեջ, չհասցրեցին հեռանալ: Ու քանի որ այլևս թռչող նավեր չունեին, մնացին երկրի վրա:

Մինչ երրորդ լուսնի հայտնվելը, քանի որ փոխվել էր գրավիտացիան, ձևափոխվելով ու փոքրանալով, նրանք շարունակեցին գոյատևել՝ որոշ այլ արարածների հետ:

Երբ եկավ երրորդ լուսինը՝ առաջացան այժմյան մարդիկ, չափերով փոքր, պակաս բանական, գրեթե վայրենի: Երկրի վրա մնացած սակավաթիվ հսկաները կառավարեցին նրանց ու քաղաքակրթեցին:

Հսկաները շատ բան սովորեցրին մարդկանց, և մարդիկ հզորանալով բարոյապես ու հոգեպես, ստեղծեցին զարգացած մի քաղաքակրթություն:

Երբորդ լուսինը, որ ապրեց անհաշվելի տարիներ, ի վերջո նեղացնելով պտույտի իր պարույրը, ինքն էլ մոտեցավ Երկրին: Ու ձգվելով նրանից՝ ջրերը բարձրացան, և մարդիկ իրենց տիրակալ հսկաների հետ փրկություն գտան լեռների վրա ու հիմնեցին այնտեղ համաշխարհային ծովային քաղաքակրթություն: Դա հենց ինքը՝ Ատլանտիդան էր, որ եղել է ոչ թե հետագայում իբր ջրասուզված ինչ-օր տարածքի վրա, այլ բարձրում՝ լեռների վրա:

Հետո, երբ երբորդ լուսինը ոչնչացավ, ջրերը նորից իջան, ծովերը նահանջեցին: Լեռնագագաթները, որ նավահանգիստ էին, բաժանվեցին միմյանցից անեզր ճահիճներով: Օդը դարձավ ավելի նոսր, ջերմությունն անեացավ երկրի վրայից: Եվ Ատլանտիդան կործանվեց. այն ոչ թե ջրասույզ եղավ, այլ ջրերը լքեցին նրան: Նավերը ջրատար եղան կամ ջախջախվեցին, մեքենաները լռեցին կամ պայթեցին, սնունդ այլևս չէր հասցվում, գիտությունն ու գիտնականներն անհետացան, հասարակության կառուցվածքը ոչնչացավ:

Ողջ մնացածներն իջան սարերից դեպի ճահճոտ հարթավայրերը, ուր դեռևս բուսականություն չկար: Մարդիկ նորից վայրենացան և ընկղմվեցին անլուսին գիշերների մեջ: Դա տևեց հազար դար: Եվ այդ ընթացքում տիրակալհսկաները մի վերջին անգամ քաղաքակրթեցին մարդկանց, ստեղծելով երկրորդ Ատլանտիդան, որի մասին էլ վկայում է Պլատոնը:

Երբ հայտնվեց այժմյան լուսինը, երկիրը դարձավ բնեռներում սեղմված էլիպսոիդ: Հյուսիսի և հարավի ծովերը հոսեցին դեպի հասարակած, և Նոր Ատլանտիդան կործանվեց մեկ գիշերում՝ մնալով ջրի տակ: Մա հենց մեծ ջրհեղեղն է:

Այս նոր լուսնի օրոք հսկաները, որ մեծացած ձգողականության պատճառով անկարող էին քայլել ու տեղաշարժել իրենց հսկա մարմինը, սեղմվելով՝ այլանդակ տեսք ստացան: Նրանք սկսեցին կռվել միմյանց ու մարդկանց դեմ: Նրանք դարձան մարդակեր, և մարդիկ սկսեցին ոչնչացնել նրանց, հատկապես, որ նրանց թիվը նվազել էր: Իսկ մարդիկ էլ, մնալով առանց տիրակալ-ուսուցիչների, գնում են խոտոր ճանապարհով ահա արդեն հարյուր հազար տարի:

Ֆուլերի միությունը թեև հրապարակավ հայտարարել էր, թե իր նպատակը հին հունական գրականությունն ու մշակույթը ուսումնասիրելն է, իրականում սկսեց քարոզել ծայրահեղ ազգայնականություն, ռասայական միստիցիզմ, օկուլտիզմ և անտիսեմիթիզմ: Միության նշանաբանն էր. «Հիշիր, որ դու գերմանացի ես: Պահի՛ր քո արյունը մաքուր»:

Ֆուլեականները գտնում էին, որ մարդկությունը գնում է դեպի կործանում: Նրանք օրինակ էին բերում ռոզենկրեյցերների դեռևս չորս հարյուր տարի առաջ ունեցած մտահոգությունը այդ մասին, օրինակ էին բերում Զրադաշտին, ով երկրի բնակիչներին ոչ թե մարդ, այլ մարդանմաններ էր համարում:

Արարումն ավարտված չէ,-գտնում էին ֆուլեականները:- Մարդը մոտենում է վերափոխման նոր փուլի: Երկրի ընդերքից դուրս կգան գիզանտները և նոր կարգ կհաստատեն: Ողջ կմնան ժողովուրդներից քչերը, նրանցից էլ՝ ընտրյալ անհատները միայն: Նո՛ր մարդիկ կառաջանան, արարչագործական ավյունը կտրվի նրանց, նրանց հոգին կընդլայնվի Տիեզերքի ողջ չափով, մարդը նորից կդառնա մարդ-աստված, և կյանքից կարտաքսվեն բոլոր արատները, որ հատուկ են ցածր տեսակներին: Մարդը կդառնա աննկուն ու հրեղեն, ում նաև տարերքը կլինի ենթակա: Բոլոր այն ժողովուրդները, ովքեր չեն գիտակցի սա և ինքնակամ վերափոխման չեն գնա, կոչնչացվեն մարդ-աստվածների կողմից կամ համարվելով աղբ, անասուն՝ կօգտագործվեն նրանց կողմից որպես բանող ուժ: Իսկ այն ժողովուրդը, որը կապահովի իր վերափոխումը, մարդ-աստվածների կողմից կընկալվի որպես կրտսեր եղբայր ու կընդունվի նրանց կողմից:

Եվ այսպես՝ գտնվեց գերխնդիրը. որպեսզի գերմանական ժողովուրդը խուսափի ոչնչացումից և լուսավոր ապագա ունենա, հարկադրված է հասնել վերափոխման, դառնալ

կատարյալ և, ամենակարևորը, ամեն կերպ նպաստել աստվածային կարողությամբ գերմարդու ի հայտ գալուն: Իսկ դա կարելի էր անել, ըստ ֆուլեականների քարոզչության, գերմարդու համար անհրաժեշտ կենսատարածք ապահովելու նպատակով գրավելով հնագույն արիական տարածքները՝ Արևելյան Եվրոպան, Թուրքմենստանը, Պամիրը, Գոբին և Տիրեթը: Ֆուլեականները հավատացնում էին, որ եթե գերմանական ազգը կատարի այդ միսիան, ապա բարի վերաբերմունքի կարծանանա գերմարդու կողմից և տեղ կունենա վերափոխված աշխարհում:

Միության անդամները գտնում էին, որ հին քաղաքակրթության ոչ բոլոր գաղտնիքներն ու գիտելիքներն են անհետացել: Նրանք հավատում էին, որ կան հատուկ միջնորդ-էակներ մարդկանց ու Այն աշխարհի միջև, և այդ միջնորդները տիրապետում են կորած համարվող գաղտնիքներին: Իսկ միջնորդների հետ առնչվել կարող էին միայն նվիրյալները: Ֆուլեականները հավատում էին, որ այդ էակներից կարելի է ստանալ նաև անհրաժեշտ ուժ և հզորություն ու աշխարհում ապահովել Գերմանիայի առաջնորդությունը՝ գերմարդու ի հայտ գալուն նպաստելու համար:

Վերը բերված տեսակետները կարծում ենք պարզություն են մտցնում այն հարցում, թե ինչու՝ նացիստական Գերմանիան սանձազերծեց երկրորդ համաշխարհային պատերազմը:

ԳՈՒՐՈՒՆԵՐ

Միության մեջ առանցքային դեր ուներ բանաստեղծ, լրագրող, էգոթերիկ առնչությունների գիտակ Դիտրիխ Էքհարտը: Նա արիականության հիման վրա մի նոր ուսմունք էր ստեղծել, համաձայն որի՝ «կգա ժամանակը և Գերմանիայից լեգեոններ կշարժվեն՝ ոչնչացնելու համար Երկրագնդի հոգևոր զարգացման ուղու արգելքները: Այդ լեգեոնները կառաջնորդեն անկոտրում առաջնորդները, ովքեր խանդավառված կլինեն մեծ նախնիների օրինակով և ուժ կստանան Տիեզերքի գաղտնարաններից»:

Միության մյուս կարևոր դեմքը Մյունխենի համալսարանի ամբիոնի վարիչ Կարլ Հաուսհոֆերն էր: Կիսահույն, կիսահայ Գուրջիևի ուղեկցությամբ 1903-ին նա այցելել էր Տիրեթ, Գուրջիևի օգնությամբ ծանոթացրել տիրեթյան օկուլտական գաղտնի ուսմունքներին: Եղել էր նաև Հնդկաստանում, Ճապոնիայում, օծվել բուդդիստական ամենաազդեցիկ գաղտնի միություններից մեկում: Նա հավաքում էր ամեն ինչ, որն օգտակար կլիներ մարդկանց վրա ազդելու և կառավարելու համակարգ ստեղծելուն:

Հաուսհոֆերի պատկերացումներով գերմանական ազգի բնօրրանը Կենտրոնական Ասիան էր: Նրա կարծիքով արիացի-հնդեվրոպացիներից էին գալիս մարդկության լավագույն որակները, վեհությունը և ազնվացեղությունը: Դեռ երիտասարդ հասակում, լինելով գերմանական բանակի զենեռալ, Հաուսհոֆերը ամենքին զարմացնում էր պայծառատեսի իր հասկություններով: Նա կանխագուշակում էր հակառակորդի հարձակման ժամը, արկերի ընկնելու վայրը, եղանակի փոփոխությունները:

Հաուսհոֆերը Ֆուլեի միության անդամներին համոզում էր, թե հին, գերզարգացած քաղաքակրթությունների կործանումից հետո այդ քաղաքակրթությունների ուսուցիչների, գիտելիքներին տիրապետողների, արտաքին բանականության կրողների մի մասը բնակվում է Հիմալայների տակ գտնվող քարայրերում: Նրանք իբր բաժանվել են երկու խմբի, առաջիններն իրենց կենտրոնն անվանել են Ագարտա կամ Բարու գաղտնի վայր և զբաղվում են ներհայեցողությամբ՝ չխառնվելով աշխարհիկ գործերին: Իսկ երկրորդ կենտրոնը Շամբալան է, որը համարվում է մարդկային զանգվածների, տարերքների կառավարման հզորության կենտրոն: Հաուսհոֆերը գտնում էր, որ ժողովուրդների մոգ-

առաջնորդները երդումների և զոհաբերությունների (նաև մարդկային) միջոցով կարող են պայման կնքել Շամբալայի հետ և ստանալ նրանից հզորության էներգիա:

Ֆուլեականների համար Տիբեթը երկրի սիրտն էր, և ով տիրանար նրան, կդառնար մոլորակի տերը:

Հաուսեոֆերի առաջարկով Ֆուլեի միությունը որպես խորհրդանիշ է ընտրում կեռիսաչը, որը թե՛ Ասիայում, թե՛ Եվրոպայում մինչ այդ ուներ մոզական համարում, իսկ ֆուլեականներն այն ընկալում էին որպես արյան մաքրության և գաղտնի գիտելիքների խորհրդանիշ:

Միությունը ուսումնասիրում է արիական ժողովուրդների բոլոր հնագույն խորհրդանիշները, ծեսերը, զինանշանները, այն ամենը, ինչը միստիկական ազդեցություն կարող էր ունենալ մարդկանց վրա: Ապագա բանակի համար տեղայնացվում են հին-հռոմեական լեգեոնների “արծիվ” կոչվող զինանշանները, ողջույնի շարժումները:

Դեպքերը զարգանում են այնպես, որ Դիտրիխ Էքհարտը 1920 թվականին ծանոթանում է գերմանական բանակի պաշտոնաթող մի եֆրեյտորի հետ, ում անունը Ադոլֆ Հիտլեր էր:

ՈԳԵՆՈՐՈԳՈՒՄ

Էզոթերիկայի մեջ խորացած Էքհարտի ուշադրությունը գրավում է այն հանգամանքը, որ պաշտոնաթող եֆրեյտորը ծնվել էր մեդիումների կենտրոն համարվող Բրաունաս վայրում: Նա նաև տեղեկանում է, որ նախկին եֆրեյտորն ունի պայծառատեսի հատկանիշներ. մի անգամ, առաջին համաշխարհային պատերազմի տարիներին, անտեսանելի մի ուժ Հիտլերին ստիպել է փոխել դիրքը, և քիչ անց այնտեղ, ուր կանգնած է եղել մինչ այդ, արկ է պայթել: (Նման դեպքեր եղել են նաև հետագայում, երբ նրա դեմ մահափորձեր են ծրագրվել):

Էքհարտին հայտնի է դառնում, որ Հիտլերը քսան տարեկանից գտնվում է միստիկայի ուժեղ ազդեցության տակ և թմրանյութերի օգնությամբ փորձում հասնել բարձրագույն ճանաչողության: Որ նա հաճախ Խոֆբերգ ամրոցում ժամերով կանգնում է Լոնգինի գեղարդի առջև, որով վերջ էր տրվել Քրիստոսի տանջանքին, և անմիջապես գեղարդի դիմաց ընկնում տրանսի մեջ (կար տեսակետ, որ գեղարդին տիրողը կտիրի աշխարհին: Ժամանակին այն պատկանել է Կարլ Մեծին, ապա՝ Ֆրիդրիխ 2-րդին: Ավստրիան Գերմանիայի հետ միավորելուց հետո Հիտլերը դարձավ գեղարդի տերը):

Այս ամենը հիմք են տալիս Էքհարտին զբաղվել նախկին զինվորականով: Նա ձեռնամուխ է լինում Հիտլերի հոգևոր ձևավորմանը: Նա իր սանին սովորեցնում է մտքերն ազդեցիկ արտահայտել գրավոր կերպով և տպավորիչ ելույթ ունենալ լսարանի առջև, նաև տալիս է գիտելիքներ գաղտնի ուսմունքների մասին:

Կամենալով դրսևորել քաղաքական ակտիվություն՝ Ֆուլեի միության յոթ անդամներ (իսկ այդ թիվը խիստ հատկանշանական էր) 1923 թվականին հիմնում են նացիոնալ-սոցիալիստական կուսակցությունը: Քաղաքական այդ կառույցի գլխավոր կարգախոսը հետևյալն էր՝ գերմանացիները պիտի լինեն Եվրոպայի էլիտան և տիրեն այն, իսկ գերմանացիների էլիտան լինելու է նացիոնալ-սոցիալիստական կուսակցությունը: (Ֆուլեի միության իրական հզորության և թափի մասին պատկերացում կազմելու համար տեղեկացնենք, որ կուսակցությունը միության մասնաճյուղերի ցանկում ընդամենը 34-րդն էր):

Կուսակցության հիմնադրումից ամիսներ անց, կյանքին հրաժեշտ տալով պատերազմում ստացած զազային թունավորման պատճառով, Էքհարտը, ով հասցրել էր ամբողջ երեք տարի զբաղվել Հիտլերի ձևավորմամբ, մահվան մահճում ասել է հետևյալը. “Հետևե՛ք Հիտլերին: Նա պարելու է, բայց երաժշտությունը ես եմ պատվիրել: Մենք նրան օժտել ենք

Նրանց հետ կապով: Մի՛ վշտացեք ինձ համար. ես ազդել եմ պատմության վրա ավելի շատ, քան որևէ այլ գերմանացի”:

“Նրանց հետ կապ” ասելով՝ Էքհարտը նկատի ուներ անճանաչելի ուժերին, գերմարդուն:

Էքհարտի մահից հետո նրա գործը շարունակեցին Հաուսհոֆերը և ոչ անհայտ Ռուդոլֆ Հեար: Երբ մյունխենյան անհաջող հեղաշրջման փորձից հետո նախկին էֆրեյտորը հայտնվեց բանտում, այս երկու պարոնները գրեթե ամեն օր հանդիպում էին նրան: Այս ընթացքում Հիտլերը Հաուսհոֆերից ստացել և ընթերցել է Բուլվեր Լիտտոնի “Ռասան, որ դուրս է մղում մեզ”, Ֆերդինանդ Օսենդովսկու “Կենդանիները, մարդիկ, աստվածները” գրքերը՝ Ազարտայի և Շամբալայի լեգենդների վերաբերյալ:

ԳԻՐՔ-ՔԱՐՈԶԻՉ, ՄԵՍԻԱ

Երբ Հիտլերը բանտարկված էր, Հաուսհոֆերը երկար ժամեր էր անցկացնում նրա հետ՝ քաղաքական իշխանությունը զավթելու անհրաժեշտությունը հիմնավորելու համար: Համաձայն մի տեսակետի, այդ հանդիպումներից հետո նույն բանտում ազատագրված Հեար Հիտլերից տեղեկանում էր Հաուսհոֆերի ուսմունքի արտաքին պրոպագանդայի իրականացման գաղափարներին և գրի առնում: Այսպես ստեղծվում է “Իմ պայքարը” գիրքը: Այստեղ նկատենք, որ ինքը, Հաուսհոֆերը, հետագայում քննիչին խոստովանել է՝ “Որքան ինձ հայտնի է, Հեսն իրականում մի քանի գլուխ թելադրել է այդ գրքից”: Մակայն մեզ համար այնքան էլ կարևոր չէ, թե ով է հեղինակը, կարևորը “Իմ պայքարը” գիրք-երևույթն է:

Գիրքը սկզբից նեթ նպատակաուղղված է եղել կոմերցիոն հաջողության, այն գրված էր լոգունգային ոճով, նախատեսված էր հնարավորինս լայն լսարանի համար: Մասնագետների գնահատումներով գիրքը կառուցված է ոչ պրոֆեսիոնալ կերպով, որը հանգեցնում է այն հետևության, թե գիրքը հատուկ գրված է սոցիալական ցածր շերտերի համար՝ նրանց կուսակցության մեջ ներգրավելու համար: Հիտլերը երևի թե սա նկատի ունենալով է հետագայում ասել. “Լայն մասսայի համար նախատեսված գիրքը անհրաժեշտ է գրել բոլորովին ուրիշ ոճով, քան կլինեք, ասենք, մտավորական շրջանակների համար նախատեսվածը”:

Ըստ երևույթին նույն այդ նպատակով էլ գրքի նախնական վերնագիրը՝ “Չորսուկես տարվա պայքար ընդդեմ ստի, վախկոտության և հիմարության”, փոխարինվեց “Իմ պայքարը” վերնագրով: Մյուս կողմից, գիրքը ստեղծողները գտնում էին, որ առաջին համաշխարհային պատերազմում կրած պարտությունից հետո առաջացած հոգեբանական վակուումը հարկավոր էր լցնել որևէ գաղափարախոսությամբ:

Դատավարության ժամանակ Հիտլերը հեղաշրջման պատրաստման ողջ պատասխանատվությունը վերցրել էր իր վրա, ինչը հանրահայտ էր դարձրել նրան: Կուսակցությունը ողջ թափով աշխատում էր բանտում գտնվող Հիտլերին է՛լ ավելի հանրահայտ դարձնել:

Նացիստները հմտորեն օգտվեցին մեկ այլ հանգամանքից ևս: Ստացվել էր այնպես, որ 20-ականների սկզբներին ծայրահեղ աջերի մոտ առաջացել էր հերոսական, քվազիմեսիայական ղեկավարության գաղափարաբանություն: Դրան երևի թե նպաստել էր նաև այն, որ Ե. Բլավատսկայան մինչ այդ եվրոպացիների գիտակցության մեջ արթնացրել էր նոր մեսիայի գալստյան գաղափարը: Նացիստները, օգտագործելով ձեռքի տակ եղած քարոզչական ողջ մեխանիզմը, խնդիր դրեցին իրենց առջև Հիտլերին հանրությանը ներկայացնել որպես մեսիա, որպես փրկիչ: Կյանքը ցույց տվեց, որ ռևանշիզմով տառապող գերմանական ժողովուրդը հաճույքով կուլ տվեց խայծը:

Այստեղ հարկ ենք համարում նկատել, որ սկզբնական շրջանում Հիտլերն ինքն իրեն համարում էր սոսկ պրոպագանդիստ-թմբկահար, ով ավետելու է մեծ առաջնորդի մոտակա գալուստը: Իտալիայում 1922թ. Մուսոլինիի հաջողություններով ոգևորված՝ նա ավելի հաճախ էր խոսում հերոս առաջնորդի կարևորության մասին, ով պատասխանատվություն կկրի ազգի առջև, բայց նաև դրա փոխարեն ազգից կպահանջի լիակատար հնազանդություն առաջնորդի կողմից կատարվող պատմական միսիայի առջև:

Մեկ տարի անց արդեն նա ասում էր, որ ինքը սոսկ ճանապարհ է պատրաստում առաջնորդի համար, ով կգա այն ժամանակ, երբ ժողովուրդը պատրաստ կլինի ընկալել նրան:

Հիտլերին որպես մեսիա ներկայացնելու ջանքերը նպաստեցին, որ “Իմ պայքարը” հրատարակվելով՝ միանգամից դառնա բեստսելեր: Այդ գործին օգնեց նաև այն, որ գիրքը զգացմունքային էր, ակնհայտ երևում էր, որ հեղինակն անկեղծ վստահություն ունի իր գաղափարների ճշմարտացիության հանդեպ:

Գրքի շոնդալից հաջողությունն ապահովեց համակիրների մի նոր հոծ բանակի մուտքը կուսակցություն:

Խոր մտածված այս քայլերով ֆուլեականները փաստորեն լուծեցին միանգամից մի քանի հարց.

- նացիստներն ունեցան գրավոր փաստաթուղթ-քարոզչամիջոց,
- Հիտլերը դարձավ հանրահայտ անձ ողջ Գերմանիայում,
- Հիտլերը սկսեց ընկալվել որպես նոր մեսիա (բանտից դուրս գալուց հետո նա իրեն արդեն պատկերացնում էր որպես հերոսական առաջնորդ),
- նացիստական կուսակցությունը ձեռք բերեց հազարավոր նոր անդամներ ու համակիրներ:

ՈԳԵՄԻՋՆՈՐԴ

Թե ի՞նչ մեթոդներով է Էքհարտն ազդել Հիտլերի վրա և նրա կիսատ թողած գործն ինչպե՞ս է շարունակել Հաուսհոֆերը, գաղտնիք է մեզ համար: Բայց և ակնհայտ է, որ այդ ազդեցությունների շնորհիվ Հիտլերը ձեռք էր բերել արտառոց որոշ հատկանիշներ, որոնց կանդրադառնանք ստորև:

Հիտլերը Ֆուլեի միության անդամ էր, և համաձայն օկուլտական ուսմունքի, միության անդամների ներքին էներգիան կազմում է ընդհանուր շղթա: Այդ էներգիայից միության նպատակների համար օգտվել կարելի է մոզի միջոցով: Նա էլ, իր հերթին, չի կարող գործել առանց մեղիումի՝ ոգեմիջնորդի, ով հավաքում, կուտակում է միության հոգևոր ուժը:

Հաստատված է, որ Ֆուլեի միության մեջ մոզը Հաուսհոֆերն էր, մեղիումը՝ Հիտլերը:

Եթե հավատանք օկուլտիստներին, ապա միության հոգևոր էներգիան կարող է մեղիումին փոխանցվել ինչպես իր անմիջական ներկայությամբ, այնպես էլ՝ տարածության վրա:

“Նայելով նրան, ականա մտածում ես մեղիումների մասին: Ժամանակի մեծ մասը նրանք սովորական, աննկատ արարածներ են: Հանկարծ նրանց վրա, ասես երկնքից, մի ուժ է իջնում, մի իշխանություն, որ նրանց վեր է բարձրացնում սովորական չափանիշներից: Այդ ուժը իրենց իրական էության նկատմամբ ինչ-որ այլ, արտաքին, այլուրային լինի ասես: Այն կարծես հյուր լինի այլ մոլորակներից:

Երբ անցնում է այդ բռնկումը, նա նորից դառնում է ոչնչություն: Ես բացարձակ վստահ եմ, որ նման երևույթ պատահել է նաև Հիտլերի հետ: Այդ անունը կրող անձը ժամանակավորապես հագնում էր քվազիդիվային ուժերի զգեստ: Նա միջակության և բացառիկության խառնուրդ էր. անտանելի երկվություն, որ անմիջապես զգացվում էր նրա

հետ շփվելիս”։ Այս խոսքերի հեղինակը Ռաուշինգն է, ով Երրորդ Ռեյխի տարիներին եղել է Դանցիգի սենատի նախագահը։

Ռաուշինգը Ֆուլեի միության անդամ չէր և տեղյակ չէր միության գաղտնի գործերին։

“Հիտլերին լսողն անսպասելիորեն տեսնում էր փառքի առաջնորդի հայտնությունը։ Ասես լուսավառվում էր մութ պատուհանը։ Ծիծաղելի բեղիկներով պարոնը վերածվում էր հրեշտակապետի։ Հետո հրեշտակապետը թռչում-հեռանում էր, և մնում էր միայն բեղավոր Հիտլերը ապակե հայացքով”։ Մա արդեն նացիստական կուսակցության առաջնորդներից Գրեգոր Շտրասերի դիտարկումն է։

Պակաս հետաքրքրիչ չէ կուսակցության դատարանի նախագահ Բուշեգի վկայությունը. “... Ես նայեցի նրա չափերի մեջ. դրանք դարձել էին մեղիումային։ Երբեմն թվում էր, թե հռետորի մեջ ինչ-որ բան դրվում է դրսից։ Այդ ժամանակ նրանից հոսանք էր հորդում։ Հետո նա կրկին դառնում էր փոքր, միջակ, նույնիսկ՝ գռեհիկ, դառնում էր մի տեսակ քամված, ասես նրա մարտկոցներն ամբողջությամբ նստել էին”։

Գերմանիայում Ֆրանսիայի դեսպան Ֆրանսուա Պոնսեն մյուսներից ավելի սրատես է եղել. “Նա ընկել էր մեղիումային տրանսի մեջ։ Նրա դեմքն արտահայտում էր էքստազային հիացմունք։ Այդ մեղիումի թիկունքում, անկասկած, կանգնած էր ոչ թե մեկ, այլ մի խումբ մարդիկ, կանգնած էր էներգիայի համադրություն”։

Պոնսեն, կարելի է ասել, լուծել էր ռեբուսը, բայց թե էներգիայի ի՞նչ համադրություն էր կանգնած Հիտլերի թիկունքին, պարզել անկարող էր։

Հիտլերն ինքը, համաձայն պայմանավորվածության, սովորական քաղաքացիներից գաղտնի էր պահում “էներգիայի համադրությունը”։ Այնուամենայնիվ, որոշ գաղտնազերծում նա թույլ է տվել։ Այսպես, մի անգամ նա Ռաուշինգին ասել է հետևյալը. “Դուք ոչինչ չգիտեք իմ մասին։ Կուսակցության իմ ընկերները նվազագույն պատկերացում անգամ չունեն ինձ պարուրած նպատակների մասին։ Աշխարհը հասել է վճռական պահի, մենք ժամանակի շրջադարձի մոտ ենք։ Մոլորակին ցնցում է սպասվում, որի մասշտաբները դուք, ոչ նվիրյալներդ, հասու չեք ըմբռնել։ Տեղի է ունենալու անհամեմատ շատ ավել մեծ իրադարձություն, քան նոր կրոնի ծնունդը”։

Հասկանալի է, որ Ռաուշինգին այս կցկտուր խոսքերը ոչինչ չէին ասի, բայց և փաստ է, որ Հիտլերը նրա մոտ ակնարկել է Ֆուլեի միության նպատակների մասին։

Կրկին դառնանք էքհարտի հրաժեշտի խոսքերին. “Մենք նրան (Հիտլերին-Ա.Պ.) օժտել ենք Նրանց հետ կապով”։ Այդ Նրանքը, ինչպես արդեն ասել ենք, գերմարդիկ էին։ Դեռևս “Ոսկե լուսաբացի” անդամներն էին հավատում, որ աշխարհում արդեն կան այդ նոր մարդկանցից մի քանի հոգի, որոնք եկել են ժամանակի և տարածության մյուս սահմանից և ունեն աստվածային զորություն։

Շարքային մեր քաղաքացուն այս ամենը հիմարություն և անհեթեթություն կարող է թվալ, բայց զինվենք համբերությամբ և հետևենք ժամանակակիցների նկատառումներին։ Ահա, թե ինչ է վկայում Ռաուշինգն իր “Հիտլերն ինձ ասաց” գրքում. “Նոր մարդն ապրում է մեր մեջ։ Նա այստեղ է,- հանդիսավոր տոնով գոչեց Հիտլերը։ - Ես հիմա ձեզ գաղտնիք կբացեմ։ Ես տեսել եմ նոր մարդուն։ Նա դաժան է և համարձակ։ Նրա ներկայությունը սարսափելի էր ինձ համար”։

Հիտլերի այս խոստովանությունը նման է “Ոսկե լուսաբաց” միության անդամներից մեկի պատմածին, որ ներկայացրել ենք վերևում։ Եթե հիշում եք, ոսկելուսաբացականը պնդում էր, թե այդ ուժի, գերհզոր մարդու հետ հանդիպման ժամանակ սառը քրտինք է պատել իրեն և արյուն է հորդել բերանից, քթից ու ականջներից։ Ռաուշինգը բերում է համանման մի միջադեպի նկարագրություն. “Մի անգամ Հիտլերն արթնացել է գիշերը, արձակելով սարսափազդու ճիչեր։ Հիտլերն օգնություն է կանչել, մահճակալի եզրին նստած՝ նա նման է եղել անդամալուծի։ Նա ամբողջովին բռնված է եղել խուճապով, դողացել է այնպես

ուժգին, որ մահճակալը ցնցվել է: Նա անմիտ ու անհասկանալի ինչ-որ ձայներ է արձակել: Դժվար է շնչել ու նայել է իր շուրջը սփրթնած հայացքով: “Այդ նա՛ է, նա եկել է այստեղ”, - մի կերպ արտաբերել է Հիտլերը: Առատ քրտինք է ծորացել նրա դեմքից: Հետո հանկարծ նա ինչ-որ թվեր է արտասանել առանց որևէ իմաստի, ապա՝ արտահայտությունների կտորներ: Նա բառերի տարօրինակ համակցություն է բարձրաձայն կանչել: Ապա կտրուկ լռել է, բայց շարունակել է շուրթերն անձայն շարժել”:

Հուսով եմ ընթերցողը հասցրել է հաղթահարել թերահավատությունը նման երևույթների իսկության հանդեպ: Իսկ ինչպես վկայում էր “Ոսկե Լուսաբացի” հիշյալ անդամը, այդպիսի հանդիպումները սարսուղի լինելու հետ մեկտեղ՝ իմաստնությամբ և գերմարդկային հնարավորություններով են օժտում մահկանացուներին: Թե նման հանդիպումներ ունեցած Հիտլերը գերմարդկային ի՞նչ հատկանիշներով է հաջողեցրել օժտվել և ո՞վ է դարձել նա այդ ամենից հետո՝ հասարակ մահկանացուներիս համար դժվար է պարզել, անգամ՝ պատկերացնել:

Դեպքերի բերումով հանդիպել եմ մի հայաստանցու, ով կարողանում է կերպափոխվել այս կամ այն պատմական անձի: Նա կոնկրետ որոշակի մի նպատակով ժամանակավորապես կերպափոխվել էր Հիտլերի, և հարցերիս պատասխանն ստանալու ակնկալիքով դիմեցի նրա օժանդակությանը:

Նա սիրով տրամադրեց ինձ իր որոշ գրառումներ, որոնք ներկայացնում եմ ձեր ուշադրությանը: Թե այդ գրառումները ո՞ր չափով են իրականում առնչվում Հիտլերին՝ ասել չեմ կարող, բայց և ակնհայտ է, որ դրանք անչափ հետաքրքիր են:

“Բուն կերպափոխման ընթացքում (կերպափոխման նրա եղանակը մանրամասն ներկայացրել եմ իմ “Մեզիրա” էզոթերիկ-քաղաքական վիպակում: Ի դեպ, ընթերցողին խորհուրդ կտայի ծանոթանալ վիպակին՝ առավել հանգամանալից պատկերացում կազմելու համար ազդման ոչ ստանդարտ համակարգի մասին: Ցանկացողները կարող են ստանալ վիպակի էլեկտրոնային տարբերակը գրելով a.pepanyan@mail.ru հասցեով-Ա.Պ.) ես անմիջապես կռահեցի, որ Հիտլերը սերտ առնչություն է ունեցել մուլթ ուժերի հետ: Եվ ապահովության համար միջոցներ ձեռնարկեցի, որպեսզի կերպափոխումը լինի մասնակի, քանզի վախենում էի “ես չվերադառնալ” այլևս:

Կերպափոխման պրոցեսը եղավ գիշերը, իսկ առավոտյան, երբ արթնացա, ես արդեն ես չէի: Բավական էր գլխիս մեջ որևէ միտք կամ ցանկություն ծագեր, ես, առանց վարանելու, մոլվում էի իրականացնելու նպատակս՝ չմտածելով բոլորովին վտանգների մասին: Մինչ այդ օրը ես որևէ քայլի դիմելուց առաջ հազար անգամ կշռադատում էի՝ արժե՞ զնալ այդ քայլին, թե՞ ոչ, մտածում էի, թե ինչպե՞ս կընկալվի իմ վարքը հանրության կամ նրանց կողմից, ում հետ առնչվելու էի նպատակիս իրագործման ճանապարհին: Բայց այդ առավոտ ես ասես որոշակի ծրագիր կրող մի ռոբոտ լինեի կամ թե գերմարդ. ինձ համար չկային այլևս այնպիսի հասկացություններ, ինչպիսիք են՝ կաշկանդվելը, տարակուսելը: Ինձ համար չկար անլուծելի որևէ խնդիր, անմատչելի որևէ պաշտոնյա, անհասանելի որևէ նպատակ: Կրկնում եմ, բավական էր որևէ միտք ծագեր իմ գլխում, և հաջորդ ակնթարթին ես, որ մասնակիորեն Հիտլերն էի, դուրս էի գալիս այն իրագործելու: Եվ ես հաստատապես գիտեի, որ այդ խնդիրը լուծելու եմ: Ավելին՝ ես գիտեի, որ բոլոր այն մարդիկ, ում դիմելու եմ օժանդակության համար, աջակցելու են ինձ սիրահոժար: Էլ ավելին՝ ես գիտեի, որ նրանք հակված են լինելու աջակցել ինձ՝ անգամ մինչ նրանց դիմելը, նույնիսկ եթե նրանք ինձ չէին ճանաչում:

Ես հասկացա, թե Հիտլերը որպիսի սարսափելի նախաձեռնողականություն է ունեցել: Դա գերմարդկային հնարավորություն էր, որն ունենալ անհնարին է առանց այլ առնչությունների: Ես ինքս, երբ Հիտլերն էի, զգում էի, որ հոգևոր ահռելի էներգիա է կուտակվել իմ մեջ. ես պատրաստ էի ելույթ ունենալ հարյուր հազար, հարյուր միլիոն

մարդու առաջ և վստահ էի, որ կկարողանամ փոխել նրանց բոլորի մտածողությունը: Ինձ համար չկար մարդկային քանակության որևէ վերին սահման, որից կերկնչեի՝ նրանց առջև ելույթ ունենալիս: Հետո, Հիտլերի կյանքը ուսումնասիրելով, պարզեցի, որ նա տրտնջացել է, թե Գերմանիայի մարզադաշտերը փոքր են և երազել է մի քանի միլիոն մարդ տեղավորող մարզադաշտեր կառուցել:

Ես հասկացա նրա տրտունջի պատճառը, ու նաև ինձ պարզ դարձավ, թե ինչպե՞ս էր նա կարողանում փոթորիկ առաջացնել իրեն ունկնդրողների ուղեղներում: Ենթադրենք, այսպես, որևէ դահլիճում կա որոշակի թվով մարդ: Այդ մարդկանցից յուրաքանչյուրն ունի իր հոգևոր էներգիան: Եթե քո հոգևոր էներգիան շատ ավելի մեծ է նրանց հանրագումարային էներգիայից, ապա դու հեշտությամբ կգրավես այդ դահլիճը: Եվ կարևոր չէ, պատրաստ ես ելույթի, թե՞ ոչ. դու հայտնվում ես նրանց առջև, և նրանք գրավված են: Դու առնում ես նրանց բոլորին ցանցի մեջ, ինչպես հմուտ ձկնորսը:

Ես (ավելի ճիշտ՝ Հիտլերը, որ ես էի) վստահ էի, որ կարող եմ ցանկացած դահլիճ գրավել նույնիսկ նախապես, այսինքն՝ մինչև այնտեղ գտնվող մարդկանց առջև հայտնվելը: Դա լինում է այսպես. քո հոգևոր էներգիան առաջ է անցնում քեզանից, ու մինչ դու կհայտնվես դահլիճում, քո փոխարեն նա՛ առնում է իր գործը: Քեզ մնում է ներս մտնել՝ ավարին տիրելու համար: Հայտնի է, որ Հիտլերն իսկապես մի շարք դեպքերում կարողացել է նվաճել լսարանը նախքան այնտեղ հայտնվելը:

Կերպափոխման ժամանակ ներքին, թե արտաքին մի ձայնի հրամանով մտովի մի կեռիսաչ էի տեղադրել կրծքավանդակիս մեջ, որը կարող էր պտտվել դեպի առաջ:

Այն անպատկերացնելի գորությամբ էր օժտված: Ասացի, որ կերպափոխման ժամանակ զգուշավորություն էի դրսևորել և ամբողջովին Հիտլեր չէի դարձել: Եվ որոշ պահերի իմ իրական եսը հառնում էր իմ մեջ ու իմ իսկ անվտանգությունից դրդված՝ զգուշավորություն ծնում հոգուս մեջ: Այդպիսի պահերին բավական էր ես մտովի պտտեի կեռիսաչը, և իմ նոր էությունը տիրում էր ինձ լրիվությամբ, լցվում մարմնիս բոլոր մասերը, դուրս մղելով այնտեղից իմ իրական էությանը: Ու ես դառնում էի կատարյալ խիզախ, մահը դադարում էր գոյություն ունենալ ինձ համար, ես նաև ասես էներգիայի նոր լիցք էի ստանում, ես ինձ զգում էի ամենահաղթ ու նաև անխոցելի. ոչ ոք ինձ վնաս պատճառել չէր կարող, քանի որ ես դառնում էի պաշտպանված ինձ անհայտ մի կերպով”:

Այս ենթագլուխն ավարտենք սպառազինության ռեյխսմի-նիստը Ալբերտ Շպեերի դիտարկումով. “Հիտլերը դիվային կերպար էր, անբացատրելի պատմական ֆենոմեն, որ ոչ հաճախ հայտնվում են մարդկության մեջ և ում անձը որոշում է ազգի ճակատագիրը”:

ՀՌԵՏՈՐ

Հիտլերին գրող-քաղաքական գործիչ դարձնելուց հետո ֆուլեականները խնդիր դրեցին նրանից ստանալ հռետոր-քաղաքական գործիչ, ինչը կարևոր էր ընտրություններում հաղթանակ ապահովելու համար:

Մշակվեց հանրության առջև հռետոր-քաղաքական գործչի յուրահատուկ շարժում, պահվածք: Դրանք, ինչ խոսք, կարևոր նշանակության ունեն, բայց այն, որ Հիտլերին հաջողվել է բանավոր իր խոսքով փոթորիկ առաջացնել մարդկանց ուղեղներում, պայմանավորված է եղել էզոթերիկ առնչությունների առկայությամբ: Այստեղ նկատենք, որ Նոստրադամուսն իր կատրեններում այսպիսի մի միտք է արտահայտել՝ “Եվրոպայի արևմուտքում աղքատ ընտանիքում մի երեխա կծնվի, խոսքի ուժով նա հզոր բանակ կստեղծի և աղմկալի կատաղությունը կտարածվի մինչև Արևելյան թագավորություն”:

Իր թիկունքում Ֆուլեի միության մոզերի աջակցությունն ունենալով՝ Հիտլերը շատ արագ գերազանցում է կուսակցության մինչ իրեն եղած առաջնորդներին. այդ “առաջնորդները այն նյութից չէին պատրաստված, որ կարողանային ֆանատիկ հավատ

առաջացնել շարժման հանդեպ: Առաջնորդ լինելու համար պիտի կարողանաս քո կողմը գրավել ժողովրդին”: Այստեղ հարկ ենք համարում հիշեցնել, որ նույն այդ Հիտլերը 1914 թվականին ճանաչվել էր զինվորական ծառայության համար ոչ պիտանի և զորացրվել էր առաջնորդելու համար անբավար հատկանիշներ ունենալու պատճառով:

Հիտլերն ուներ փաստեր հիշելու արտառոց ընդունակություն, այլոց նմանակելու շնորհ, նուրբ հումոր: Այս հատկանիշների կիրառումը, նաև այն, որ առաջ եկած նրա աչքերը և անթարթ հայացքը ուժեղ ազդեցություն էին ունենում մարդկանց վրա, սկսեցին հաջողություն բերել նրան: Որոշ մեկնաբաններ կարծում են, թե նա միայնակ հիպնոսացրել է ողջ ազգին: Նայելով բերված լուսանկարին, կարելի է ասել, որ այդ մեկնաբանների եզրահանգումը այնքան էլ հեռու չէ իրականությունից: Բայց խոսքը տանք հենց նրան, ով իրականացրել է մասսայական այդ հիպնոսը. “Տարբեր վարիացիաներով ես կրկնում էի զեկույցները տասնյակ ու տասնյակ անգամ տարբեր լսարանների առաջ, մինչև եկա եզրահանգման, որ հիմնական կոնտինգենտի, մեր շարժման առաջին կողմնակիցների համար այդ թեմաները ամբողջությամբ պարզաբանվել են: Անձամբ ինձ համար այդ հավաքները ունեն իրենց լավ կողմը՝ ես աստիճանաբար սովորեցի զանգվածային հռետորության արվեստը և ինձ մոտ հայտնվեց անհրաժեշտ ոգևորություն, պոռթկում և ես սովորեցի տիրապետել այն ժեստերին, որոնք անհրաժեշտ են բազմության առջև հանդես եկող հռետորին:

... Կարևոր է նվաճել այն մարդկանց, որոնք մինչև հիմա, իրենց դաստիարակության, սովորույթի ուժով գտնվել են հակառակորդի ճամբարում:

... Միայն բանավոր խոսքն է ի վիճակի արմատական հեղաշրջում իրականացնել ուղեղներում: Դրա համար կան բավականաչափ կարևոր հոգեբանական պատճառներ:

...Համաշխարհային մեծագույն հեղաշրջումների ժամանակ գլխավոր գործոնը միշտ եղել է բանավոր և ոչ տպագիր խոսքը: Հռետորը, որը ելույթ է ունենում ժողովրդական մասսաների առաջ, լսարանում գտնվողների դեմքին կարդում է, թե որքանով են իրեն հասկանում, որքանով են համաձայն իր հետ: Լսարանն անմիջապես ուղղում է մտցնում հռետորի ասածների մեջ: Հռետորի և նրան լսողների միջև գոյություն ունի մշտական կապ: Նման բան իր մասին չի կարող ասել գրողը:

...Հռետորը հարկադրված է միննույն թեմայի մասին խոսել շատ անգամ: Բայց եթե նա լուրջ հռետոր է, ապա նա կարող է միննույն նյութը մատուցել տարբեր ձևերով: Այդպիսի հռետորը զգում է իր լսարանը և նրա մոտ ականա հայտնվում են այն բառերը, որոնք անհրաժեշտ են լսարանի սրտին հասնելու համար: Եթե նա զգում է, որ փոքր-ինչ սխալվել է, ապա նա անում է անհրաժեշտ ուղղում:

... Իսկական հռետորը մարդկանց դեմքից զգում է, հասկանում են արդյոք իրեն, կարողանում են արդյոք հետևել իր մտքերի ընթացքին և, վերջապես, կարողանում է ինքը համոզել նրանց: Եթե նա զգում է, որ լսարանը չի հասկանում իրեն, ապա փոխում է խոսքի տոնը և սկսում է խոսել ավելի պարզ ու հասարակ, այնպես, որ իրեն հասկանա անգամ ամենաթույլ ունկնդիրը: Եթե նա զգում է, որ լսարանը դժվարանում է հետևել իր մտքերին, ապա փոխում է խոսքի տեմպը և սկսում իր մտքերը արտահայտել դանդաղ, հանգամանալից և սխեմատիկորեն, մինչև չի զգում, որ լսարանը արդեն բավականաչափ հանգիստ կարողանում է հետևել ելույթին: Եթե նա զգում է, որ լսարանին ամբողջությամբ չեն համոզում իր փաստարկները, նա բերում է նորանոր օրինակներ և փաստարկներ, քննում է հնչող առարկությունները, չարտահայտված կասկածները և իր թեզերը հրամցնում է այնքան, մինչև որ դահլիճում մարում են ընդդիմության վերջին մնացորդները և բոլորը ընդունում են իր տեսակետները:

Հաճախ հռետորը հանդիպում է բնագդային անբարյացակամության, նախապաշարմունքի, չզիտակցված ատելության, բացասական նախնական դիրքորոշման:

Այսպիսի դեպքերում գիտական փաստարկները չեն օգնում, և հոետորը պիտի գործի՝ հենվելով զգայության խորհրդավոր ոլորտի վրա:

Զգայուն հոետորը կփաստի, որ հավաքի արդյունքը կախված է նաև անցկացման ժամից: Երբ ես բավականաչափ փորձ չունեի, հավաքները նշանակում էի առավոտյան: Արդյունքը գոհացուցիչ չէր: Ինձ չէր հաջողվում ջերմ կոնտակտ ստեղծել լսարանի հետ: Ես վատ չէի խոսում, բայց մարդկանց վրա ազդել չէր լինում:

Ես հասկացա, որ օրվա ժամը ևս կարևոր է լսարանի վրա ազդելու գործում: Մարդը երեկոյան ավելի է հակված համոզվելու և տպավորվելու: Ասես նրա կամքը թուլանում է: Նմանապես կարևոր է նաև շենքը, ուր անց է կացվում հավաքը: Կան շենքեր, որոնք սառը տպավորություն են թողնում մարդկանց վրա: Նման դեպքերում մնում է համապատասխան կերպով ազդել լսողի կամքի վրա:

... Լայն զանգվածները ենթարկվում են նախ և առաջ բանավոր խոսքի ազդեցությանը: Բոլոր մեծ շարժումները ժողովրդական շարժումներ են: Դրանք մարդկային կրքերի և հոգեկան ապրումների հրաբխային ժայթքումներ են: Դրանց կյանքի է կոչում կարիքի դաժան աստվածուհին կամ էլ խոսքի բոցե ուժը: Ժողովրդի ճակատագիրը փոխել կարող է միայն բոցե կրքի ուժը: Իսկ ուրիշների կրքերը կարող է բորբոքել նա, ով անկիրք չէ: Միայն կիրքն է տալիս ընտրյալին այնպիսի բառեր, որոնք կայծակի հարվածի պես բացում են դեպի ժողովրդի սիրտ տանող ճանապարհի դարպասները:

... Պլակատները նույնպես կարող են ազդել, քանի որ իրենց խոսքի հակիրճության պատճառով հնարավոր է ընթերցվեն հակառակորդների կողմից և այդ կերպ ունենան ակնթարթային ազդեցություն: Նկարը, իր բոլոր ձևերով, ընդհուպ մինչև ֆիլմը, արդեն ունեն մեծ շանսեր: Այս դեպքում մարդը ստիպված չէ գոռ տալ ուղեղին”:

Կուսակցության համար Հիտլերը անփոխարինելի էր, նրա ներկայությունը գրավում էր լսարանը: Դա արդյունք էր նրա մագնիսականության, հմայքի: Ի տարբերություն մյուս հոետորների, ովքեր չոր ու ցամաք խոսքերով նկարագրում էին քաղաքական իրավիճակը, նա իրեն ներկայացնում էր որպես ժողովրդի ծոցից ելած մարդ, խոսում էր պաթոսով ու անկեղծ: Նրա խոսքերը ծանրաբեռնված չէին ինտելեկտուալ և բարոյական դժվարամարս խոհերով: Նա օգտագործում էր իր թեզերը հաստատող փաստեր, դրանք կոպիտ կերպով կայցնում էր միմյանց և ստանում բավական համոզիչ տեքստ:

Ծաղրելով իր հակառակորդներին՝ նա իր խոսքով կարող էր հարուցել ծիծաղի փոթորիկ: Հետո կարող էր ծանր մթնոլորտ ստեղծել դաժան խոսքերով:

Նա կարողանում էր հարուցել խղճահարություն կամ սարսափ, հպարտություն կամ դժգոհություն: Նրա ելույթի բնութագրիչ կողմը խոսքի մեջ լարվածության աճող դոզավորումն էր և դիմախաղի ու շարժումների փոփոխությունը: Առաջին արտահայտությունները նա սովորաբար արտասանում էր հանգիստ տոնով, արդրադառնալով քաղաքացիների առօրյա խնդիրներին՝ գործազրկություն, ինֆլյացիա: Հետո ցուցանում էր այդ ամենի մեղավորներին և, վերջապես, ընկնում էր գրգռվածության վիճակի մեջ՝ հարձակվելով կոմունիստների և պացիֆիստների վրա:

Նրա ելույթները կազմվում էին հետևյալ բաղադրամասերից՝

- այն բոլոր վտանգների ու սարսափների ներկայացում, որոնք տեղի կունենան, եթե իրենց չվստահեն ու իրենք իշխանության չգան,
- վերջնական հաղթանակի հասած ժողովրդի վիճակի, վերջնական իրականության գունեղ նկարագրում,
- հիմնավորում, որ միայն ինքը և իր կուսակցությունը կվերացնեն եղած դժվարությունները և կվերածնեն Գերմանիան,
- նկարագրում այն ձեռքբերումների, որ կունենա յուրաքանչյուրը,

- խոստում, որ իրենց իշխանության գալուց հետո արժանին կստանան իրավիճակի մեղավորները,

- վստահեցում, որ գերմանացին մեծագույն ռասա է, ում վերապահված է աշխարհը կառավարելու իրավունքը և այլն:

Նրա ելույթները շոնդալից հաջողություններ էին բերում նաև այն պատճառով, որ կուսակցությունը լայն թափով իրականացնում էր առաջնորդի կուլտի նախնական տարածում ապագա հնարավոր ունկնդիրների մոտ: Այս քայլն իրականացվում էր վարպետորեն, և քաղաքացիները հանրահավաքների էին գալիս ազգայնական թեզերից հմայված, հոգուտ Հիտլերի նախատրամադրված: Ու հանրահավաքի ժամանակ շփվելով խարիզմատիկ առաջնորդի հետ, ընկնում էին նրա ազդեցության տակ:

Հիտլերն ազիտացիան կարևորում էր տեսական ծրագրերի մշակումներից: “Հարկավոր է նախնառաջ ինքներս գիտակցենք, որ զանգվածները չեն կարող բավարարվել միայն գաղափարական կոնցեպցիաներով: Հասկանալը բավականին խախուտ հենարան է զանգվածների համար: Միակ կայուն էմոցիան ատելությունն է”, - գտնում էր նա և ելույթն ավարտում հրեաների, կոմունիստների և պացիֆիստների վրա հարձակումներով:

“Պրոպագանդան պիտի հաշվի առնի լսարանի պատրաստվածության աստիճանը և սահմանափակի քարոզչության ինտելեկտուալ մակարդակը: Տարրական “սեր՝ սպիտակի դեմ”-ը ավելի նախընտրելի է ծանր մտքերից... Թեման պիտի լինի պայթուցիկ... Լավ խառնեք ատելությունն ու կատաղությունը և պահեք կրակի վրա այնքան ժամանակ, քանի դեռ բազմությունը չի հասել ինքնամոռացության”, - ահա նրա խորհուրդը, որին ինքը հետևում էր անշեղորեն:

“... Թեև շատերը զգում կամ գիտակցում են մեր հիմնական գաղափարների ճշմարտացիությունը, այնուամենայնիվ հարկավոր է, որ սկզբում հանդես գա մեկ մարդ և շարադրի ուսմունքը անհերքելի ուժով: Միայն այդ դեպքում միլիոնների մոտ հավատը կձևավորվի վերջնականապես: Միայն այդ դեպքում նրանց առջև կլինի ոչ թե անձև մի գաղափար, այլ հավերժ անդրդվելի սկզբունք: Միայն այդ դեպքում կստեղծվի միասնական և խորտակելի հավատի երկաթյա ժայռ, միայն այդ դեպքում կառաջանա միլիոնների միասնական կամք՝ ունակ հաղթահարելու բոլոր արգելքները”:

Հիտլերի ելույթներն իսկապես աննախադեպ ազդեցություն էին ունենում մարդկանց վրա: Ժամանակակիցներից Կուրտ Լյուդեկեն 1922 թվականին նրան լսելով՝ զգացել է, որ միայն այդ մարդը կարող է փրկել Գերմանիան, և գրառել է. “Կլանվեցի վստահության հիպնոսային ուժով, անկոտրում կամքով և կրքոտ անկեղծությամբ, որն ասես նրանից հորդում էր դեպի ինձ”: Նման բան, հավելել է Լյուդեկեն, հնարավոր է միայն եկեղեցական ծեսերի ժամանակ:

Բերենք մեկ այլ ունկնդրի վկայություն. “Աչքերս արցունքոտվեցին, և միակ բանը, որ կարող էի անել, չհեծկլտալն էր: Երբ լսարանը պայթեց օվացիաներից, մաքրամաքուր էնտուզիազմի արձակված հեղեղը լիցքաթափեց լսարանի անտանելի լարվածությունը”:

Իսկ ահա Իոսիֆ Հեբելը “Իմ պայքարը” կարդալուց հետո հարցրել է. “Ո՞վ է այս մարդը, կիսապլեբե՞յ, կիսաստված՞: Արդյո՞ք Քրիստոսն է, թե՞ միայն Սուրբ Հովհաննեսը”:

Ինչպես արդեն ասվել է, Հիտլերը պատրաստ է եղել անհաշիվ մարդկանց առջև ելույթ ունենալ: Նա իսկապես դժգոհել է Գերմանիայի մարզադաշտերի փոքրությունից, քանի որ դրանք չէին կարող միլիոն մարդ տեղավորել:

Կան վկայություններ այն մասին, որ նրա ներկայությունը մոզական ազդեցություն է ունեցել ներկաների վրա:

Ընտրություններից ընտրություններ ավելանում էր նացիստների քվեների թիվը: Ոմանք քվեարկում էին նրանց օգտին, քանի որ հավատում էին, որ Հիտլերը կվերածնի անցյալի ավանդական արժեքները: Այլոք, մասնավորապես երիտասարդները, հուսով էին, թե

Հիտլերը կիրականացնի արմատական աջ հեղափոխություն և կվերականգնի ազգի երբեմնի հզորությունը:

Վերլուծաբանների գնահատումներով 1932 թվականին շարժումն արդեն փոթորիկ էր հիշեցնում:

ԳԵԲԵԼՍ

Քարոզչության, հասարակության կազմակերպման ուղղությամբ իրականացված աշխատանքների ահռելիությունը պատկերացնելու համար անհրաժեշտ է քննել նաև Ռեյխի մեկ այլ երևելի դեմքի գործունեությունը: Խոսքը Գեբելսի մասին է:

20-ական թվականների կեսերին մի առիթով Գեբելսն ասել է՝ «Այդ բուրժուա Հիտլերը պիտի հեռանա կուսակցությունից», բայց հետո, տրվելով Հիտլերի ազդեցությանը, մի որոշ ժամանակ անց գրել է վերևում բերված կարծիքը:

Գեբելսն ուներ ուժեղ և կտրուկ ձայն: Նա յուրացրեց ժամանակի ամերիկյան պրոպագանդայի մեթոդները, դրանք վերածեց գերմանականի և կարողացավ հոգեբանորեն ազդել լսարանի վրա: Նա կիրառեց երկու անչափ կարևոր գործոն՝

-զանգվածների մոտ առաջացրեց ֆանատիկ հավատ իր առաջնորդի հանդեպ, որը երբեմն հասնում էր հիստերիայի,

- գտավ դեպի պրուսական հոգի տանող բանալին և հրահրեց նախկինում գործած օրդենների, միությունների ջանքերով ստեղծված արժեքները՝ սեր կարգապահության հանդեպ, անանձնական հերոսական ինքնամոռացում, հավատարմություն և այլն:

Փողոցային կռիվներում զոհված Խոբստ Վեսելին նա դարձրեց քաղաքական հալածյալ, հերոս, ընդօրինակման արժանի համազերմանական կերպար:

Գեբելսը հրատարակեց մի պամֆլետ, որը դարձավ օրինակելի գործ քարոզչության համար: Բերենք մի հատված պամֆլետից. «Ինչու՞ ենք մենք նացիոնալիստ: Մենք նացիոնալիստ ենք, քանի որ ազգի մեջ ենք մենք տեսնում մեր գոյության պաշտպանությունն ու աջակցությունը: Ազգը դա մարդկանց օրգանական միություն է՝ իրենց կյանքը պահպանելու և պաշտպանելու համար: Նա, ով հասկանում է սա որպես խոսք և գործ, նա մասնիկ է ազգի:

Մեր ազգի վերածնունդը կախված է այն համակարգի ոչնչացումից, որը խլում է ազգի առողջ ուժերը:

Մենք ազգայնական ենք, քանի որ մենք, որպես գերմանացի, սիրում ենք Գերմանիան: Եվ քանի որ մենք սիրում ենք Գերմանիան, մենք պահանջում ենք նրա ազգային ոգու պաշտպանություն և պայքարում ենք նրան ստրկացնողների դեմ:

Ինչու՞ ենք մենք սոցիալիստ:

Մենք սոցիալիստ ենք, քանի որ սոցիալիզմի մեջ ենք տեսնում մեզ՝ որպես ռասսա պահպանելու միակ հնարավորությունը և նրա օգնությամբ Գերմանիայի ազատությունն ու վերածնունդը նորեն ապահովելու հնարավորությունը: Սոցիալիզմը յուրահատուկ է նախևառաջ նոր ծագող ազգայնականության բանակային ընկերայնության և արարող էներգիայի շնորհիվ: Առանց ազգայնականության՝ սոցիալիզմը տեսություն է, տեսիլք, դասագիրք, ոչինչ: Իսկ ազգայնականության հետ՝ այն ամեն ինչ է. ապագա, ազատություն, հայրենիք:

Մենք սոցիալիստ ենք, քանի որ սոցիալական խնդիրները մեզ համար հանդիսանում են անհրաժեշտության և արդարության հարցեր: Ավելին, դա ազգի գոյատևման հարց է՝:

Կարևորելով քարոզչության դերը, Գեբելսը պնդում էր, թե պրոպագանդան արվեստ է, և պրոպագանդայի գործունեությունը այնքան արդյունավետ է, որքան մարդիկ քիչ են զգում, որ մշակում են իրենց:

1932 թվականի նախագահական ընտրություններում նա իր կարողությունների շնորհիվ կրկնապատկեց Հիտլերի ընտրագանգվածը:

Իշխանափոխությունից հետո նա քաղաքական միտինգներն ու հավաքները վերածեց շքեղ միջոցառումների, երաժշտությամբ, դրոշներով և շքերթներով ուղեկցվող կարնավալների (հատկապես հիշարժան է Նյուրենբերգի համագումարի տոնակատարությունը), որոնք մարդկանց մեջ հավատ էին ներարկում Հիտլերի գերմարդ, մեսիա լինելու մասին, և որ Հիտլերի մեսիականությունը Գերմանիան փրկելն է: Նրա ջանքերի շնորհիվ Հիտլերը սկսեց ընկալվել որպես Աստված՝ անսխալական, անկասկածելի:

Վառվող ջահերով երթի գաղափարը ևս Գեբելսինն է: (Ուշագրավ մի դրվագ՝ ջահերով կեռիսաչք ցուցադրվում էր ամառային արևադարձի օրը՝ հունիսի 21-ին):

Իշխանափոխությունից հետո Գեբելսի խնդիրն էր ժողովրդին պահել նյարդային գրգռվածության վիճակում, և նա այդ խնդիրը լուծում էր հաջողությամբ: Նա իր տիրապետության տակ վերցրեց մամուլը, ռադիոն, գրականությունը, երաժշտությունը, կինոն, թատրոնը, կերպարվեստը, կոմերցիոն գործունեությունը, տուրիզմը, սպորտը՝ այդ բոլորը նացիոնալ-սոցիալիզմի գաղափարներին ծառայեցնելու համար: Նա պաշտոնապես իր ձեռքի տակ ուներ ավելի քան հազար պրոպագանդիստ:

Գեբելսի ակտիվ ջանքերով Ռեյխի օրերին Գերմանիայում թողարկվեց 1363 լայնամետրած ֆիլմ: Հատկապես հիշարժան է Լենի Ռիֆենշտալի “Կամքի հաղթահանդեսը”:

“Մեր էնտուզիազմի բոցը կտա կյանք և ջերմություն, այն ելնում է մեր ժողովրդի խոր արմատներից: Թնդանոթներին և սվինին տիրապետելը լավ է, բայց առավել կարևոր է ազգի սրտին տիրելը”, - գտնում էր Գեբելսը:

Երկրորդ համաշխարհային տարիներին նրա նպատակն էր բարձր պահել ժողովրդի ոգին և նախապատրաստել նրան դիմակայել մինչև վերջնական հաղթանակ:

ԿՈՒՄԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ-ՕՐԴԵՆ

“Ազգային գաղափարից ես հարկադրված էի օգտվել սովյալ պահի հարմարավետությունից ելնելով: Ես նախապես գիտեի, որ այն ժամանակավոր արժեք ունի միայն: Կգա օրը և այն ամենից, ինչ անվանում են ազգայնականություն, հետք չի մնա անգամ մեզ մոտ՝ Գերմանիայում: Երկրի վրա կծագի տերերի և ուսուցիչների համաշխարհային միաբանություն: Նա, ով նացիոնալ-սոցիալիզմն ընկալում է որպես միայն քաղաքական շարժում, նա շատ քիչ բան գիտի”:

Հետագայում արված Հիտլերի այս խոստովանությունը վկայում է այն մասին, որ ինչ-որ պահից սկսած ֆուլեականների համար գերխնդիրը դարձել էր գերակա ազգային խնդրից և անգամ՝ ազգի գոյությունից: Որոշ վերլուծաբաններ այս երևույթը բացատրում են հետևյալ կերպ՝ ազգային խնդիրը լուծելու համար աջակցություն հայցելով Անտեսանելի ուժերից, ֆուլեականներն աստիճանաբար, իրենք էլ չզգալով, իրենք դարձան գործիք այդ ուժերի համար: Մա ասվում է որպես զգուշացում նրանց, ում հնարավոր է գայթակղեն ֆուլեականների գործողությունները: Ինչևէ, շարունակենք:

Հանրային գիտակցության կառավարման գաղտնի մեթոդներին տեղյակ ֆուլեականները կուսակցության գործունեության ոլորտում ևս կատարեցին մի շարք նորամուծություններ: Նախ, կուսակցության ծրագրի մեջ ներառեցին այնպիսի դրույթներ, որոնք կապահովեին լայն ժողովրդականություն: Ներկայացնենք դրանցից մի քանիսը՝

-պաշտոնների նշանակումը չի կարող լինել ծանոթության միջոցով, այլ միայն հաշվի առնելով հնարավորություններն ու որակավորումը,

- քաղաքացիների գոյության պայմանների ապահովումը պետության առաջնահերթ խնդիրն է,

- ապօրինաբար ստացված եկամուտը ենթակա է բռնագրավման,
- պատերազմի հաշվին ստացած ողջ եկամուտը ենթակա է բռնագրավման,
- բոլոր խոշոր գործարանները պիտի ազգայնացվեն,
- անհրաժեշտ է աջակցել մանր արտադրողին և առևտրականներին,
- հռոմեական իրավունքը փոխարինվելու է գերմանականով,
- հանրակրթական համակարգը ենթակա է ամբողջական վերափոխման,
- հարկավոր է ստեղծել ուժեղ կենտրոնական իշխանություն, որն ունակ կլինի

արդյունավետ իրագործել օրենսդրությունը և այլն:

Ուշագրավ մի դիտարկում՝ կուսակցության կանոնադրության 4րդ կետն ասում էր՝ «Լիիրավ քաղաքացի է համարվում այն հայրենակիցը, ով գերմանացի է արյամբ, անկախ նրա կրոնական պատկանելիությունից»: Դիտարկումն ուշագրավ է այն առումով, որ մեզանում գերիշխող է այն կարծիքը, որ եթե հայը հեռացել է քրիստոնեությունից և այլ կրոն ընդունել, ուրեմն նա հայ չէ այլևս:

Հաջորդ քայլը կուսակցությանը ուժի, ուժեղի պատրանք հաղորդելն էր: Առաջին համաշխարհային պատերազմից հետո երկրում կային լուծարված ռազմականացված կամ կիսառազմականացված կառույցների հազարավոր անդամներ, որոնք այս ու այնտեղ փոքրիկ միավորումներ էին ստեղծել, նպատակ ունենալով ապահովել գերմանական ոգու վերածնունդը: Նրանց մեջ կային այնպիսիք, ովքեր երդվել էին իրենց կյանքը նվիրաբերել հանուն այդ նպատակի:

Նացիստները հայրենասիրական կոչերով նրանց հմայեցին իրենց շարքերը: Մարտականորեն տրամադրված այդ մարդկանցից ստեղծվեցին գրոհայինների ջոկատներ:

Կուսակցությունն իր առաջին իսկ համագումարի օրերին հանրությանը ցույց տվեց իր յուրօրինակությունը՝ համագումարի ավարտին 6000 գրոհայիններ երթ կազմակերպեցին Մյունխենի փողոցներով՝ ցուցադրելու իրենց ուժը:

Քաղաքական հակառակորդների հետ փողոցային բախումները դարձան սովորական նացիստների համար: Մա նաև ինքնառեկլամի նպատակ ունենալով՝ թերթերն անընդհատ անդրադառնում էին նացիստների խառնակություններին, այդ կերպ հանրությանը հայտնի դարձնելով նրանց անունը:

Կուսակցությունը ստեղծեց իր կենտրոնական թերթ-օրգանը, ուներ նաև երկրամասային թերթեր:

Ստեղծվեց հատուկ ֆոնդ՝ օգնելու համար կուսակցության այն անդամներին, ովքեր կվիրավորվեին կամ կխեղվեին փողոցային պայքարի ժամանակ: Այս քայլը վստահություն էր հաղորդում կուսակցության ակտիվիստներին. նրանք գիտեին, որ իրենց հարազատները, ընտանիքները ու նաև հենց իրենք անօգնական վիճակում չեն հայտնվի բանտարկվելու կամ անաշխատունակ դառնալու դեպքում:

Նացիստները սկսեցին բազմամարդ հավաքներ ու երթեր կազմակերպել: Այս վերջիններին պարտադիր ուղեկցում էր նվազախումբը: Լուրջ ուշադրություն էր դարձվում դրոշների առատությանը, թևկապների առկայությանը: Երթը պիտի հնարավորինս տպավորիչ լիներ և ուժի զգացողություն առաջացներ թե մասնակիցների, թե անցորդների մոտ: Մյունխենի ոստիկանությունը մի անգամ համաձայնել է թույլատրել նացիստների երթը՝ պայմանով, որ այն ընթանա առանց նվազախմբի ուղեկցության և որ երթի առջևից դրոշակակիրներ չքայլեն: Նացիստները չեն համաձայնել և ռիսկի գնալով՝ չեն կատարել ոստիկանների պահանջները՝ գտնելով, որ այդ կերպ երթը չի ունենա անհրաժեշտ ազդեցությունը մասսաների վրա:

“Նացիզմը պիտի լինի հմայող գործ”, - գտնում էր Հիտլերը: Եվ նրա կուսակիցները ջանում էին ազգայնականության գաղափարները մատչելի և հասանելի դարձնել սոցիալական տարբեր շերտերի համար, բոլորին համոզելով, թե գերմանացին ինքը արին է և նրանից է սկսվելու բարձր քաղաքակրթությունը: Նրանք մեծ ուշադրություն էին դարձնում ռասայականությանը, այն համարելով ազգային ինքնագիտակցության ամրապնդման կարևոր միջոց:

“Զանգվածները նախ և առաջ զգում են ուժը: Տեսնելով գաղափարի համար պայքարելու պատրաստ երկու հարյուր հազար մարդու, անհատը, որ չի էլ կարողանում հասկանալ այդ գաղափարը (կամ կարիք էլ չկա, որ հասկանա), բազմության մեջ իրեն զգում է որպես մժեղիկ, որն ունակ է ընկալել միայն ընդհանուր շարժման ուժը և ճշմարտացիությունը: Նա հավատ է զգում, և այդ հավատն աճում է կիրառված ուժի տեսքից”: Իր այս թեզին հետևելով՝ Հիտլերը անընդհատ նախաձեռնում էր հանրահավաքներ, երթեր, արշավներ և, որ ամեննին անկարևոր չէ, ուժ էր դրսևորում այնտեղ, որտեղ դրա կարիքը կար. հատկապես քաղաքական այլ ուժերի դեմ փողոցների համար մղվող պայքարում: Հիշեցնենք, որ քաղաքական պայքարի սկզբներին նա ինքն ակտիվորեն մասնակցել է մյունխենյան ձախողված հեղաշրջմանը, որին կուսակցությունը սովեց երկու տասնյակից ավելի զոհ:

“Ազգայնականության ուժը կամքի հաղթարշավի մեջ է”, - գտնում էր Ֆուլերի միության մեղիում Հիտլերը և հավելում, - Լայն զանգվածների համար կարևորը զգացմունքի ոլորտն է: Այս կամ այն երևույթին դրական կամ բացասական վերաբերվելը զանգվածների համար գերազանցապես որոշվում է զգացմունքներով: Զանգվածն ավելի շուտ ընկալունակ է ուժին: Նրան հարկավոր է ասել՝ այդ կամ ոչ: Այլ պատասխան նա ընկալել չի կարող: Բայց քանի որ զանգվածն առաջնորդվում է զգացմունքներով, դժվար է ցնցել նրան: Հավատը սասանելն ավելի դժվար է, քան գիտակցությունը սասանելը: Մերն ավելի կայուն է, քան հարգանքը: Ատելությունն ավելի կայուն է, քան սովորական անբարյացակամությունը: Երկրագնդի վրա եղած բոլոր մեծ հեղաշրջումների շարժիչ ուժը մասսաների ֆանատիզմն է, երբեմն հիստերիայի հասնող, և ոչ մի անգամ շարժիչ ուժ չի հանդիսացել հանկարծակիորեն զանգվածներին գրաված որևէ գիտական գաղափար”:

Ֆուլերի միության գլխավոր նորարարությունը կարելի է համարել նացիստական կուսակցական էլիտայի կազմակերպման օրդենային համակարգի ներդրումը: Ռաուշնինգն իր գրքում հիշատակում է Հիտլերի մի այսպիսի միտք. “Հիերարխիկ կառուցվածքը և խորհրդավոր կանոններով նվիրյալ դառնալը գիտակցության վրա մոգական ազդեցություն ունեն: Մի թե դուք չեք հասկանում, որ մեր կուսակցությունը ևս պիտի լինի նման բնույթի: Օրդեն՝ն, հիերարխիկ օրդեն՝ սեկուլյար վանականությամբ”:

Հավելենք, որ հնուց հայտնի է, որ ծիսակատարությունը համաձայնություն է ստեղծում մասնակիցների մեջ:

Մեկ ուրիշ առիթով նա Ռաուշնինգի մոտ այլ գաղտնազերծում էլ է արել. “Քեզ մի գաղտնիք բացեմ. ես օրդեն եմ ստեղծում: Այնտեղից դուրս կգա երկրորդ աստիճանի մարդ, որը կլինի երկրի չափն ու կենտրոնը, նա կլինի մարդ-աստված: Բայց կան նաև այլ մակարդակներ, որոնց մասին ինձ թույլատրված չէ խոսել”:

Կուսակցական այդ օրդենը ՄՄ-ն էր, որի պաշտոնական անվանումը Սև օրդեն էր: Այն նպատակ ուներ դառնալ շարունակողը ասպետների միջնադարյան ավանդույթների՝ մեկ էական տարբերությամբ. ՄՄ-ը վերջնադրությունը պիտի դառնար մեկ ցեղ, մեկ արյուն, մեկ տեսակ:

ՄՄ-ը պիտի կատարեր նույն ֆունկցիան, ինչ հնում՝ ազնվականությունը:

ՄՄ-ում համատեղվում էր սպարտայական ոգին և պրուսական կարգապահությունը: Որոշ մեթոդներ փոխառվեցին ինկվիզիցիայից, օրինակ, դեպերսոնալիզացիան, որը

երբեմն հասնում էր անմարդկայնության աստիճանի: Այսպես, ՄՍ ընդունվելիս հավատարմության և բացարձակ հնազանդության երդում էր տրվում, որը պարտավորեցնում էր անհրաժեշտության դեպքում չխնայել անգամ հարազատ եղբայրներին: ՄՍ-ականի համար տրված երդումը բացարձակ էր և չկար որևէ արդարացում: Երդմնագանցի միակ էլքը ինքնասպանությունն էր:

ՄՍ-ում խստագույն կանոններ էին: Այստեղ արդեն չէին խոսում Հավերժական Գերմանիայի կամ նացիոնալսոցիալիզմի մասին: Այստեղ սովորում էին տալ և ընդունել մահ: Այստեղ երդում էին տալիս և ընտրում գերմարդկայնության անդառնալի ճակատագիրը: Այստեղ պատրաստվում էին մարդ-աստվածի, գերմարդու հայտնությանը, ում Հզորները Երկիր մոլորակ կուղարկեն այն բանից հետո, երբ իրենք երկրի վրա կփոխեն հոգևոր ուժերի հարաբերակցությունը:

ՄՍ-ի նվիրյալների հավաքատեղին Վայսբուրգ ամրոցն էր, որ մտնում էր միստիկ եռանկյան մեջ: Մի կողմից Էկստերնշտայնի ժայռերն էին, ուր անցած դարերում պահվել էր հինգերմանական կրակի կուռքը, մյուս կողմից՝ Տևտոբուրգյան անտառը, ուր նոր թվարկության սկզբներին գերմանացիների առաջնորդ Արմինիան ջախջախել էր հռոմեական երեք լեզեոն: Փաստորեն, միստիկան համադրված էր ռազմական փառքի հետ:

Գոյություն ունեւ ՄՍ-ին անդամագրվելու, նոր կոչումներ ստանալու միստիկ արարողակարգ: ՄՍ-ն ուներ համապատասխան խորհրդանիշեր. գանգի պատկերով արծաթե մատանի, պատվավոր սրեր, ռունական գրերով տարբերանշաններ և այլն:

ՄՍ-ի անդամները քուրմ-ռազմիկներ էին՝ պատրաստ իրենց կյանքը նվիրաբերել հանուն գաղափարի: Նրանք ՄՍ ընդունվելիս այդպես էլ երդվում էին. “Երդվում եմ քեզ, Ադոլֆ Հիտլեր, Ֆյուրեր և Գերմանիայի Ռեյխի կանցլեր (այս վերջինը՝ 1933-ից հետո), լինել հավատարիմ և խիզախ: Երդվում եմ ընդհուպ մինչև մահ անշեղորեն ենթարկվել քեզ և քո նշանակած ղեկավարներին: Եվ թող օգնի ինձ Աստված”:

Ընդունելությունը կատարվում էր կեսգիշերին, հազարավոր ջահերի լույսի ներքո: Վայսբուրգ ամրոցի տակ արյան կուռքի սրբավայրն էր, ուր նորակոչիկները կնքվում էին արյամբ: Նրանք կարմիր կոմիսիոնի բեկորով արյուն էին թողնում բազուկներից, որ խորհրդանշում էր թշնամու դեմ պայքարի հաստատակամություն և ցեղի գոյատևման հավերժություն:

Ամրոցում կլոր սեղան էր դրված, որի շուրջ, ՄՍ-ի ղեկավար Հիմլերից գատ, նստում էր օրդենի բարձրագույն հիերարխիան, 12 հոգի, 12 օբերգրուպեն ֆյուրերներ:

Դոյակն ուներ հերոսների սրահ և սրբարան՝ Գրաալի գավաթի (որում հավաքվել է մեռնող Քրիստոսի արյունը) համար պատրաստված պատվանդանով: Դոյակի ներսը պատված էր կաղնե փայտով, որը մեծ խորհուրդ ուներ իր մեջ:

ՄՍ-ականները դատական համակարգին չէին ենթարկվում, նրանք ունեին իրենց սեփական դատարանը: Նրանց մեջ թույլատրված էր մենամարտը՝ ղեկավարության գիտությամբ:

1933-35 թթ ՄՍ-ից հեռացվել է 60 հազար մարդ, ովքեր չէին բավարարում ներկայացվող պահանջներին:

25-30 տարեկանում ՄՍ-ականը պիտի ամուսնանար, ընդ որում նոր ամուսնացողները պիտի անցնեին ՄՍ-ի բժշկական ստուգում, ներկայացնեին փաստաթղթեր ռասայապես մաքրության վերաբերյալ: Եկեղեցական ամուսնության փոխարեն նոր արարողակարգ մշակվեց, որը կատարվում էր հրամանատարի ներկայությամբ: Նորածնի անվանակոչումը կատարվում էր Ֆյուրերի պատկերի առաջ, “Իմ պայքարը” գրքի և կեռիսաչի առկայությամբ:

ՄՍ-ի անդամները պարտավոր էին ամուսնանալ “օրինակելի կանանց” հետ: Այդ կանայք պիտի ունենային նորդական դիմագծեր, լավ իմանային Գերմանիայի պատմությունը, տիրապետեին օտար լեզուների, կարողանային ձիավարել, լողալ, մեքենա վարել, կրակել

ատրճանակից, օրինակելիորեն վարել տնային տնտեսությունը: Համապատասխան քննություններից հետո նրանք ստանում էին ՄՍ-ականի կին դառնալու թեկնածուի դիպլոմ:

ՄՍ-ում տոները նշվում էին ռունական աստղակերպային շրջանով: Գլխավոր տոնը ամառային արևադարձի օրն էր: Հիմնական ծեսը կրակապաշտությունն էր:

Առաջ անցնելով՝ ասենք, որ ՄՍ-ն այնքան կուռ համակարգ էր, որ պատերազմից հետո այն չփլուզվեց, ավելին, 1945 թվականին ստեղծվեց “ՄՍ-ի նախկին ծառայողների միությունը”, որը նպատակ ուներ օժանդակել ՄՍ-ի անդամներին և բարձրաստիճան նացիստներին գաղտնի կերպով Գերմանիան լքելու գործում:

Կուսակցության և երկրի կարևորագույն պաշտոնները զբաղեցնում էին ՄՍ-ի անդամները, ու քանի որ նրանք բոլորը երդումով անցած քրմեր էին, իրենց պաշտոնավարության ժամանակ չէին տրվում հասարակ մահկանացուներին հատուկ գայթակղություններին:

ՄՍ-ի Սև օրդենի ներսում կար մի օրդեն ևս՝ Սև Արևի օրդենը: Այն համագործակցում էր Տիբեթի հետ: Բազմաթիվ ընտրյալ երիտասարդներ դաստիարակվում էին Սև Արևի կողմից և ուղարկվում Տիբեթ, որպեսզի այնտեղ սպասեն պատերազմի ավարտին և պատրաստվեն դարավերջին տեղի ունենալիք խոշոր ճակատամարտին:

ՎԱԳՆԵՐ

Հասարակության վրա ներգործելու, նրան ցանկալի հունով տանելու ամենաարդյունավետ միջոցներից է երաժշտությունը: Ֆուլեի միության անդամները սա շատ լավ գիտեին և լուրջ ուշադրություն էին դարձնում մարդկանց հրամցվող երաժշտության ընտրությանը: Այս ոլորտի հիմնասյունը Վագների (1813-1883թթ) ստեղծագործություններն էին: Վագներն ինքը այն կարծիքին է եղել, որ գերմանացիները նախորոշված են մեծ միսիայի համար, որի մասին ուրիշ ժողովուրդները պատկերացում չունեն: “Գերմանացիների միսիան աշխարհը ֆրանսիացիների մատերիալիստական քաղաքակրթությունից ազատելն է: Դա ոչ թե “մաքուր գերմանական”, այլ համամոլորակային միսիա է. ողջ աշխարհը և ո՛չ թե միայն Գերմանիան պիտի ազատվի մատերիալիստական նման ազդեցությունից: Այդ նպատակին հարկավոր է հասնել ազգային ռեսուրսի օգնությամբ: Գերմանական ազատության և բարիության շողերը լույս և ջերմություն կբերեն և՛ ֆրանսիացիներին, և՛ կազակներին, և՛ բուշմեններին և՛ չինացիներին”, - համոզված է եղել Վագները:

Ժամանակին նրան ոգևորել էր անգլիացի հայտնի գործիչ Չեմբերլենի այն միտքը, թե գերմանացիները հանդիսանում են աշխարհի ամենաքաղաքակրթված ազգը և ունեն անվիճարկելի իրավունք լինել տերը աշխարհի:

Վագները մասնակցել է 1852 թվականին տեղի ունեցած դրեզդենյան ապստամբությանը, որից հետո տարագրվել է: Գրել է “Նիբելունգների մատանին” չորամասանոց (“Հռենոսի ոսկին”, “Վալկիրիա”, “Ջիգֆրիդ”, “Աստվածների ոչնչացումը”) օպերան՝ հիմնվելով սկանդինավյան և գերմանական էպոսների վրա:

“Ժողովուրդը նրանք են, ովքեր մտածում են բնագործն: Մենք պիտի հիմա՝ գտնենք ապագայի հերոսին, ով կըմբոստանա սեփական ռասայի քայքայման դեմ: Բարբարոսա-Ջիգֆրիդը շուտով կվերադառնա, որպեսզի խստագույն կարիքի պահին փրկի գերմանական ժողովրդին”, - վստահ էր Վագները, ով նաև գտնում էր, թե “Ժողովրդավարությունը դա ընդհանրապես գերմանական չէ, այլ ինչոր տեղից փոխառված հասկացություն: Ֆրանկո-հրեական-գերմանական դեմոկրատիան զգվելի մի բան է”:

Վագները վերը բերված իր համոզումներն ու ձգտումները ներկայացրել էր երաժշտական լեզվով, և սպասելի էր, որ նա նացիստների կողմից ընկալվեր որպես գտարյուն հերոս:

Նացիստները գտնում էին, որ Վագների երաժշտությունը և գրականությունը վառ կերպով արտահայտում են վելիկոգերմանական ազգային ոգին: “Իմ կյանքի ամեն մի փուլում ես վերադառնում էի Վագներին”, - խոստովանել է Հիտլերը:

Վագների երաժշտությունն ունկնդիրների վրա ունենում էր միստիկական ազդեցություն: Սա հենց այն էր, ինչ հարկավոր էր նացիստներին: Ի դեպ, վայրը, ուր ծնվել էր Վագները, աչքի էր ընկնում միստիկ մարդկանց առատությամբ. հենց միայն կոմպոզիտորի տոհմում դրանք մի քանիսն էին:

Վագների երաժշտությունից գատ նացիստները ստեղծեցին նաև “առօրյա-կիրառական” երաժշտության համակարգ. երգեր, քայլերգեր: Կարևորագույն երգերից էր 1870 թվականին գրված “Գերմանիան վեր է ամեն ինչից”-ը, որն օգտագործվում էր կենսատարածքի գաղափարը գերմանացիների մեջ քարոզելու նպատակով:

ԹՇՆԱՄԻ ԵՎ ԲԱՐԵԿԱՍ

“Ազգին միավորելու համար թշնամի է հարկավոր: Ցանկալի է՝ և՛ ներքին, և՛ արտաքին: Ցանկալի է թշնամին լինի վիրտուալ, որ հեշտությամբ չնվաճվի և նրա դեմ պայքարը ժողովրդին բավարար չափով երկար ժամանակ պահի լարվածության մեջ”:

Ֆուլեականների կողմից ընդունված այս թեզը կարծում ենք ամեն ինչ ասում է իր իսկ կարևորության մասին: Ուշագրավ մի դետալ՝ արտաքին թշնամի հռչակելով բոլշևիզմը՝ նացիստները հետզհետե ընդունելություն էին գտնում գործարար շրջանակների մոտ, իսկ դա խոստանում էր նյութական աջակցություն, ինչն էական գործոն է քաղաքականության մեջ: Բացի այդ, մյունխենյան պուստից հետո նացիստներն աչքի չընկան ընդգծված հակաիշխանական դրսևորումներով, իրենց քաղաքականության գլխավոր սլաքը ուղղեցին ազգային որոշ փոքրամասնությունների և ձախերի դեմ: Նման վարքագծի, ինչպես նաև ազգայնական գաղափարախոսության տարածման, շնորհիվ նրանք թաքնված համակիրներ ձեռք բերեցին նաև իշխանական կառույցներում, ուստիկանության համակարգում: Այստեղ ավելացնենք, որ բարձրագույն իշխանավորների մոտ իրենց գաղափարների նկատմամբ լոյալ վերաբերմունք ստեղծելու խնդիրը օրակարգում էր դեռ Ֆուլեի միության ստեղծման օրերից. ֆուլեականներն օգտագործելով իրենց միության պաշտոնական անվան անմեղսունակ և գայթակղիչ լինելը (Հին հունական և հռոմեական մշակույթի սիահար-ուսումնասիրողներ), ներգրավում էին նաև բարձրաստիճան պաշտոնյաների և գեներալների կանանց՝ նրանց միջոցով իշխանական բուրգի մեջ քողարկված քարոզչություն իրականացնելու համար:

ԽՈՐՀՐԴԱՆԻՇՆԵՐ

Նացիոնալ-սոցիալիստների հոգևոր հայրեր ֆուլեականների կողմից առատորեն օգտագործվում էին զանազան խորհրդանիշներ: Դրա նպատակն էր ազդել մարդու վրա՝ շրջանցելով մարդու տրամաբանությունը և դատողությունը: Ֆուլեականները նպատակ ունեին խորհրդանիշների մոգական գործությամբ մարդկանց մոտ առաջացնել ֆանատիկ հավատ նացիոնալ-սոցիալիզմի հանդեպ: Բացի այդ, գտնում էին, որ խորհրդանիշները մարդկանց մոտ կառաջացնեն կարոտ հին հերոսական ժամանակների հանդեպ: Իսկ քանի որ նացիստական շարժումը խոստանում էր վերականգնել հին հերոսական շրջանի ավանդույթները, ապա հուսով էին այդ կերպ ստանալ լայն զանգվածների աջակցությունը:

Խորհրդանիշերից գլխավորը կեռիսաչն էր, որը խորհրդանշում էր արիական շարժման հաղթանակը, ինչպես նաև՝ արարում: Հաուսիոֆերը գտնում էր, որ կեռիսաչը կայծակի, հրի, պտղաբերության խորհրդանիշ է եղել հին արիական մոգերի մոտ: Հետաքրքրական է այն փաստը, որ գերմանական ցեղերի մոտ կեռիսաչի կիրառման դեպք չի հայտնաբերվել:

Ինչպես արդեն ասվել է, կեռիսաչը Ֆուլերի գերբի հիմնատարներից էր, նացիոնալ-սոցիալիստների կուսակցության ստեղծումից հետո այն փոխանցվեց կուսակցության դրոշի վրա:

Որպես խորհրդանիշ օգտագործվում էին նաև ռունական, հինգերմանական և սկանդինավյան գրերը, որոնք նույնպես մոգական ու մանտիական հատկություն ունեին: Յուրաքանչյուր ռունա ունի երեք բաղադրիչ՝ ձայն, ձև և հինգ զգայարանների համար քողարկված օրենք, որը դուրս է եռաչափ մեր աշխարհից: Ռունայի մոգականությունը հենց դրա մեջ է:

ՄՄ-ի անդամների համար պարտադիր էր ռունաների մոգական հատկանիշներն ուսումնասիրելը:

Հիտլերը ռունաների պահպանիչ հատկությունների շնորհիվ պաշտպանում էր իրեն կաբալիստներից. նա վստահ էր, որ արիացիները, որպես բարձր ռասա, մոգությամբ ևս գերազանցում են ցածր ռասաներին:

Երկու ռունա (սոուլի, զիգ, Արմանական դասավորության մեջ 11 և 12-րդ), որ խորհրդանշում են արևային սկավառակը շարժման մեջ, ինչպես նաև՝ կայծակ և որոտ, կազմում են ՄՄ նշանը: Համաձայն ֆուլեականների ընկալումների, երկու ռունայի օգտագործումը կրկնապատկում էր ազդեցության էներգիան: Պատերազմի աստված Տյուրին նվիրված “թեյվազ” ռունան ընտրվել էր որպես Հիտլերյուզենդի էմբլեմ՝ նպատակ ունենալով երիտասարդներին մղել ռազմատենչության:

Ռեյխի խորհրդանիշներից էին նաև արծիվը և կաղնին (կաղնու տերևը), որոնք հիշեցնում էին Ռեյխի իմպերատորական ծագումը: “Մեռած գլուխը”, որ ՄՄ-ականների դիվիզիաների նշանն էր, փոխառված էր ռոզենկրեյցերներից, բայց արդեն մահվան և ավերման խորհուրդ չուներ, այլ նյութի հանդեպ ոգու հաղթանակի իմաստ:

Նացիստների դրոշի կարմիր գույնը խորհրդանշում էր շարժման սոցիալական գաղափարը, սպիտակը՝ ազգայնականությունը:

Հիտլերն ուներ սեփական նշանը, որը վկայում էր առաջնորդի ներկայության մասին:

ՄՄ-ի Սև օրդենի մաս կազմող Սև Արևի օրդենի սիմվոլը հավասարաթև խաչն էր: Սև Արևը ընկալվում էր որպես Մեծ կենտրոնական արև, Նախասկզբնական արև, որի շուրջ պտտվում է ներկայիս արևը: Այդ նշանն օգտագործում էին տամպլիերները, ռոզենկրեյցերները:

ՄՄ-ի կողմից օգտագործվում էր Ճակատագրի (կյանքի) ծառի խորհրդանիշը, որը Վոտան աստծո նշանն էր:

Մեծ տարածում ուներ արևի նշանը: Արևը ընկալվում էր որպես մոլորակի վրա կյանքի հարբուր: Այն նորացման և բարձրագույն ուժերի խորհրդանիշն էր: Արևը ոչնչացնում է փտածությունը, ոչինչ հզոր չէ արևից: Արևային սկիզբը հակադրվում էր լուսնային սկզբին:

Առանձնակի ուշադրություն էր դարձվում նաև ժեստերին: Պարզվել է, որ թե՛ մասսայական ճոխ շքերթների անցկացման ձևերը, թե՛ անձամբ Հիտլերի շարժումներն ընդօրինակված են տիբեթյան Լիսաի մենաստանի արարողակարգից: Հիտլերի ժեստը՝ ուղիղ անկյան տակ կրծքին ծավված երկու ձեռքերը, Գերագույն մագիստրի ծիսական պահվածքի ձևն է, որը համապատասխանում է ռունական “դակ” նշանին և խորհրդանշում է կրկնակի կացին, իսկ այն իշխանության սիմվոլն է: Կա փաստ, որ Հիտլերը 1932 թվականին համաձայնել է դառնալ Գերմանեն օրդենի Գերագույն մագիստր: Այնպես որ, նրա կողմից այդ ժեստի կիրառումն ամեննին պատահական չէր:

Ֆուլեի միության անդամները միմյանց ողջունում էին “Ողջույն և հաղթանակ” (“Heil und Sieg”) արտահայտությամբ, որն ուղեկցվում էր աջ ձեռքի առաջ պարզումով: Ձեռքի այդ շարժումը եղել է մոզական ծես, այն խորհրդավոր լարվածություն էր առաջացնում: Հիտլերը հետագայում ողջույնը ձևափոխեց և դարձրեց “Ողջույն հաղթանակին” (“Sieg heil”), որն օգտագործվում էր կուսակցականների կողմից: 1933 թվականից ողջույնի այդ ձևը դարձավ պարտադիր Ռեյխի բոլոր քաղաքացիների համար: Հասարակական միևնույն խմբի ներկայացուցիչները եթե հանդիպում էին իրար, ապա միմյանց ողջունում էին առաջ պարզած աջ ձեռքով, այնպիսի անկյան տակ, որ դեմքը երևար ավի տակից: Եթե քաղաքացին պատահում էր հասարակական կամ այլ առումներով ցածր շերտում գտնվող մարդու, ապա աջ ձեռքը պահում էր ուղղահայաց դիրքով՝ աչքի բարձրության վրա: Աջ ձեռքը պիտի բարձրացվեր նաև պետական և կուսակցական հիմների ժամանակ: Այստեղ նկատենք, որ աջ ձեռքով ողջույնը օգտագործում էին նաև իտալացիները: Եթե իտալացիները ողջունելիս ձեռքը պարզում էին վեր, ապա գերմանացիները մոտ 50-60 աստիճանով իջեցրին պարզված ձեռքը:

Ֆուլեականները գիտեին, թե մարդկանց կառավարելու առումով ինչ մեծ էֆեկտ կարող են տալ միջնադարյան պատումները Գրաալի գավաթի մասին, գիշերային ժամերին բոցկլտացող հազարավոր ջահերը և այլն: Իրենց գործողություններում նրանք հաշվի էին առնում գերմանացիների տիպիկ ռոմանտիզմը և պրագմատիզմը:

Հիտլերն ինքը կարծում էր, որ կա կապ Տիեզերքի տիրակալի հետ, որ կառավարում է ինչոր տեղ, Ասիայում, թաքնված մի քաղաքից: Եվ նա, ով պայմանագիր կունենա Տիրակալի հետ, հազարավոր տարիներով կփոխի կյանքը Երկրի վրա և իմաստ կհաղորդի մարդկային ճակատագրին: Ասիայի այդ տարածքը Տիբեթն էր, քաղաքը՝ Շամբալան: Ասենք, որ ֆուլեականները Տիբեթի հետ լուրջ կապեր ունեին դեռևս 20-ականների սկզբներից: Իսկ 1926 թվականին Բեռլինում և Մյունխենում հիմնվել էին տիբեթցիների և հնդիկների գաղութներ: Այդ նույն ժամանակ Բեռլինում տիբեթյան մի լամա էր ապրում, ում կանաչ ձեռնոցներով մարդ էին կոչում: Նա երեք անգամ ճշտորեն կանխագուշակել էր, թե նացիստները քանի տեղ կունենան ռայխստագում: Կան վկայություններ, որ Հիտլերը հաճախակի այցելել է այդ մարդուն: Ֆուլեականները լամային Ագարտայի թագավորության դռների բանալիների պահակ էին անվանում:

Առաջ անցնելով ասենք, որ 1945-ին Բեռլինը գրաված ռուս զինվորները դիակների մեջ հայտնաբերեցին տիբեթյան արտաքինով մոտ հազար սպանված. նրանք բոլորը գերմանական համազգեստով էին, իսկ գրպաններում որևէ փասթաթուղթ չկար:

Ավարտելով սույն ենթագլուխը, հավելենք, որ միայն գերմանացիները չէ, որ օգտագործում էին մոզական ժեստեր: Բացված մատներով հաղթանակի նշանը, որը երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին օգտագործեցին անգլիացիները, մինչև 1940 թվականը հայտնի էր Ազատ Որմնադիրների բարձրագույն նվիրյալներին միայն: Չերչիլը երկյուղ ուներ, թե մոզական ծեսեր կիրառող գերմանացիները հաղթանակի կհասնեն, և նրա մոզության ուսուցիչ Կրոուլին խորհուրդ տվեց այդ վտանգը կանխել առաջ պարզված ձեռքի բացված մատներով, որն այժմ ընկալվում է որպես հաղթանակի (“V”) նշան, մինչդեռ իրականում ունեցել է այլ իմաստ:

ԿՐՈՆ

Վերը բերված նյութից առավել քան ակնհայտ է, որ ֆուլեականները նորարարություն պիտի իրականացնեին նաև կրոնի ընկալման հարցում: “Կամ մենք կունենանք գերմանական աստված, կամ չենք ունենա ընդհանրապես: Մենք չենք կարող ծնկի գալ համընդհանուր աստծո առաջ, որը ֆրանսիացիներին ավելի մեծ ուշադրություն է

դարձնում, քան մեզ: Առաջին համաշխարհային պատերազմում մենք պարտվեցինք, քանի որ հավատում էինք ոչ թե մեր՝ գերմանական, այլ համընդհանուր աստծուն”, - սա էր գերմանացիների վերաբերմունքը կրոնի հետ կապված հարցերին:

Նրանք փաստորեն հիմնեցին նոր կրոն, որն ուներ Արյուն և Հող հիմնասյուները, ինչպես նաև ֆյուրերության սկզբունքը: Մի նկատառում ևս. նրանք չէին ընդունում հոգու վերամարմնավորումը ամբողջությամբ, նրանց համար տանելի չէր կարող լինել այն, որ արիացու հոգին մյուս կյանքում մարմնավորվեր ցածր ռասայի մեջ: Արիացին անմահ է՝ սա էր նրանց դիրքորոշումը: Եվ որպես դրա հաստատում մյունխենյան պուտչի գոհերի հիշատակի օրերին, երբ բազմամարդ շարքերի առջև կարդում էին գոհվածների անունը, շարքերը կանչում էին՝ “Ներկա”:

Նոր կրոնն ուներ իր պատվիրանները՝

1. Հարգիր քո Տյուրերին և Աստծուն:
2. Պահիր արյունդ մաքուր, իսկ պատիվդ՝ անեղծ:
3. Պատրաստ եղիր գոհել քեզ հանուն այլոց:
4. Պահպանիր ունեցվածքդ:
5. Վստահիր Աստծուն ողջ սրտով:
6. Պահպանիր քո ժառանգությունը և ջանա բազմապատկել այն:
7. Եղիր խոնարհ Աստծո առաջ:
8. Հիշիր՝ զգացողությունները չեն խաբում:
9. Քո կյանքը և քո մարմինը սուրբ են:
10. Օգնիր և ներիր:
11. Հարգիր հորդ և մորդ: Եղիր լավ օրինակ երեխաներիդ համար:
12. Կյանքում կարևոր են ազնվությունն ու հավատարմությունը:

ԱՆԵՆԷՐԲԵ

ՄՄ-ը նպատակ ուներ գենետիկորեն, հոգևոր առումով, միաստիկ կերպով պաշտպանել նորդական ռասան ցածրակարգ մյուս ռասաներից: Դրա համար կարիք կար հատուկ գիտելիքների, որոնք հնարավոր էր գտնել անցյալն ուսումնասիրելով:

Նրանք կարծում էին, թե Գրաալի գավաթն իշխանություն է տալիս աշխարհի վրա: Այն իբր ռունական գրություններ ունի իր վրա, որոնք, ի տարբերություն այլ գրվածքների, պարունակում են անցյալի չխեղաթյուրված, ոչ մարդկային ծագում ունեցող իմաստությունը: Եվ էսեսականները համառ ջանքեր էին գործադրում Գրաալի գավաթը գտնելու համար:

Հետագայում ՄՄ-ը պրոֆեսոր Գերման Վիրտին հանձնարարում է ստեղծել Անեներբե (Նախնիների ժառանգություն) անունով խիստ գաղտնի մի կառույց, որը պիտի ուսումնասիրեր նախնիների ժառանգությունը:

Վիրտը ձեռքի տակ ուներ մի քանի տասնյակ ինստիտուտներ: Արևմուտքում և Արևելքում հատիկ-հատիկ հավաքած գիտելիքների հիման վրա աստիճանաբար վերականգնվում էին հին կուռքերը, պրոֆեսորական աշխատասենյակներում լռության մեջ որոնվում էին միակ ճիշտ բառերն ու հնչյունները: Արդյունքում Վիրտին հաջողվեց ստեղծել մի գերստիմուլ, որը մյուս կրոնների նման հմայում էր միլիոններին: Ակնհայտ է, որ Անեներբեն հաջողեց գերմանական ժողովրդի հոգու խորքում առաջացնել աննախադեպ հզորության փսիխոֆիզիկական պայթյուն: Մասնագետների գնահատումներով՝ դրա դեմ խամրում է ատոմային ռումբի հզորությունը:

Երբ 1945 թվականին դաշնակիցների զորքերը մտան Գերմանիա, ապշեցին տեսածից՝ նրանց առջև մի նոր, մնացյալ աշխարհից արմատապես տարբերվող, մոգական մի

քաղաքակրթություն էր, որպիսին հայտնի չէր պատմությանը: Նրանց առջև գաղափարին և առաջնորդին ֆանատիկորեն նվիրված, անգամ զոհաբերվելու պատրաստ, մի հանրություն էր: Եվ դաշնակիցները շտապեցին մնացյալ աշխարհից գաղտնի պահել այդ քաղաքակրթությունն ու նրա հիմնային գաղափարները: Այսպես, երբ Նյուրենբերգյան դատավարության ժամանակ նախկին գնդապետ Խիլշերը սկսեց խոսել Անեներբեյի մասին, հարցաքննությունն արագ ընդհատվեց: Ապա, շատ արագ, Անեներբեյի ղեկավար, գնդապետ Ջիվերսը մահապատժի ենթարկվեց Ռեյխի էլիտայի հետ միասին, մինչդեռ նա առանձնակի ծանր հանցագործություն չէր կատարել: Ֆուլեի միության և Անեներբեյի արխիվներն առգրավվեցին (ավելի քան քառասուն վազոն փաստաթուղթ) և հատուկ հսկողությամբ տեղափոխվեցին Մոսկվա՝ ԿԳԲ:

Անեներբեյի որոնումների արդյունքները հեղինակին հայտնի չեն, բայց այդ արդյունքների կիրառման հետևանքը եղավ այն, որ աննախադեպ փոփոխություն տեղի ունեցավ գերմանական ժողովրդի մտածողության մեջ: Ահա, թե ինչ է գրել նացիստների իշխանության առաջին տարիների մասին անգլիական “Ռեյլի մեյլ” թերթը. “Հավատն իսկապես հրաշքներ է գործում: Գերմանացիները ձեռք են բերել նոր, գործուն հավատ: Պատմության մեջ երբեք այսքան կարճ ժամանակահատվածում որևէ ժողովրդի կյանքում չեն եղել այսպիսի էական փոփոխություններ, որ առնչվում են թե երկրի ներքին իրավիճակին, թե ազգի արտաքին-քաղաքական դերակատարությանը, ինչպես նաև ազգի վարքին”:

Իսկ գերմանացիների՝ նոր հավատ ձեռք բերելուն մեծապես նպաստում էր բարձրագույն ղեկավարության վարքը: “Ես ընտանիքի մարդ չեմ, ինձ համար խորթ է կլանայնության զգացողությունը, ես բացառապես իմ ժողովրդին եմ պատկանում”, - գտնում էր Ֆյուրերը և հետևում, որպեսզի մյուս պաշտոնյաները ևս չհեղինակագրվեն ժողովրդի մոտ. “Պետական ոչ մի ծառայող չի կարող լինել ակցիոներ: Ռայխստագի ոչ մի անդամ, կուսակցական ոչ մի առաջնորդ չպետք է լինի տնօրենների որևէ խորհրդի անդամ, անկախ այն բանից, պատվավոր անդամ է նա, թե վճարվում է: Եթե այդ անհատը անգամ գործի բացառապես պետության շահերից ելնելով, միննույն է, հասարակությունը կկորցնի հավատը նրա հանդեպ: Պետական պաշտոնյան իր գումարը պետք է ներդնի պետական պարտատոմսերի մեջ. այդ կերպ նա իր իսկ շահերից ելնելով, մտածելու է պետության շահի մասին”:

Մի անգամ, տեղեկանալով, որ գյուղատնտեսության ռեյխսմինիստրն իր սեփական ֆիրմայի ավտոմեքենաներով է իրականացնում գյուղմթերքների առաքումը պետական որոշ հիմնարկների, Հիտլերը նրան ազատում է աշխատանքից:

Ֆյուրերը ձեռնարկում էր այլ քայլեր ևս.

- հետևում էր, որ բանակում լինի ընդհանուր ճաշարան, որից օգտվեն նաև սպաները,
- կարգադրում էր կուսակցական ընդունելությունների ժամանակ պատրաստել սառը բուֆետ՝ այդ դեպքում կվերանար պատվավոր տեղեր զբաղեցնելու մրցույթը և քաղաքական խանդի դրսևորումների տեղիք չէր տրվի,
- հոգ էր տանում, որ շնորհալի երեխաները սովորեն պետության հաշվին և նրանց առաջ բաց լինեն բոլոր դռները,
- խոստովանում էր, որ ինքը չունի մեծ ղեկավարի տաղանդ և անում էր ամեն ինչ՝ հարկավոր մարդկանցով իրեն շրջապատելու համար,
- պատերազմի տարիներին հանցագործներին ոչ թե բանտարկում էր, այլ ոչնչացնում և դա բացատրում էր հետևյալ կերպ. “Պատերազմի ժամանակ ազգի լավագույն մարդիկ զոհվում են ու եթե այդ ժամանակ հանցագործները պահվեն բանտում, ապա մի որոշ ժամանակ անց կխախտվի ուժերի հավասարակշռությունը ի վնաս առողջ ուժերի և կսկսվի տականքի հաղթարշավը ու հանցագործների խումբը կգրկի մարտիկներին իրենց

գոհաբերության արդյունքներից”: Այս դեպքում նա հաշվի էր առնում առաջին համաշխարհային պատերազմի դառը փորձը:

(Հեղինակն ամենևին նպատակ չունի Ֆյուրերին ներկայացնել վարդազույն երանգներով. աշխարհը տվել է նրա գնահատականը և սույն գիրքն այն փոխելու միտում չունի: Հեղինակի նպատակը հասարակության վերափոխման գերմանական տարբերակը քննելն է սույն):

Այս ենթագլուխն ավարտենք Ֆյուրերի մի արտահայտությամբ. “Եթե ես կարողանայի ընկալել Աստծո պատգամը, ապա այն ըստ ամենայնի կլիներ հետևյալը. “Պահպանիր ցեղը քո”: Ես երագում եմ այն ժամանակների մասին, երբ մարդը կգիտակցի, որ ապրում և մեռնում է հանուն ցեղի պահպանության: Մեր պարտքն է՝ իրախուսել այդ գաղափարը, թույլ տալ ցեղի պահպանության գործում աչքի ընկած մարդուն արժանանալ բարձր պատիվների”:

ՀՐԱՇՔ

Իշխանության անցնելուց հետո նացիստները կիրառեցին բազում քայլեր, որոնցից ոչ բոլորն են հեղինակի կողմից ընկալելի կամ ողջունելի: Բայց քանի որ գրքի այս հատվածի նպատակը գնահատական տալը չէ, հետևենք, թե նոր մտածողությունն ինչպիսի արդյունքներ էր տալիս ներքին կյանքում:

“Մենք պայքար ենք մղում մեր ռասայի ու ժողովրդի գոյության ապահովման և տարածման համար: Մենք պայքարում ենք մեր երեխաների սննդի, մեր արյան մաքրության, մեր հայրենիքի ազատության և անկախության համար: Մենք պայքարում ենք, որպեսզի մեր ժողովուրդը կարողանա կատարել պատմական այն միսիան, որ սահմանված է Արարչի կողմից: Մեր յուրաքանչյուր միտքը և գաղափարը, մեր ողջ գիտությունը և գիտելիքները, ամենը պիտի ծառայեն այդ նպատակին: Միայն այդ տեսանկյունից է հարկավոր պարզել այս կամ այն միջոցի նպատակահարմարությունը”:

Սա Ֆյուրերի կրեդոն էր:

Իշխանության անցնելուց առաջ նա հայտարարել էր, թե կվերացնի գործազրկությունը: Աշխատանքի կայսերական ծառայություն կազմակերպության շրջանակներում նա 1935 թվականի օրենքով մտցրեց պարտադիր զինվորական ծառայություն 19-25 տարեկան քաղաքացիների համար: Բացի այդ, երկու տարին մեկ երիտասարդ գերմանացիները գործուղվում էին աշխատանքի ճամբարներ, հիմնականում գյուղատնտեսության մեջ աշխատելու: Տղամարդիկ մոտ կես տարի աշխատում էին ֆերմաներում, իսկ կանայք օգնում էին տնտեսության վարման գործերում: Այս կերպ աշխատանք գտավ 6 միլիոն գործազուրկներից 5 միլիոնը:

Արհմիությունները փոխարինվեցին Գերմանական աշխատանքային ճակատ (ԳԱՃ) կառույցով: Արտադրական բոլոր հզորությունները հայտարարվեցին ԳԱՃ-ի սեփականություն: Աշխատավորներն իրավունք ունեին բաշխել նյութական աջակցությունը, օգտագործել իրենց ֆոնդերը մասնագիտական կրթության, բնակարանաշինության և այլ նպատակներով:

“Գերմանիայի տնտեսական խնդիրներն ամբողջությամբ հնարավոր է լուծել կենսատարածքի ընդլայնման միջոցով”, գտնում էր Հիտլերը և առաջ քաշում հետևյալ հարցերը՝

-Գերմանիայի զինված ուժերը չորս տարի հետո պիտի պատրաստ լինեն պատերազմ մղել,

-Գերմանիայի տնտեսությունը չորս տարի հետո պիտի պատրաստ լինի պատերազմի:

Սա ուղենիշ ունենալով՝ 1936-39 թվականների համար կազմվեց քառամյա պլան: Գործարարները և մասնավոր կապիտալն աստիճանաբար ընկան խիստ վերահսկողության տակ, նրանք մի էլք ունեին՝ անշեղորեն կատարել նացիստների ծրագրերը: Վերջնարդյունքում գործարարները հայտնվեցին պետական ծառայողների կարգավիճակում: Այս քայլերը, ազգայնական գաղափարախոսության կիրառման ուղեկցությամբ, հանգեցրին տնտեսական հրաշքի. իշխանության առաջին մի քանի տարիների ընթացքում նացիստական կուսակցությունը ապահովեց տնտեսական այնպիսի վերելք, որ Գերմանիան իր հզորությամբ գերազանցեց բոլոր մերձակա և հեռավոր հարևաններին:

Ներկայացնենք երկու կարծիք այդ ժամանակների Գերմանիայի վերաբերյալ.

1. “Յուրաքանչյուր երկիր ուրախ կլիներ ունենալ այնպիսի ղեկավար, որը ժողովրդի հսկայական ստեղծագործական ուժերը ազատագրեր և ուղղորդեր հանուն ժողովրդի բարեկեցության”:

2. “Եթե Անգլիային պատահեր այնպիսի աղետ, որպիսին Գերմանիան ունեցավ 1918 թվականին, ապա ես կաղոթեի Աստծուն՝ առաքել մեզ Ձեր կամքի և ոգու ուժն ունեցող մարդու”:

Առաջին կարծիքի հեղինակը Բեռլինում Անգլիայի դեսպան սըր Նեվիլ Գենդերսոնն է, իսկ երկրորդինը՝ Ուինստոն Չերչիլը:

Ժամանակակիցներից մեկը նկատել է՝ “Նա (Ֆյուրերը-Ա.Պ) հուսահատների, ոտնատակվածների, բզկտվածների հոգիներից հանեց ամենաձանր բեռը: Նա հնարավորություն ընձեռեց նրանց բարձր ու վսեմ զգալ և ընկալել իրենց: Նա ազատեց նրանց բանականության, պատասխանատվության և բարոյականության բեռան տակից և հնարավորություն տվեց նրանց գնալ հասնել մինչև նախաջրհեղեղային մակարդակը, որ նախորդել է քաղաքակրթության ծագմանը: Նա հնարավորություն ընձեռեց նրանց ասել և հավատալ, հարվածներ հասցնել և ենթարկվել”:

Նկատենք, որ այս ամենի հետ մեկտեղ հետզհետե աճում էր պայքարը հոմոսեքսուալիստների, պոռնիկների, մուրացկանների, պորտաբույծների, կարգուկանոնին չենթարկվողների, “ռասայապես անլիարժեքների” և հասարակությանը խորթ այլ էլեմենտների դեմ:

ՄԵՍԻԱ

Գերխնդրին հասնելու համար հարկավոր էր իշխանության գալուց հետո ապահովել հասարակական ակտիվության և աջակցության շարունակականությունը: Եվ Երրորդ Ռեյխի գլխավոր խնդիրներից մեկը դարձավ քարոզչության միջոցով Ֆյուրերի աստվածացումը և անպատկերացնելի արժանիքներով օժտված, պատմական միսիա իրագործող առաջնորդի կերպարի ձևավորումը: Ֆյուրերն ամենուր էր, նրա հայացքը նայում էր գովազդային վահանակներից, շենքերի պատերից, կինոնկարների կադրերից, նրա ձայնը կոնկրետ որոշակի ժամերի հնչում էր ռադիոյով, որը լսել պարտավոր էին բոլորը: Ֆյուրերը ներկայացվում էր որպես նացիոնալսոցիալիզմի նվիրյալ, ասկետ ու նաև որպես երկրագնդի ամենախելացի մարդ: Շատերի համար հենց Ֆյուրերն էր համարվում բոլշևիկների ու հրեաների դեմ պայքարի, կենսատարածքների գրավման, նացիզմի խորհրդանիշը: “Ֆյուրերի միջոցով” փոխարինեց կրոնական խոնարհումին, Փրկչի կարոտը ստացավ առաջնորդի կերպարանք:

Իշխանության գալով՝ նացիստները շքերթներով, երթերով տեսողական ազդեցության հասցրին անպատկերացնելի բարձր մակարդակի: Տոնական միջազատումների մասնակցում էին հարյուր հազարավոր մարդիկ, հետո ամենը կրկնվում էր ռադիոյով,

Ֆիլմերով: Այդ միջոցառումների նպատակն էր ոչ մի քաղաքացու չթողնել հանգիստ, ոչ մեկին հնարավորություն չտալ խուսափել միջոցառումներին մասնակցելուց: Դա հանգեցրեց այն բանին, որ մարդկանց մեծամասնությունը հարկադրված էր նացիոնալ-սոցիալիզմը ընկալել որպես անհրաժեշտություն:

1933 թվականին ստեղծվեց ժողովրդական լուսավորության և քարոզչության նախարարությունը, որը Գեբելսի գլխավորությամբ նպատակ դրեց վերահսկել հասարակական գիտակցությունը: “Մեր խնդիրը,- նկատել է Գեբելսը,- կայանում է նրանում, որ համառոտեն աշխատենք մարդկանց հետ, մինչև որ նրանք կզինաթափվեն մեր առաջ ու հանձնվեն, մինչև որ նրանք կյուրացնեն մեր հայացքները, մինչև որ նրանք ոչ միայն հարկադրված կլինեն հասկանալ՝ ի՞նչ է կատարվում Գերմանիայում, այլև կկարողանան ընդունել այն”:

Ակտիվացնելով բնակչության հետ տարվող աշխատանքները՝ նացիստները 1933 թվականից սկսած ստեղծեցին բազմաթիվ միավորումներ ու կազմակերպություններ, բառացիորեն թափանցելով հասարակական կյանքի բոլոր ոլորտները: Նրանք կամ իրենց էին ենթարկում, կամ ոչնչացնում մինչ այդ գործած արհմիութենական, սպորտի, բարեգործության և կրթության ոլորտներում եղած կամավորական կառույցները: Արգելվեց այլ կուսակցությունների ստեղծումը, նախաձեռնողներին սպասում էր մինչև 4 տարի ուղղիչ աշխատանք:

ԲԵՎՈՒՄ

“Ես առաջնահերթ կարևորության խնդիր եմ համարում ջախջախումը այն պատկերացումի, թե իբր մեր ճակատագիրը կախված է համաշխարհային իրադարձությունների ընթացքից: Ազգային կյանքում առավել էական գործոն է ժողովրդի բարեկեցությունը և նրա ոգին:

Գերմանիայում ներքին այդ բարեկեցությունը խախտվեց դեմոկրատիայի կեղծ արժեքներով և նրա՛նց իշխանությամբ, ովքեր դեմ էին առանձին անհատի ստեղծարար ձգտումներին”: Այս խոսքերը Ֆյուրերն արտասանել է 1932 թվականին տեղի ունեցած մի հավաքի ժամանակ: Հետագա տարիների իրադարձություններն ապացուցեցին, որ հնարավոր է ազգի ոգին այնպես բարձրացնել, որ նույն այդ համաշխարհային իրադարձությունների ընթացքը որոշվի սեփական երկրում:

ՆՈՐ ԳԵՐՄԱՆԱՑԻ

Թե՛ Երկրորդ կայսրության, թե՛ Վեյմարյան հանրապետության ժամանակ դպրոցները որոշ չափով տոգորված էին ազգայնականության ոգով, և նացիստների համար առանձնակի դժվարություն չէր ավանդական ազգայնականությունը տանել դեպի նացիստական հուն: Կարճ ժամանակում ուսուցիչների 97 տոկոսը անդամագրվեց Ուսուցիչների նացիոնալ-սոցիալիստական միությանը: 1938 թվականին տարրական դասարանների ուսուցիչների երկու երրորդն արդեն գաղափարական հատուկ դասընթացներ էր անցել հատուկ ճամբարներում: Դա արվում էր, որպեսզի այդ ուսուցիչները այլ կերպ դաստիարակեին երեխաներին:

1936 թվականին ստեղծվեց Հիտլերյուզենդ ռազմականացված, պատանեկան նացիոնալսոցիալիստական կազմակերպությունը, որին անդամակցելը պարտադիր էր 14-18 տարեկան երեխաների համար: Այն անմիջականորեն ենթարկվում էր Ֆյուրերին: Ցանկացած պատանի կարող էր իրեն հետաքրքրող որևէ զբաղմունք (արվեստի ճյուղ, ժողովրդական արհեստներ, լրագրություն, սպորտ և այլն) գտնել Հիտլերյուզենդի

գործունեության մեջ, կարող էր դառնալ որևէ կառույցի անդամ և կրել համազգեստ, նշաններ և այլն, որոնք հնարավորություն էին տալիս մարդուն զգալ իրեն որպես հզոր մի կառույցի մասնիկ:

Առավել փոքրերը, 10-14 տարեկանները, ընդգրկվում էին Յունգֆոլկ կրտսեր խմբի մեջ:

Ամեն տարի, մարտի 15-ին, 10 տարեկանը լրացած տղան պարտավոր էր հաշվառվել Կայսերական երիտասարդական շտաբգրասենյակում: Երեխայի և նրա ծնողների վերաբերյալ տեղեկություններն ուսումնասիրելուց հետո, որի ժամանակ հատուկ ուշադրություն էր դարձվում ռասայապես մաքրությանը, երեխան ներգրավվում էր Յունգֆոլկի մեջ: Այնուհետև, Հիտլերի ծննդյան օրը, կուսակցական բարձրագույն դեկավարության ներկայությամբ, տեղի էր ունենում հանդիսավոր ընդունելության: Ապա երեխաները երկու շաբաթով ուղարկվում էին հատուկ ճամբարներ՝ վերջնական ընտրության ենթարկվելու համար: Ընտրության գլխավոր չափանիշները ֆիզիկական տվյալներն էին: Շիկահերները և կապուտաչները ավելի մեջ շանս ունեին ընդունվել “Ադոլֆ Հիտլեր” դպրոց: Յունգֆոլկի անդամը պիտի կարողանար վերապատմել նացիստական երդումի բովանդակությունը, անգիր արտասանել կուսակցական հիմնը, անցնել շարային պատրաստվածություն, 60 մետր տարածությունը վազել 12 վայրկյանում, մասնակցել գիշերումով արշավին, կարողանար հեռախոսալար անցկացնել:

“Ադոլֆ Հիտլեր” դպրոցում ուսուցումը ռազմական տիպի էր, այս և ավելի բարձր դպրոցներում երեխաները մեկուսացված էին ծնողներից, որպեսզի բացասական ազդեցությունների չենթարկվեին նրանց կողմից: Երեխաները կրում էին համազգեստ, որպեսզի սոցիալական շերտավորումը չկոմպլեքսավորեր որևէ մեկին: Աշակերտները բաժանվում էին ջոկերի: Ուսուցիչները հսկում էին նրանց թե՛ ուսման, թե քնի՝ պրոցեսում, հետևում էին նրանց պահվածքին և հիգենիային: Ջոկերը մրցում էին միմյանց հետ, և աշակերտները ստանում էին ո՛չ թե անհատական գնահատականներ, այլ՝ թիմային: Նրանք դաստիարակվում էին Ֆյուրերին հավատարմության ոգով: Գերմանացի պատանին պիտի լիներ տոկուն, ուժեղ, ոչինչ արցունք չպիտի բերեր նրա աչքերից: Նա պիտի պատրաստ լիներ կյանքը նվիրաբերել հանուն ազգի, Ռեյխի, Գերմանիայի:

Դպրոցի հաջորդ աստիճանը Նապոլասն էր՝ նացիոնալ-սոցիալիստական դաստիարակիչ կառույցը: Այստեղ դաստիարակում էին զինվորական ոգով, սովորեցնում էին կարգապահության և պարտքի կատարման: Ուշագրավ մի դրվագ՝ երբ 1945 թվականի գարնան վերջին գերմանական հիմնական զորամասերը ջախջախվել էին, Բեռլինի պաշտպանությունը ստանձնեցին 14-16 տարեկան երեխաները: Նրանք մինչ այդ ճակատամարտերից մեկում ոչնչացրել էին ամերիկյան զորամասերից մեկը: Երեխաները գենքը վայր չդրեցին անգամ կապիտուլյացիայի ստորագրումից հետո:

Դպրոցի մյուս աստիճանը “Ասպետական դոյակներն” էին, ուր ուսուցանում էին ռասայական տեսություն, ատլետիկա, քաղաքական դաստիարակություն և ռազմական գործ: Ուսուցումը շարունակվում էր մինչև 18 տարեկանը:

Հիտլերյուզենդի մաս կազմող Գերմանական աղջիկների միությունն իր անդամներին պատրաստում էր մայրության, տնայնագործության և պատերազմի: Ամենամյա շքերթներին նրանք հագնում էին կապույտ ծովային շրջագգեստ, ձերմակ վերնաշապիկ և դարչնագույն բաճկոն: Երբ լրանում էր նրանց 17 տարին, նրանք կարող էին անդամագրվել “Հավատ և գեղեցկություն” կազմակերպությանը, որը նրանց պատրաստում էր ապագա ամուսնության համար: Չէր ողջունվում աղջիկների հղիությունը մինչև ամուսնությունը. երեխան պիտի սաղմնավորվեր ընտանիքում: Ցանկացած գայթակողի, ով էլ որ լիներ, գերմանուհին ուներ հստակ և անողորմ մի պատասխան՝ “Ես գերմանացի՝ աղջիկ եմ”: Գերմանացի աղջիկներն իրենց համարում էին դժբախտ այն առումով, որ, քանզի տղա չէին ծնվել, չէին կարող իրենց կյանքը զոհաբերել հայրենիքին:

18 տարին լրացած երիտասարդները կարող էին ընդունվել կուսակցություն, ապա՝ ՍՍ (մինչև 1934 թվականը) կամ ՍՍ: Մեծ էր “Ասպետական դոյակներ”ում ուսումը շարունակելու ձգտումը, ուր պատրաստվում էր նացիստական էլիտան:

Դպրոցներում, գիմնազիաներում, համալսարաններում մեծ ուշադրություն էր դարձվում մարզական պատրաստվածությանը: Առաջնային առարկաներն էին պատմությունը, կենսաբանությունը և գերմաներենը: Գերմանիայի պատմությունն աշակերտներին ներկայացվում էր որպես մշակութաստեղծ ռասայի պատմություն, դաստիարակության նպատակն էր նպաստել տևտոնյան երբեմնի հզորությանը վերականգնմանը: Կենսաբանության դասավանդումը ներառում էր Ֆյուրերի պատկերացումները ռասայական տարբերությունների մասին: 1935 թվականից կրոն (նկատի է առնվում քրիստոնեությունը) առարկայի քննությունները հանվեցին դպրոցից, իսկ դպրոցական աղոթքներին հաճախելը դարձավ ոչ պարտադիր:

19 տարեկանից երիտասարդ նացիոնալ-սոցիալիստները հատուկ ճամբարներում պարտադիր անցնում էին աշխատանքային պրակտիկա՝ որևէ մասնագիտություն ձեռք բերելու և կարգուկանոնին վարժվելու համար: Ապա 2-3 տարի ծառայում էին բանակում:

“Արտասովոր ակտիվ, իշխող, դաժան երիտասարդություն եմ թողնելու ես ինձանից հետո: “Ասպետական դոյակներում” մենք կաճեցնենք մի այնպիսի երիտասարդություն, որից ողջ աշխարհը կողոպտվի: Ես ուզում եմ նրանց աչքերում տեսնել գիշատիչ գազանի անկախությունը”, - գտնում էր Ֆյուրերը և հավելում: -”Նոր երիտասարդությունը սպարտայականի նման կլինի խիզախ և ուժեղ... Բնեալական պետությունը պետք է հենվի կրթական երկու հիմնապատկերների վրա: Նախ, հարկավոր է կրակ վառել երիտասարդության սրտում և նրա բանականության մեջ մտցնել պատկերացում ռասայի մասին: Երկրորդ, գերմանական երիտասարդությունը պիտի պատրաստ լինի հաղթել կամ մեռնել: Կրթության վերջնական նպատակը պիտի լինի ձևավորել այնպիսի քաղաքացի, որը կգիտակցի երկրի փառքը և ֆանատիկորեն նվիրված կլինի ազգային գաղափարին:

... Ում ձեռքում երիտասարդությունն է, նրա ձեռքում ապագան է: Մենք, տարիքովներս, օգտագործված նյութ ենք: Մենք փտել ենք մինչև ոսկորները...

Երիտասարդները պիտի վարժվեն ինքնատիրապետման: Խիստ փորձությունների միջոցով նրանք կսովորեն հաղթահարել մահվան վախը: Մա հերոսական սերունդ է, որից կստացվի արարիչ, մարդաստված”:

Պատանիներին ազգայնական ոգով դաստիարակելու նպատակով հաճախ նրանց մասնակից էին դարձնում շքեղ տոնահանդեսների: Ասվածը պատկերավոր ներկայացնելու համար բերենք մեկ դրվագ Ռեյխի ժամանակ ստեղծված մի ֆիլմից:

“Երիտասարդության շքերթ: Թմբուկների կանչ, ֆլեյտայի հնչյուններ: Գալիս է Հիտլերը: Երիտասարդների առաջնորդ. “Այս ժամը լցնում է մեր հոգին հպարտությամբ և ուրախություն բերում: Մենք տեսնում ենք, որ չկան տարբերություններ դասերի միջև”:

Շրջվում է Հիտլերի կողմը: “Հավատարմություն: Մենք հավերժ հավատարիմ կլինենք Ձեզ”:

Հիտլեր. “Դուք միայն մասն եք այն միլիոնների, ովքեր այս պահին այստեղ չեն: Դուք պիտի վարժվեք հնազանդության: Եղե՛ք խաղաղասեր և խիզախ: Մի՛ եղեք նրբիկ: Եղեք ամուր և տոկուն: Ապրեք ասկետավարի: Մենք կմեռնենք, բայց Ձերն է ապագան: Դրոշը, որը մենք բարձրացրինք անհայտությունից, մենք կփոխանցենք ձեզ: Դուք մերն եք արյամբ: Եկեք մեր ետևից ամենուր: Մեր առջևում, մեր շուրջը, մեր թիկունքում Գերմանիան է”:

Մեկ այլ դրվագ:

“Թմբուկների ձայն, ծափահարություններ: Շարքերը երգում են:

Հիտլեր. “Այստեղ գտնվում են նրանք, ովքեր տառապել են: Նա, ով չի տառապել, չի հասկանա մեզ: Ոչ թե պետությունն է մեզ տնօրինում, այլ մենք՝ պետությանը: Ոչ թե

պետությունն է մեզ ստեղծում, այլ մենք՝ պետությանը: Մեր շարժումն ամուր է ժայռի պես: Քանի դեռ մեզանից գոնե մեկը շնչում է, մեր շարժումը չի մեռնի: Մենք երբեք չենք զիջի այն, ինչը ստեղծել ենք մեծ գոհերի գնով: Մենք չենք մտածում որևէ այլ բանի, քան Ռեյխի մասին”:

1940 թվականին գերմանացի ուսուցիչները մտնում էին դասարան և բացականչում՝ “Աստված, պատժի՛ր Անգլիային”: Աշակերտները արձագանքում էին՝ “Նա անպայման կպատժի”:

ԿՅԱՆՔԻ ԾԱՂԻԿՆԵՐ

Նացիոնալ-սոցիալիստները գտնում էին, որ մարդու արտաքին տեսքի լավացումը երաշխավորում է ռասայի ոգու վեհությանը: Եվ այդ պատճառով հոգ էին տանում, որպեսզի ծնվող երեխաներն ունենան արիական տվյալներ: Իսկ այդպիսի երեխաներ կարող էին ծնվել ստուգված, ռասայապես կատարյալ ծնողներից:

Ծնելիությունը խթանելու նպատակով մտադրություն կար երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո օրինականացնել երկկնությունը: Հիմլերն ասում էր՝ “Եթե այն լավ արյունը, որը կա մեր ժողովրդի հիմքում, չբազմապատկվի, ապա մենք չենք կարող տիրել աշխարհին... Ժողովուրդը, որն ունի միջինում չորս տղա, կարող է համարձակվել պատերազմի, քանի որ եթե երկուսը զոհվեն, ապա մնացած երկուսը կշարունակեն իրենց տոհմը: Մեկ կամ երկու տղա ունեցող ղեկավարները ցանկացած որոշում ընդունելիս կտատանվեն: Մենք չենք կարող մեզ թույլ տալ նման իրավիճակ”:

“Կյանքի աղբյուր” ծրագիրը, որ մշակել էր Հիմլերը, նպատակ ուներ սելեկցիոն ընտրության միջոցով գերմանական ազգին դարձնել տիրակալների ռասա: Պաշտոնական գաղափարախոսությունը հատուկ ընդգծում էր, որ գերմանացի կանանց պարտքն է աշխարհի բերել ռասայապես լիարժեք երեխաներ, անկախ այն բանից, նրանք ծնվում են ընտանիքներում, թե արտամուսնական են (խոսքը չէր վերաբերում օրիորդներին): Խրախուսվում էր հղիությունը ՄՄ-ի անդամներից:

Հիմլերը գտնում էր, որ կուսակցության և ՄՄ-ի ղեկավարները պիտի իրավունք ունենան հեռանալ իրենց կանանցից և ընտրել նորերին՝ ելնելով վերոհիշյալ նպատակներից:

Ծնունդի նախօրեին գերմանացի կանանց գործուղում էին հատուկ ծննդատներ, որտեղ ցուցաբերվում էր լիարժեք, անվճար բժշկական սպասարկում:

Նացիզմը խրախուսում էր բազմանդամ ընտանիքը. նրանց, ովքեր ցանկություն էին հայտնում շատ երեխա ունենալ, նպաստ էր տրվում:

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին Հիմլերի առաջարկով Լեհաստանից, Ֆրանսիայից, Նորվեգիայից, Հարավսլավիայից և Չեխոսլովակիայից ներմուծվում էին ռասայապես ընդունելի այլազգի երեխաներ, որոնք պարտադիր պիտի ունենային արիական արտաքին և մինչ Գերմանիա բերվելը ենթարկվում էին մի շարք ստուգումների: Արդեն Գերմանիայում նրանց մի որոշ ժամանակ պահում էին գաղափարական մշակման կենտրոններում, ապա տեղավորում էին ռասայապես բարեհույս գերմանական ընտանիքներում:

Այս կերպ ներմուծվեցին մի քանի հարյուր հազար երեխաներ:

ՀԱՎԱՍՏԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԴԵՊԻ ՕՐԴԵՆ

Նացիստական կուսակցության իշխանության գալուց մեկ տարի անց, 1934 թվականին, երկրում տեղի ունեցան լուրջ փոփոխություններ. կուսակցությունը ազգայինից և սոցիալիստականից կտրուկ անցում կատարեց դեպի գաղտնի դոկտրինաների

իրականացումը: Ոչնչացվեց ՄԱ-ն, կուսակցության մեջ ինքնավարության կարգավիճակ ստացավ ՄՍ-ը, որն արտաքուստ ներկայանում էր որպես պահնորդական-ուստիկանական կառույց, մինչդեռ իրականում, ինչպես նշվել է, վանական օրդեն էր՝ իր հիերարխիայով: Օրդենի բարձրագույն ղեկավարները Ֆուլեի միության անդամներ էին, 1926 թվականից այդ օրդենի գլխավոր մոզը Հիմլերն էր, ով ներկայանում էր որպես Հենրիխ առաջինի երկրորդ մարմնավորում: (Հավելենք, որ Հիտլերն իրեն ընկալում էր որպես Ֆրիդրիխ 2-րդ կայսեր վերամարմնավորում):

ԿՈՐԾԱՆԱՐԱՐ ՇՐՋԱԴԱՐՁ

Մեր խնդիրը չէ ամենին քննել երկրորդ համաշխարհային պատերազմում գերմանական կողմի պարտության պատճառները: Բայց նայնպես, ներկայացնենք կատարվածի բացատրության ոչ ստանդարտ մի տարբերակ, որին ընթերցողը դժվար թե տեղյակ լինի:

Սկզբնական շրջանում ՄՍ-ում երկու հիմնական թեզեր կային՝ Արյան և Հողի: Արյան թեզի կողմնակիցները գտնում էին, որ պետությունը հարկավոր է կառուցել արյան հայտանիշով, էթնիկ ընդհանրությամբ: Այս դեպքում, սակայն, ընտրյալ ազգը հարկադրված էր լինելու ապրել թշնամիների մեջ:

Մյուս թեզի կողմնակիցները հաշվի էին առնում միևնույն տարածքի վրա ապրող բոլոր ժողովուրդների շահերը: Այսինքն, յուրային էին հավարվում բոլոր նրանք, անկախ ազգային պատկանելությունից, ովքեր անհրաժեշտության դեպքում զենքը ձեռքին կպաշտպանեին Գերմանիայի շահերը: Սա այն ժամանակ կոչվեց ինտերֆաշիզմ: Շրջանառվում էր նաև ինտերֆաշիզմի ընդլայնված տարբերակը՝ յուրային համարել նաև եվրասիական ժողովուրդներին: Այս վերջինի կողմնակից էր Հաուսհոֆերը: Նա գտնում էր, որ Գերմանիայի թշնամիները Անգլիան և ԱՄՆ-ն են և որ հարկավոր է աշխարհաքաղաքականությունը կառուցել եվրասիական ժողովուրդների շահերի համադրման հիման վրա:

1935 թվականից սկսած երկրի ներքում կյանքում տեղի ունեցան կտրուկ փոփոխություններ. Վիրտը տնային կալանքի ենթարկվեց: Ապա պանգերմանիզմի հետևորդները հաղթեցին բազմազգ ՄՍ պետության կողմնակիցներին, և Հիտլերն ընտրեց առաջին տարբերակը: Այս ամենը հանգեցրին նրա ազդեցիվ ձգտումների ուղղմանը դեպի արևելք: Հիտլերը նաև գտնում էր, թե Ստալինգրադը կառուցված է ազարական կազանաթի մայրաքաղաքի տեղում և Վոլգայի ուղղությամբ հարվածը կոչնչացնի հին հրեականության օրրանը:

ԿԱՐՈ՞Ղ ԷԻՆ ՀԱՂԹԵԼ ԳԵՐՄԱՆԱՑԻՆԵՐԸ

Մարդիկ նույնը չեն,- գտնում էին ֆուլեականները,- քանի որ ոչ բոլորն են հսկաների ժառանգները: Կան իրական մարդիկ, որ կոչված են հաղթահարել վերափոխման փուլը, նրանք ունեն հոգեկան հատուկ մի օրգան, որն օգտագործվելու է տիեզերական ուժերի հավասարակշռությունը պահելու համար: Նրանք նոր քաղաքակրթության մաս են կազմելու: Կա նաև մարդու մի այլ տեսակ, որն առաջացել է երկրագնդի համար մութ, այսինքն՝ անլուսին տարիներին: Ֆուլեականների ընկալումով այդ տեսակը մարդ չէր բառի բուն իմաստով:

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի շարժառիթը, ինչպես տեսանք վերևում, հինարիական տարածքների ազատագրումն էր, իսկ վերոբերյալ թեզն էլ, մեր կարծիքով, բացատրում է այդ պատերազմում դրսևորված դաժանությունը:

Կարո՞ղ էին արդյոք գերմանացիները հաղթել պատերազմում: Պատմությունը չի սիրում իր հետ եթեներով խոսել, բայց նայնպես մի բացառություն անենք:

Ֆուլեականները գտնում էին, որ հոգևոր էներգիան նույնական է կրակի հետ: Նրանք իրենց համարում էին հրի դարաշրջանի առաջամարտիկներ՝ ընդդեմ սառույցի դարաշրջանի: Հիտլերն ինքը վստահ էր, որ այնտեղ, ուր ինքը առաջ է շարժվում, սառնամանիքը նահանջում է: Նա ասում էր, թե պայման է կապել սառնամանիքի հետ, և ռուսական հարթավայրերի ձյունը չի խանգարի իր զորքի առաջխաղացմանը: Մարդկությունն իր առաջնորդությամբ կմտնի հրի նոր դարաշրջան և ձմեռը կնահանջի իր լեզվոնների դեմ, որ հրի ջահակիրներ են, - համոզված էր նա:

Սակայն սառնամանիքը չընդունեց որևէ պայմանագիր, և 1941 թվականի դեկտեմբերին ջերմաչափի սանդղակն իջավ մինչև -40 աստիճան ըստ Ցելսիուսի: Քսայուղը սառում էր սարքերի մեջ և ինքնաձիգները չէին կրակում: Շոգեքարշերը կանգ առան: Հազարավոր զինվորներ, որ ֆյուրերին հավատալով, թեթև էին հագնված, մեռնում էին ցրտահարությունից:

Հիտլերը ոչ մի կերպ չէր ուզում հավատալ միստիկայի և իրականության առաջին այս հակադրությանը: Գեներալ Գուդերիանը իրեն վտանգելով պաշտոնագրկման, ինչու ոչ՝ նաև մահապատժի, թռավ Բեռլին՝ ֆյուրերին իրականությունը ներկայացնելու և ժամանակավոր նահանջի հրաման խնդրելու համար:

“Սառնամանիքը, - համառեց Հիտլերը, - դա իմ խնդիրն է: Դուք գրոհե՛ք”:

Թե ինչ եղավ հետո Մոսկվայի տակ՝ հայտնի է բոլորին:

Բայց ահա հաջորդ գարնանը, երբ հարավում գերմանացիները գրավեցին արիացիների սրբազան Էլբրուս լեռը, երեք էսէսական ալպինիստներ ելան լեռան գագաթը՝ իրենց հետ տանելով կեռիսաչ պատկերող դրոշը: Դրանից հետո արդեն տարվա եղանակները պիտի ենթարկվեին իրենց և հուրը հազար տարով պիտի հաղթեր սառնամանիքին, - վստահեցնում էին ֆուլեականները: Նախորդ տարվա անհաջողությունը համարվեց սոսկ փորձություն, վերջինը՝ իրական հոգևոր հաղթանակից առաջ:

Այս ամենից ոգևորված՝ Հիտլերը հրամայեց գրոհել Ստալինգրադը ...:

Այդ ճակատամարտում ունեցած ծանր պարտությունից հետո նա դադարեց մարզարե լինել:

ԻՏԱԼԱԿԱՆ ՏԱՐԲԵՐԱԿ

Կարծում ենք ընթերցողին հետաքրքիր և օգտակար կլինի տեղեկանալ նաև ազգի վերափոխման իտալական տարբերակին, որը նույնպես իրականացվեց Կոնսերվատիվ հեղափոխության միջոցով: Ընդ որում, իտալացիներն այս հարցում ժամանակագրորեն առաջ էին անցել գերմանացիներից, և վերջիններս, կարելի է ասել, զարգացրին նրանց մեթոդները և ստեղծեցին կուռ մի համակարգ:

Իտալական ազգայնականությունը նպատակ ուներ Կոնսերվատիվ հեղափոխության միջոցով վերականգնել հինհռոմեական ժամանակաշրջանը և, ինչպես ցույց տվեց կյանքը, դա նրան մասնակիորեն հաջողվեց:

Նկատենք, որ իտալական ժողովրդի անցյալը մեր իսկ պատմությանն ավելի նման է, քան գերմանականը: Հռոմեական կայսրության անկումից հետո մինչ Գարիբալդի նրանք զուրկ էին եղել միասնական պետությունից և այդ ավելի քան հազար տարիները որոշակի բացասական գծեր էին առաջացրել 20-րդ դարասկզբի իտալական ժողովրդի մեջ, ում և ազգայնականները ցանկանում էին վերափոխել:

Բացասական այդ երևույթներից էր ինդիվիդուալիզմը, որը խանգարիչ ազդեցություն էր ունենում նորմալ հասարակության ձևավորման և ամուր պետության կայացման գործընթացների վրա:

Նկատենք, որ այս հատկանիշը հատուկ է նաև մեր ժողովրդին: Այն ժամանակին նկատել է նաև Շիրվանզադեն. “Ամեն մի հայ առանձին վերցրած, առյուծ է, ինչպես և խելքով ու դատողությամբ՝ հսկա: Բայց ընկերական ոգու բացակայությունը խմբովին գործելիս ջլատում է նրա ուժերը: Ձգեցեք մենակ հային վտանգների փոթորկի մեջ, նա արժանավորապես կպաշտպանի իր գլուխը: Բայց խմբեցեք մի քանի հայեր միասին, և նրանք պաշտպանվելու կամ հարձակվելու փոխարեն, կսկսեն խորհել, մտածել, հակաճառել և, վերջապես, թշնամուն թողած, միմյանց միս ուտել: Այո, անհատականությունը հայի գլխավոր թշնամին է, և նա տարածված է մեր բոլոր դասակարգերի ու բոլոր գործերի մեջ: Արդյոք մեր ազգի մտավոր առաջնորդները կկարողանան մի փոքր հիմարացնել անհատ հային և խելքացնել ընկերական հային: Եթե այդ եղավ, մենք կարող ենք ապագա ունենալ, եթե ոչ, մենք կորած ենք, կամ էլ կապրենք այնպիսի ամոթալի կյանքով, ինչպես ապրել ենք մինչև այսօր”:

Իտալական ազգի մտավոր առաջնորդները նկատելով դարերի բերած այդ թերությունը՝ որոշեցին չեզոքացնել այն: Նրանց դավանած ազգայնական գաղափարախոսությունը ջանում էր ժողովրդին ներարկել այնպիսի հատկանիշներ, որոնք նա չուներ իր ինդիվիդուալիզմի պատճառով: Դրանցից հատկապես կարևոր էին կարգապահությունը և սերը դեպի կարգականոնը: Բացի այդ, իտալական ազգայնականությունը քաղաքական տարրին համադրեց նաև ներքին կյանքի կազմակերպման ռազմական ուղղվածությունը, գտնելով, որ ռազմական ոճն ինքնին ենթադրում է ակտիվ դեպերսոնալիզացիա և հանդիսանում է սոցիալ-քաղաքական օրգանիզմի կայունության հիմնական գործոնը: Ռազմականացված հասարակության մեջ տիրող մթնոլորտը լրիվ հակառակն է բարգավաճող հասարակության հոգեպես խեղդող կլիմայի, որը ծնում է ընդվզումի բազմազան ձևեր:

Իտալական ազգայնականները համազգեստ հագցրին պետական ծառայողներին: Դա նպատակ ուներ մի կողմից հաղթահարել չինովնիկական ոգին, մյուս կողմից սիրաշահել պետական ծառայողներին: Գորշ, չնախաձեռնող, պատասխանատվությունից ամեն կերպ խուսափող բյուրոկրատին հակադրեցին աշխատողի նոր պիտ, որի համար պետությանը ծառայելը մեծ պատիվ էր: Մյուս կողմից, հանրային գիտակցության մեջ բարձրացնում էին պետական ծառայողի դերը, ասելով, թե պետությանը ծառայել ամեն ոք չէ, որ կարող է, որ դա անելու համար պիտի հատուկ տվյալներ ունենալ: Պետությանը ծառայելը հավասարեցվեց բանակում ծառայելուն, իսկ ահա համազգեստը պետական ծառայողի համար ունեցավ ծիսական իմաստ: Արդյունքում էականորեն բարձրացավ պետական համակարգի արդյունավետությունը:

Ինդիվիդուալիզմի դեմ պայքարելու և իտալական ազգ ձևավորելու նպատակին էր ծառայեցվում նաև ռասայական տեսությունն ու արյան թեզը: “Իտալացու մեջ հարկավոր է արթնացնել ռասայական պարզ, սուր զգացողություն, որը հնարավորություն կտա ոչ միայն գիտակցել ուրիշներից իր տարբերությունը, այլև բացահայտ առավելությունը”, - գտնում էր Մուսոլինին:

Իտալական ազգայնականությունը գտնում էր, որ դեմոկրատական համակարգը թերի է, նրանք նախընտրում էին, որպեսզի գոյություն ունեցող կորպորացիաները, ազնվականությունը, բանակը և հասարակության մյուս շերտերը ներակայացուցիչներ ունենան խորհրդակցական մարմնում (կորպորատիվ պալատ)՝ լուծելու համար համազգային խնդիրները: Նպատակահարմար չէին գտնում քաղաքականության ոլորտի մեծ մասնագետի և հասարակ քաղաքացու ձայների հավասարությունը:

Իտալիայում ապրող մարդկանցից իտալական ազգ ձուլելու համար նրանք նախ և առաջ ջանում էին ոգի հաղորդել մարդկանց. “Յանկանում ենք և դառնում ենք ավելի ու ավելի ռազմաշունչ ազգ: Չենք վախենում ասել՝ միլիտարիստական ազգ: Ասեմ ավելին՝ մենք դառնում ենք ռազմիկների ազգ... Յուրաքանչյուր ոք իրեն պիտի զինվոր զգա, նույնիսկ նա, ով զինվորական համազգեստ չի կրում, այլ աշխատում է գրասենյակում, գործարանում, հանքում կամ դաշտում: Յուրաքանչյուրն իրեն պիտի զգա որպես մի մեծ բանակի զինվոր” (Մուսոլինի):

Իտալական ազգայնականությունն ուներ մեկ առանձնահատկություն ևս՝ նրանց կարծիքով աջ շարժումն առանց մոնարխիստական գաղափարի զրկվում է ձգողականության և բյուրեղացման կենտրոնից:

Կարևոր մի դրվագ ևս. նրանք գտնում էին, որ ազգի ապագան կախված է ոչ միայն գաղափարների և համակարգերի ընկալելիությունից, այլև անձ ձևավորող ազդեցությունից. նրանք խնդիր ունեին հատուկ ազդեցության միջոցով հասնել ընտրյալների նոր տիպի հայտնությանը: Այս հարցին մենք անդրադարձել ենք գերմանական փորձի ներկայացման ընթացքում, այստեղ միայն փաստենք, որ իտալացիները ընտրյալների նոր տիպի գաղափարին հանգել էին դեռևս 1929 թվականին և իրականացնում էին այն, իսկ գերմանական նացիոնալ-սոցիալիստները այդ նույն ժամանակ դեռ պայքարում էին իշխանության համար:

ԵՎ ԱՅՍՊԵՍ

Հուսալով, որ ընթերցողը խորամիտ կգտնվի և տողերիս հեղինակին ֆաշիզմի քարոզչության անտեղի մեղադրանք չի ներկայացնի (նաև այն պարզ պատճառով, որ, ինչպես հետևում է վերը ներկայացվածից, ֆաշիզմ ստանալն այնքան էլ դյուրին գործ չէ), ամփոփենք գրքի երկրորդ մասում ասվածը:

Կոնսերվատիվ հեղափոխություն ասվածը ուտոպիայի ժանրից չէ, և նշված ժողովուրդների էլիտան, թոթափելով “էլքի հնարավորություն չկա” տրտունջը, փաստորեն իրականացրեց ազգային մտածողության ոչ ստանդարտ վերափոխում: Այդ նպատակին հասնելու համար՝

- չբավարարվեցին զուտ քաղաքական և քաղաքագիտական տեխնոլոգիաներով,
- ստեղծեցին Տիեզերակարգն ու մարդուն ուսումնասիրող հատուկ կառույցներ,
- հասարակության առջև դրեցին ահռելիորեն մեծ մի խնդիր (գերմանականի դեպքում՝ հասնել համաշխարհային տիրապետության), համոզելով նրան, որ ինքը, որպես հանրություն, ունի համաշխարհային առաքելություն: Նպատակը հետևյալն էր՝ մեծ խնդրի լուծմանը ձգտող ժողովրդի համար ներքին կյանքը կարգավորելը դառնում է սոսկ միջոց, ինչն էլ օգնում է ներքին կարգավորման հասնել գրեթե աննկատ,
- հասարակությանը ոգևորելու, նրա մեջ եղած վիատությունը թոթափելու նպատակով ժողովրդի լայն շերտերին հասու դարձրին հին էպոսների հերոսական պատումները,
- հերոսական հին շրջանը ներկայացնելով հանրությանը՝ կարոտ առաջացրին նրա մեջ այդ շրջանի հանդեպ,
- ժողովրդի մոտ ձևավորեց առաքելակիրառաջնորդի սպասում, առաջնորդ, ով կվերադարձներ հերոսական հին շրջանը,
- նախապատրաստեց Տիեզերակարգին ու մարդու գաղտնի հնարավորություններին տեղյակ առաջնորդի,
- հասարակության մոտ առաջնորդի հանդեպ ստեղծեցին առաքելակիրության ընկալում,
- ստեղծեցին ժողովրդական զանգվածներին ոգևորող, նրանց գործողությունների տրամադրող գրավոր փաստաթուղթ-քարոզչամիջոց,

- օգտվեցին ձևավորվելիք առաջնորդի ազատագրկված լինելու հանգամանքից, հաշվի առնելով, որ ազգային գործի համար ազատագրկվածը հանրային գիտակցության մեջ լուսապսակի է արժանանում,
- սեփական ժողովրդի մոտ արժանապատվության զգացում առաջացնելու նպատակով կիրառեցին ռասայական տեսությունը,
- կիրառեցին գիտակցությունը շրջանցող ազդման համակարգ՝ խորհրդանիշեր, երաժշտություն, և այլն,
- նպատակների իրականացման համար ստեղծեցին քաղաքական գործիք՝ կուսակցություն, ձևավորեցին կուսակցական, ապա պետական էլիտա, որն առաջնորդում էր քրմական խստագույն կանոնակարգով,
- հասարակական աջակցություն ունենալու նպատակով կիրառեցին կուսակցության արտաքին գործունեության կառնավալային պրակտիկա,
- կուսակցությունը հանրությանը ներկայացրին որպես ուժի կրողի,
- ժողովրդին լարված վիճակում պահելու նպատակով ստեղծեցին ներքին և արտաքին թշնամու կերպարներ,
- իրականացրին կրոնահավատքային փոփոխություններ,
- մշակեցին նոր ծեսեր և տոներ այլն:

ՄԱՍՆ ԵՐՐՈՐԴ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏԱՐԲԵՐԱԿ

Հանրային գիտակցության արմատական վերափոխման որևէ ժողովրդի փորձը մեխանիկորեն պատճենահանելն ու ընդօրինակելը, հասկանալի է, սպասված արդյունքը տալ չի կարող, քանի որ ժողովուրդները տարբերվում են իրենց հոգեկերտվածքով և “ստարտային պարամետրերով”: Շատ ավելի խելացի վարված կլինենք, եթե մոռանանք ներկայացված համակարգի բուն բովանդակությունը, որը սոսկ ծանոթացման նպատակ ունեւր, և որպես հիմք վերցնելով քննարկված համակարգի միայն կառուցվածքային մասը՝ առանձին բաղադրիչների համար կազմենք մաքուր հայկական բովանդակություն՝ դրան տալով մեր դեպքի համար անհրաժեշտ դոզան: Դա նաև կօգնի խուսափել ուրիշների սխալները կրկնելուց:

Շնորհիվ նախորդ սերունդների մտավորականների՝ մենք հարկադրված չենք ամեն ինչ սկսել զրոյից: Մեր պատմության մեջ կարելի է գտնել կոնսերվատիվ հեղափոխության իրականացման փորձեր: Հանրային մտածողության արմատական վերափոխման ուղղությամբ որոշ աշխատանքներ կատարվել են 19-րդ դարի երկրորդ կեսին: Այն ժամանակվա վերափոխիչները ջանում էին հանրության մեջ արթնացնել հին արիական (հեթանոսական) շրջանի հատկանիշները:

Հանրային մտածողության արմատական վերափոխման առավել համակարգված փորձ իրակացվել է 20-րդ դարի սկզբներին Նժդեհի կողմից, որը և կդառնա մեր ուսումնասիրության առարկան: Հեղինակը Նժդեհի աշխատություններն ուսումնասիրել է կոնսերվատիվ հեղափոխության հիմնադրույթների “լույսի ներքո” և եկել այն հետևության, որ Նժդեհը կարողանալով պարզել իր ժամանակների հայ հանրության դժվարությունների իրական պատճառները՝ առաջարկել և փորձել է կիրառել մի լուծում, որն ամբողջությամբ

տեղավորվում է կոնսերվատիվ հեղափոխության համակարգի շրջանակների մեջ: Ամենակարևորը՝ նա ժամանակագրորեն առաջ է անցել գերմանական և իտալական քաղաքական իր «կոլեգաներից»: Մա հատուկ է շեշտվում, քանի որ հաճախ կարելի է հանդիպել մի տեսակետի, թե իբր Նժդեհն իր մտքերը գրել է գերմանական նացիոնալ-սոցիալիզմի առաջնորդների ազդեցության տակ:

ՇԱՐԺՈՒՄ ԴԵՊԻ ՀԵՐՈՍԱԿԱՆ ԱՆՅՅԱԼ

Ճիշտ է, Նժդեհը չի օգտագործել կոնսերվատիվ հեղափոխություն արտահայտությունը, սակայն հստակորեն ձևակերպել է այդ համակարգի գլխավոր թեզը՝ հասարակության շարժումը դեպի ետ՝ դեպի իր հերոսական անցյալը. «...Ժողովրդի վերանորոգումը հնարատր է միայն ու միայն իր նորահաս սերունդի կամ էլ իր նախնիքների միջոցով: Դա նմանելու մի սկզբունք է. դա ասել է՝ նմանի՛ր Մամիկոնեան հային, որ զորատր էր դեպի հայրենի երկիրն ու ցեղը տաժաժ սրբազանութեան զգացումով եւ նրանց համար մեռնելու իր աննահանջ կամքով:

Վերանորոգում ասել է մեր ներքին մարդու կաղապարումը, ըստ մեր նախասիրած պատկերի:

Վերանորոգումի ընդունակ է իր նախահայրերի ոգու զորութենականութեան ծանօթ եւ օրւայ իր տկարութիւններից ամաչող ժողովուրդը:

Մեր ժողովուրդը, որ կորցրել է հայ եւ հայրենատէր մնալու իր հաւատը, որ աշխարհում այլեւս ելք, կեանքում հացից զատ այլ նպատակ չի տեսնում այսօր, փրկելէ կարող է միայն ճշմարիտ վերանորոգումի ճամբով: Դա Մամիկոնեաններին նմանելու ճամբան է՝:

ԽՆԴԻՐ

Կոնսերվատիվ հեղափոխություն իրականացնելու համար նախևառաջ հարկավոր է ճշգրտորեն ձևակերպել այն խնդիրը, որը ծառայած է հասարակության առաջ և որը հարկավոր է լուծել վերջնարդյունքում: Նժդեհը դա անում է շատ հստակ և հատու. « Բուն հայկական խնդիրը՝ - դա օտար լծերի տակ ուժացած հայկական զանգվածները վերստին ազգի վերածելու մեջ է՝:

ԳԵՐԽՆԴԻՐ

Իսկ ազգի առջև դրված խնդիրը լուծելու համար, ինչպես արդեն գիտենք, հարկավոր է ունենալ մեծ մի գերխնդիր, դեպի որը գնալը կօգնի նաև լուծել բուն հայկական խնդիրը: Գերխնդրի վերաբերյալ Նժդեհը հետևյալն է նկատում. «Մարդկային բոլոր ցեղերը բոլոր ժամանակներում ունեցել են մի որոշ իդեալ -որպես մի յուրատեսակ ոգի, որը, իմաստ և վեհություն հաղորդելով նրանց կյանքին՝ փրկել է նրանց բարոյական փտությունից...

Նպատակն է թելադրում գերագույն պարտականություններ. նա պահանջում է ճիգեր ու զոհողություններ, որոնց մեջ կոփվում են անհատի և ժողովրդի լավագույն առաքիլությունները, որոնց կատարողը, Աքիլլեսի նիզակի նման, բուժում է իր հասցրած վերքերը:

Նպատակն է բարոյապես շարժում անհատների ու ժողովուրդների: Նա փրկում է մահացու ճահճացումից և բարոյական անկումից: Անհատի և ազգի գոյության արևն է նպատակը: Նա լուսավորում է և ջերմացնում մեր անցնելիք ճանապարհը: Նա համախմբում է մեր ուժերը, լարում մեր կամքերը, և անդիմադրելիորեն քաշում մեզ դեպի իրեն, դեպի հաղթանակ: Դժվարին, բայց թագավորական է իդեալի ճանապարհը: Նրա

ծայրին՝ դեպ իդեալի հեղեղ առաջացող ժողովրդին թագն է սպասում: Նրա ճանապարհով անցնողը դառնում է թագավոր - ժողովուրդ”:

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹՅՈՒՆ

Գերխնդրի իրագործմանը ձգտող հանրությունը պիտի “վարակված” լինի համազգային առաքելությամբ. “Իմ ժողովրդի քաղաքական ճակատագրով զբաղվելու պարտականություն ունեն ես, և ահա պայքարում եմ մի մեծ ճակատագրի համար, որին արժանի է իմ ցեղը:

...Հայն իդեալի ժողովուրդ է, իսկ իդեալը ենթադրում է ոգու խռովք, նպատակասլացություն, լուսագոյնի կարօտ:

Աշխարհը տրուած է ո՛չ միայն վայելելու, այլև՝ կատարելագործելու, բարեշտկելու այն-ահա՛ հայու աշխարհըմբռնումը, նրա էտիկական բարձր հասկացողությունը, որի հետեւանքով այնքան վաղ մարդկայնացաւ նա՛՝ կանխելով գրեթէ իր բոլոր հարեւաններին: Հայը հաւասարապէս տառապում է ինչպէս իր գոյութեան ծանրածանր պայքարի արդար ցաւից, այնպէս էլ՝ աշխարհի եւ մարդկային ազգի անկատարելութեան գիտակցութիւնից:

Նրա համար աշխարհը դեռ այն չէ, ինչպիսին կարող է լինել, եւ պէ՛տք է որ լինի:

Միերը՝ հայկական էպոսի հերոսը - իմա՛ ինքը՝ հայ ժողովուրդը -մերժում է գոյութիւն ունեցող աշխարհակարգը՝ լուսագոյնի պահանջ զգալով եւ առաջադրելով”:

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ ԳԱՂԱՓԱՐ

Գերխնդրի առկայությունը հանգեցնում է համազգային գաղափարի ստեղծմանը. “... Կա բարոյական մթնոլորտը, ուր, ինչպէս և մեզ շրջապատող մթնոլորտում, տեղի են ունենում մակընթացություններ ու տեղատվություններ մտքերի, գաղափարների, զգացումների, որոնք շնչում է մարդս, յուրացնում ու փոխանցում իր նմաններին: Վսեմ ու ազնիվ գաղափարներով լցնենք այդ մթնոլորտը, գաղափարներ, որոնք, սրբեին, մաքրեին մեր կյանքը, արի և առաքինի դարձներն մեզ, մեծ և փառահեղ գործերի մղեին մեզ: Գաղափարներ, որոնք հակաթույն լինեին բոլոր տեսակի անբարոյացուցիչ և քայքայեցուցիչ ազդեցությունների դեմ:

..Նման ժողովուրդների ճշմարիտ փրկությունը սկսում է այն վայրկեանից, երբ մի մեծ եւ դինամիկական գաղափար, մի արեւ - գաղափար գալիս է իրեն ենթարկելու գոյութիւն ունեցող բոլոր երկրորդական ու երրորդական գաղափարները:

Կա՛ յ մեծ գաղափարը -դա՛ ասել է՝ այլեւս վե՛րջ խոտոր ճամբաներին, անպտուղ ճիգերին, խարխափումներին, ներքին թշնամանքին, իրերակերութեան:

Նման գաղափարը՝ միշտ էլ վերանորոգչական՝ իր հետ բերում է խոր հաւատ, լուսատեսութիւն, անսպառ կորով, ոգու լիութիւն, միութեան ծարաւ, որով եւ՝ վերակառուցում է քանդիչ ոյժերի կողմից պատակտուած ազգը”:

Ներկայացնենք Նժդեհի դիտարկումները կոնսերվատիվ հեղափոխության մեխանիզմի մյուս բաղադրատարրերի վերաբերյալ:

ԱՌԱՋՆՈՐԴ

“...Ժողովուրդները քաղաքական եւ հոգեւոր առնականութեան են հասնում նման առաջնորդների շնորհիւ միայն:

...Առաջնորդ կարող է լինել միա՛յն հերոսը: Իսկ հերոս լինել, ասել է՝ յաւիտենարժէք բաների առջեւ ոչինչ համարել իր կեանքը:

Հերոս է նա, որի համար կեանքն արդարացում ունի, երբ դա ապրո՛ւմ է ո՛չ թե իբրև նպատակ, այլ իբրև մի սրբազան բանի ծառայեցնելու կամ զոհելու միջոց:

Հերոս է նա, որի հայեացքը ուղղւած է յաւիտենականին. նա՛, ով ժպտել գիտէ ճակատամարտի բոցերի մէջ. նա՛, որի հոգին վտանգի ժամանակ զգում է մի գերագոյն ուրախութիւն - ճակատամարտի եւ անձնւիրումի ուրախութիւն. նա՛, ով գրոհից առաջ սիրում է խօսել յաւիտենական բաների մասին:

...Ճշմարիտ առաջնորդի ... ոտքերի տակ մեռնում է իրենց ժողովուրդների հին ճակատագիրը:

... Նա գիտի, որ չկա մարդ, որ ընդունակ չլինէր հոգեկան խոր հուզումների, խանդավառության, ինքնամոռացության – հոգեկան վիճակներ, երբ մարդու մէջ մեռնելու աստիճան թուլանում է կենդանական բնագոյ ու վախը:

Ե՛վ որովհետև համոզվելու, ցնցելու, ներշնչելու արվեստն ունի, ահա, օրեր անց, նրա բանակը ծփում է վտանգն արհամարհող, մահն անգիտակցող ռազմաշունչ տրամադրությամբ:

... Առաքյալի սիրտ, իմաստասերի գլուխ, աղամանդ ճակատ -ահա կատարյալ առաջնորդը: Նա չկա, և ամբոխացած ու պարտվողական է մեր ժողովուրդը: ...Չկա, ուրախություն մեր ցեղի գոյության թշնամիների, չկա դեռ ցեղակրոն առաջնորդը: Չկա նա, կա, սակայն, սուր կարիքը նրա գոյության: Չկա, բայց պիտի գա նա, քանզի կա նրա գոյության աղաղակող պահանջը: Նա չկա, բայց պիտի գա, քանզի հայր չի ուզում մեռնել. պիտի գա, պիտի հայտնվի ՆՈՐ ՀԱՅՐ, որպէս ազգային ղեկավար՝ զինվորականի, պետական մարդու և մշակութային գործիչի դերերում. նա կգա, կհայտնվի նոր էությամբ՝ զերծ հին թթխմորից:

... Մեծ մարդը. - Դա սպասվելիք օգնություն է, մխիթարությունը: Մեսիան, որ ժամանակների մայրը երբեմն - երբեմն աշխարհ կուղարկի այս կամ այն ժողովրդի և մարդկության համար:

Այդ մարդը. –Պարզապէս, վշտակիր, հերոս երևալով հոգեկանորեն կփոխի իր միջավայրը: Նրանով կարժեքավորվի, կիմաստանա, կվեհանա կյանքը: Նրա խոսքը կազդի որպէս հրաշեկ կայծ՝ բռնկեցնելու իրեն հետ առնչող սրտերն ու զգացումները: Նրա ներկայությունը կազնվացնի, կթևավորի, կգոտեպնդի հոգիները: Նրա շնորհիվ անկարելին կդառնա միայն դժվարին, դժվարինը՝ կարելի: Երազները կդառնան նպատակ, նպատակները՝ իրականություն: Կփոխի ժողովրդի հոգեբանությունը, ճակատագիրը, պատմությունը:

Մեծ մարդը. - Դա Աստված է, միայն այն տարբերությամբ, որ դա իրեն Աստված կզգա միայն իր կյանքի որոշ վարկյաններում և որպէս այդպիսին կկերտի իր հավերժական, իր աստվածարժան գործերը:

... Միայն մեծ առաջնորդներին է հաջողվում իրենց կյանքի ողջ ուժականությունը փոխանցել իրենց ժողովուրդներին, առավելապէս նրանց երիտասարդ սերունդներին: Եվ հենց դրանով են վերանորոգվում զանգվածները, վերածվելով մի էթիկական ընդհանրության, միակամ և միուղի ազգի:

... Նախ հասցնել մի մեծ սերունդ - մեծ իր պաշտամունքով և ատելու կարողությամբ - և նրա միջոցով իրագործել իր պատմական առաքելությունը՝ այսպէս է գործում ճշմարիտ առաջնորդը”:

ԱԶԴՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳ

“Ժողովուրդն ավելին է, քան թվում է: Նրանում ավելի ուժեր կան, քան նա զգում է և արտահայտում: Ժողովուրդը - դա իր ուժերին անձանոթ դյուցազն է, որ հաճախ գործում, սխրագործում է, գրեթե, անգիտակցորեն:

Դա հողն է՝ դեռ պեղումների չենթարկված, որի մեջ ավելի արժեքներ կան թաքնված, քան այն, որ լույս աշխարհ է բերված:

Հայտնաբերել այդ թաքուն, դեռ չգիտակցված արժեք – ուժերը, նշանակում է ուժի նորանոր աղբյուրներ բանալ նրա էության մեջ:

ԵՎ հենց սրանում է կայանում ընտրանիի՝ ճշմարիտ մտավորականության դերը: Իրենց հատուկ բնագավառներում, այդ բացառիկ և պատասխանատու դերը կատարում են պատմաբանը, լեզվագետը, բանասերը, հնագետը՝ նպաստելով իրենց ժողովրդի ինքնաճանաչմանը:

Հետադարձ հեռանկարով վերականգնել իր ժողովրդի պատմության այս կամ այն դարաշրջանի հոգևոր կյանքը. հնագիտական պեղածոների դրսևորմամբ ճշտել նրա մշակույթի հանգրվանները. համեմատական լեզվագիտությամբ որոշել նրա լեզվի - որ ասել է՝ նաև նրա գիտակցության, նրա ոգու - հասակը, ապա՝ նրա տեղը մարդկության մեծ ընտանիքում. արդիական փիլիսոփայության լույսի տակ դնել նրա ավանդույթները, նրա էպոսը, առասպելները. սեղմ ասած՝ ժողովրդին ճանաչել տալ իր ողջ անցյալը, նշանակում է՝ նրա համար լիարժեք կյանքով ապրելու և ստեղծագործելու նախադրյալներ ստեղծել”:

ԱՀԱԶԱՆԳ

Ժողովրդին սթափեցնելու, նրան կործանարար նիրհին տրվելուց հեռու պահելու համար հարկավոր է զանգ հնչեցնել՝ հասկացնելու նպատակով, թե որպիսի աղետի կարող է հանգեցնել ազգային անգործությունը.

“Մեզ, մեր ժողովրդին վիճակված է մի օր կենաց ու մահու կռիվ մղելու համիալամ երկրների՝ մեր վրայով իրար միանալու ձգտման դեմ:

...Դիմեք քարտեզին, նա կպարզի ձեզ և այդ դժբախտ պարագան: Վտանգի դեպքում թշնամին ժամերի ընթացքում կբաժանի Ալեքսանդրապոլը Երևանից, իսկ վերջինը Սյունիքից: Քարտեզը ցույց կտա և հետևյալը. Արաքսի ափով Ադրբեջանին միանալու համար մահմեդականությանը հարկավոր է 2 – 3 ժամ:

Նույնը մի այլ գծով՝ Միսիանի վրայով, կարող է միանալ Ադրբեջանին գրեթե նույնքան ժամանակի ընթացքում: Նույնը ժամերի ընթացքում կարող է անել և Կապանի վրայով: Մեղմ ասած՝ Արևելքի և Արևմուտքի մահմեդականությունը ժամերի ընթացքում առնվազն յոթը տեղով կարող է զատել իրարից հայկական գավառակները և միանալ, իհարկե, հայ ժողովրդի վրայով:

...Եթե Հայաստանի աշխարհագրական դժբախտ դիրքի և նրա փոքրիկ ծավալի հետ հաշվի առնենք նաև մեր ժողովրդի քանակը, նրա հատվածականությունը, նրա քաղաքական իդեալը, նրա և իր իսլամ հարևանների փոխհարաբերության առանձնահատկությունը, ձեզ համար իր բովանդակ սպառնալիությամբ կպարզվի մեր ժողովրդի վտանգված ապագան”:

Նժդեհի հնչեցրած վտանգը մեր սերնդի ինքնագոհության գնով փոքր ինչ մեղմվել է, բայց, ընդունենք, որ չի վերացել լիովին:

ՆԵՐՔԻՆ ԹՇՆԱՄԻ

Հասարակական անհրաժեշտ ակտիվություն ապահովելու համար հարկավոր է ճանաչել ներքին խանգարիչ գործոնները, իմանալ ներքին թշնամուն, եթե այն կա. «Քանի դեռ հայ մարդու փառասիրության չի միանում վտանգն ու մահը անգիտացող արիությունը, քանի դեռ կա անարի հայը կլինի ներքին թշնամին. իսկ քանի դեռ կա այդ հրեշը քաղաքական ավելի բարվոք վիճակը երազ պիտի մնա մեզ համար:

Անարիություն - ահա վատ հայի գոյության պատճառը:

Վատ հայը - ահա հայ ժողովրդի դարերի և այսօրվա դժբախտության գլխավոր պատճառը”:

Նման բնույթի ներքին թշնամի ունենալու դեպքում,, անշուշտ, հարկավոր է գործել շատ զգույշ՝ քաղաքացիական ընդհարումներ հրահրելուց և սեփական տեսակի գոյությունը վտանգի տակ չդնելու համար:

ԱՐՏԱՔԻՆ ԹՇՆԱՄԻ

Երևի թե կարիք չկա անդրադառնալու այն հարցին, թե Նժդեհը որ չափով էր կիրառում ժողովրդին զգոնացնելու այս գործոնը:

ԱԶԳԱՅԻՆ ՈԳԻ

“ Չկորչելու համար մեր դարը և մեր աշխարհագրական դիրքն ու ծանոթ դժբախտ պայմանները, որոնց մեջ ապրում է մեր ժողովուրդը, պահանջում են լինել ուժեղ, էլի ուժեղ և միշտ ուժեղ:

Լինենք ուժեղ, ուժեղ ազգովին, ահա հրամայականը:

Լինենք ուժեղ այնքան, որ մեր անպարտելիությունը ոչինչ դարձնի մեզ ծանոթ այն բոլոր դժբախտ պայմանները, որոնք դժվարացնում են մեր ցեղի ինքնապաշտպանության գործը: Թվական, էթնիկ, ընդհանրապես նյութական տեսակետից մեր ժողովուրդը, հասկանալի պատճառներով, երբեք չի կարող ուժեղ լինել իր հարևաններից: Մակայն ուժը միայն նյութական ազդակները չեն, այլ և մի ժողովրդի առաքինությունները:

Կա հոգեբանական գերդասությունը, կա բարոյական ուժը աշխարհի պես հին, բայց միշտ էլ թարմ ու հրաշագործ, որին տիրապետող ազգը քիչ անգամ է գլուխ ծռել իրենից նյութապես տասնապատիկ ուժեղ թշնամու առաջ:

Բարոյական ուժն է գոտեպնդում փոքր ժողովուրդներին ու բանակներին անհավասար կռվում. նա է դեպի հաջողություն ու հաղթանակ առաջնորդում թվապես թույլերին՝ մեծամեծ հակառակորդների դեմ: Նա եղել է և այսօր է միակ ապավենը մեզ նման փոքր ժողովուրդների: Ուրեմն ճանաչենք նա որպես մի ընդհանուր Աստվածություն, լինենք ուժեղ - արևի տակ մեր տեղն ու գոյության իրավունքը պահելու համար:

... Գլխավոր դերը ժողովուրդների պատմության մեջ խաղում են ոչ արտաքին պայմանները, ոչ քաղաքական կողմնորոշումը, ոչ էլ դիպվածները, այլ՝ իրենց հոգեբանական նկարագիրը”:

ԿՐՈՆԱԿԱՆ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄՆԵՐ

“Ինքնապաշտպանություն՝ - ահա մեր նոր կրոնը:

Ինքնապաշտպանություն – միակ միջոցը՝ որ թե ժողովրդների և թե սրանց աստվածների գոյությունն է ապահովում:

...Եկեղեցին վերագնահատումի պիտի ենթարկի քրիստոնեական սիրո իր սխալ ըմբռնումը, որպեսզի դադարի թուլությունը առաքինություն համարել և սպանել մեր ժողովրդի կամքը”:

ԱՐՅԱՆ ՍՐԲԱՑՈՒՄ

“Ես ցեղահավատ եմ, և ահա պաշտում եմ և մի այլ աստվածություն – ցեղիս արյունը, որի անարատության մեջ է իմ ցեղի ապագան:

...Ես ցեղահաղորդ եմ, և ահա զգում եմ, որ իմ անձը ավելի իմ գերագույն ծնողին – իմ ցեղին է պատկանում, քան իմ անմիջական ծնողներին”:

ՏՈՆԵՐ ԵՎ ԾԵՍԵՐ

“Հավաքեք մարդկանց և դուք նրանց կդարձնեք ավելի բարի: Հավաքված մարդիկ պիտի աշխատեն հաճոյանալ իրար, իսկ հաճոյանալ կարող են միայն գործերով, որոնք նրանց դարձնում են հարգանքի արժանի: Տվեք նրանց միության մի ուժեղ մղում -բարոյական, քաղաքական - և սերը դեպի ազնիվ գործերը, բավականության հետ, կթափանցեն նրանց սրտերի մեջ ... Ամենափառավորը տեսարաններից՝ դա ժողովն է մի մեծ ժողովրդի”:

ԿԱՐԳԱԽՈՍՆԵՐ

“Հայաստանից դուրս, սփյուռքի մեջ, ինչ վիճակում էլ որ լինեմ՝ մեծահարուստ, բարեկեցիկ, թե օրավարձով աշխատող բանվոր՝ անդարձ պանդխտություն չեմ համարի տարագրի կյանքս: Չէ վերադարձ կա”:

“Լինենք կնքահայրը նոր հասարակության՝ դրված ազգային հիմունքների վրա”:

“Ցեղակրոն եմ, ասել է՝ ուր էլ որ լինեմ, ընկերային ինչ դիրք էլ որ ունենամ, ես խանդավառորեն կմնամ հպատակն ու մարտիկն իմ ցեղի”:

“Ես ցեղակրոն եմ –Եվ ահա՝ կերդվեմ Վահագնի աջի վրա երբեք չմեղանչել ուխտիս դեմ - ապրել, գործել ու մեռնել որպես ցեղամարդ”:

“Եղիբ պարզ, պարզակյաց, որպես Սպարտացի, քանզի որքան նվազ կարիքներ ունենաս, այնքան ավելի օգտակար կլինես ժողովրդիդ”:

“Քեզնից զատ – խրատում է պատմությունը – ոչ ոք չի կարող բարեփոխել քո դրությունը”:

“...Հոգեպես ծուլյերն են ստեղծել դժվարին ու անկարելի խոսքերը: Քույր ու եղբայր են չկամենալն ու չկարողանալը: Հազարամղոն ճամբորդությունը սկսվում է մի հատիկ քայլով: Չկա անկարելին, երբ կա գորեղ ու վճռական կամքը”:

“...Մի ժողովուրդի հայրենի հողը չի կարող ուրիշի մնայուն Հայրենիքը դառնալ: Մնայուն Արդարության Օրենքի ուժով բռնագրաված երկրամասերը միշտ էլ, վաղ, թե ուշ, անցնում են իրենց պատմական տերերի ձեռքը՝ պայմանով, որ այդ վերջինի մեջ ժամանակը տկարացրած չլինի սերը, կարոտ ու պաշտամունքը դեպի Հայրենի երկիրը”:

“Ցեղի հոգին միակ ուժն է, որի առաջ անգոր են բոլոր ուժերը”:

“Դաստիարակենք մեր սերունդները հայրենապաշտորեն ու ցեղորեն՝ արևի տակ մեր տեղը չկորցնելու համար”:

“Մի ժողովուրդ, որի որդիները հավասար չեն օրենքի և մահվան առջև՝ հաղթական հայրենիք չի ունենա”:

ՈԳԵՎՈՐՈՒՄ

Վերափոխման տարվող ժողովրդին հարկավոր է նախևառաջ ոգևորել, հավատ առաջացնել նրա մոտ սեփական ուժերի և ուրվագծվող լուսավոր ապագային հասնելու հնարավորության հանդեպ: Հայ ժողովրդին բավականին կոշտ քննադատության ենթարկելով, Նժդեհը նաև ոգևորելու ուղին է գտել:

Ներկայացնենք հատվածներ նրա “Հայը” գործից.

“Ո՞րն է հայկական նկարագրի հիմնական գիծը:

- Լրջութի՛ւնը, հայու մտաւոր եւ բարոյական լրջութիւնը, որն ամէն բանից առաջ ծանրախոհութիւն է ենթադրում: Խօսքիս ճշմարտութիւնը վճռապէս հաստատում են՝

- Հայ ժողովրդի գործերի հազարամեայ վկան՝ իր պատմութիւնը եւ իր էպոսը, որի հերոսների բարքն ու գործերը խոր յարգանք են պարտադրում.

- Իր հեթանոս աստուածները, որոնց նա օժտել է իր բարձր հոգեզօծերով.

- Վերջապէս, իր ինքնատիպ ճարտարապետութի՛ւնը, որի կոթողները, շէն թէ կիսաւեր, կը նմանուեն հսկաների, որոնք հայոց երկնքի տակ նստած՝ ձեռն ի ծնօտ՝ կարծես աշխարհի բաներն են խոկում:

Այո՛, լուրջ է հայը՝ մտաբարոյապէս...

...Հայը ոգու ժողովուրդ է, իսկ ոգուն ներյատուկ է տառապանքը: Բոցից, երկունքից, ցաւից ծնաւ իր Վահագնը- ահա՛ հայու կենսազգացողութիւնը, նրա աշխարհիւրացումը: Նրա համար չէ լոկ կեցութեան ուրախութիւնը: Հայու համար՝ աշխարհի հետ հաշտ եւ ուրախ լինելու համար բաւական չէ կուշտ լինելը:

Ժողովուրդներ կան, որոնք կէանքն ու աշխարհը ընդունում են այնպէս, ինչպէս որ նրանք տրուած են բնորէն, ինչպէս որ նրանք կան առարկայօրէն:

Իր էութեան բերումով՝ հայն իր գոյութեանը հաղորդում է որոշ սրբազանութիւն եւ նպատակ՝ ձգտելով իմաստաւորել եւ կատարելագործել այն:

...Հայն իդէալի ժողովուրդ է, իսկ իդէալը ենթադրում է ոգու խռովք, նպատակասլացութիւն, լաւագոյնի կարօտ:

...Հայուն ծանօթ չէ չարութեան ուրախութիւնը: Չարախնդալ, չէ՛, նա կ'ուզէ իր գոյութեան թշնամիներին իսկ միայն պարտուած տեսնել, բայց ոչ է՛ւ դժբախտ:

Արծաթ չկայ հայ մարդու ծիծաղի մէջ:

...Հայ հոգում տեղ չունի արտաքին նախանձը: Վաղուց է, ինչ հայը նախանձողին - իր արքային - Արտաւազդին շղթայի զարկած պահում է վիհերում: Նախանձում է չարը, նաեւ՝ հոգեպէս տկարը: Հայը խորշում է թէ՛ մէկից, թէ՛ միւսից:

Ժողովուրդներ կան, որոնք իրենց բացասօրէն մարդկայինը - իրենց նկարագրի ամենադատապարտելի թերիները, կենսաբանական անհրաժեշտութեամբ, ծառայեցնում են իրենց գոյութեան պաշտպանութեան:

Հայը վաղուց է դատապարտել աշխարհաքանդ չարութիւնն իբրեւ պայքարի զէնք: Ի՞ գուր են շները լիզում Արտաւազդի շղթաները - արթո՛ւն է հայ դարբինը:

Հայ էութեան այդ չարամերժ գիծը - որ պատիւ է բերում ենթակային -մեծապէս դժուարացրել է իր դարաւոր գոյամարտը: Չարի ու բարու իր հասկացողութեամբ, դեռ այսօր էլ հայը մղում է ամենայն անշահասիրութեամբ - անքաղաքագիտօրէն - դիրք ձշտելու մէկի թէ միւսի հանդէպ, առանց հաշուի առնելու գոյութիւն ունեցող առարկայական պարագաները:

Իր այդ հոգեզօծի պատճառով՝ նրա մտածողութիւնն ու արտաքին վարքագիծը ընդունել են ապաքաղաքական, որով եւ՝ անաշխարհայարմար բնոյթ:

Խօսեցրէ՛ք իր էպոսը, իր ֆոլկլորը եւ պիտի համոզուէք, որ հայու համար հացը՝ կեցութեան բարիքների շարքում առաջինը չէ՛:

“Ձեռքը բարձրացրեց Դաւիթը՝ մանուկ, ուզեց ոսկին վերցնել. հրեշտակը, հեռացնելով ձեռքը, դրեց կրակի վրայ, մատը կրակին սեղմեց եւ այրեց մատը. մատը բերանը դրեց եւ

լեզուն այրեց. լեզուն այրուեց՝ սակաւ համրացաւ նա: Եւ սկսան նրան կանչել կակազ Դաւիթ”:

Այսպէ՛ս, պատժելով իր ապագայ հերոսի միամիտ արարքը՝ հայր հաստատել է իր անընչասիրութիւնը, իր հոգեկան պայագատութիւնը:

...Հայն իր Վահագնը ունէր - աստուա՛ծը քաջութեան: Քաջ եւ քաջապաշտ է նա:

Հոգեկան այդ պաթոսին՝ քաջութեան կը պարտի հայր իր բազմավտանգ գոյութիւնը: Քաջ են, ընդհանրապէս, ոգու ժողովուրդները:

Սրանցից է հայր՝ գերազանցօրէն: Հէթանոս հայու քաջութիւնը չտկարացաւ նաեւ քրիստոնէական Հայաստանում: Սխրագործելու իր տենչանքին գուգահեռ՝ դա ընդունեց արտայայտութեան մի նոր ձեւ եւս - նահատակութիւնը կամաւոր, որն իր խորքի մէջ ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ՝ գիտակցական մահուամբ քաջաբար անմահանալու ձգտումը: Ըստ էութեան՝ մահամերժ ոգու խիզախանքն է - քաջութիւն թէ նահատակութիւն:

...Նաեւ ասպետական է հայավայել քաջութիւնը: Հայ էպոսի հերոսը առաջին հարուածը զիջում է Մսրամելիքին, առանց մտածելու, թէ դա կարող է մահացու լինել իրեն համար: Այժմ հարուածելու հերթը Դաւիթինն է, սակայն, միջամտում է հակառակորդի քոյրը, եւ հայ հերոսը խնայում է իր առաջին երկու հարուածները Մսրամելիքին:

- Հէ՛յ, հէ՛յ, - ձայն է տալիս Դաւիթը, նախագգուշացնում թշնամուն, թէ գալիս է: Հին գող է Մսրամելիքը. հայ հսկան՝ բարեմիտ, միամիտ կոչուելու աստիճան:

Այսպիսին է հայու քաջը՝ արդարօրէն հպարտ, բայց ոչ՝ բարձրագլուխ, գոռոզ:

Զա՛րկ միայն նրան, որն ի վիճակի է պատասխանելու զարկիդ - ահա՛ հայու մորալը:

...Ժողովուրդները եւս մտածում ու գործում են ըստ իրենց աշխարհայեցողութեան, որն այլ բան չէ, բայց եթէ նրանց տեսական, նրանց մտածողութեան նկարագիրը:

Հայոց ընդհանուր նկարագրի հիմնական որոշիչներից մէկն էլ շինարարական տենչանքն է՝ անշէջ, անսպառ:

Ինչո՞վ է պայմանաւորում այդ պաթոսը, ի՞նչն է սնուցանում այդ խանդը, եւ որո՞նք են նրա հոգեբանական նախադրեալները:

- Նախ՝ աշխարհի, մարդու եւ կեանքի մասին իր կառուցած էթիկական հասկացողութիւնը:

Պատմութեան նպատակաբանական սկզբունքին հաւատարիմ՝ հայն իրեն զգում է աւելի իբրեւ պարտականութեան, քան միայն անձնական երջանկութեան ձգտող էակ: Արդ, թէ ինչու հայու մորալը եւդեմոնիստական չէ - երջանկապաշտական չէ: Նա ունի գիտակցութիւնը իր առաքելութեան, որի աստիճանական իրականացման մէջ է տեսնում երջանկութեան իր իրաւունքը: Նա վոլունտարիստական տիպ է: Եթէ սիրեր փիլիսոփայութիւնը՝ նա պիտի նախընտրեր Ֆիխտէին - նրա կամապաշտական իմաստասիրութիւնը: Ծանրածանր պայքար, վտանգներ, եւ իբրեւ սրանց բնական հետեւանքը՝ մշտակայ տառապանք - ահա՛ բովանդակութիւնը հայոց պատմութեան, ահա՛ եռեակ դաստիարակիչները հայ կամքի: Աշխատա՛նքն է օրէնքների օրէնքը հայու համար: Կուրօրէն ու կրաւորաբար չենթարկուել իր դժիւսեմ ճակատագրին, այլ՝ պայքարել նրա դէմ, պայքարել շինարարելով: Այսպէս են վարում հայաբարոյ ժողովուրդները միայն:

Հայու համար շինարարութի՛ւնն է գերագոյնը պայքարներից, եւ յաւերժացողը յաղթանակներից: Շինարարել նշանակում է՝ ճգնել յաղթահարելու իր տառապանքը: Երբ խզուած է արտաքին, քաղաքական ազատութիւնը՝ որոշ տիպի ժողովուրդներ այն փոխարինում են ներքին ազատությամբ, - մի բան, որ ենթակային տալիս է շինարարութիւնը: Այս դէպքում դեր է կատարում նաեւ հոգեւոր կոմպենսացիայի օրէնքը. իրաւագրկուած՝ գործելու մի բնագաւառում, ենթական երեւան է գալիս մի այլում: Անկարող սեփական հայրենիքում իր կարողութեանց ու կորովի համար ասպարէզ գտնել՝

հայ տաղանդը եւ քաջութիւնը տեղ գտան ու երկար ժամանակ մնացին բազմած Բիզանդիոնի գահի վրայ:

...Մեր երկրագնդի վրայ երկու ուժեր չեն յոգնում – ժամանակն ու հայր՝ մէկը կործանելով, միւսը՝ վերաշինելով:

...Սահմանակցել իդէալականին, սրբազանին եւ յաւերժին, նրանց շունչը խառնել իր առօրեական կեանքին, նրանցով սնուցանել իր ստեղծագործական աւիւնը - ահա՛ հայ հոգին...”:

Վերը բերվածից բացի, Նժդեհը իր ժողովրդին ոգևորելու նպատակով հիշատակում է նաև այլազգի մեծերի դրական գնահատականները հայերիս

“Ֆրանց Վերֆելն ասել է՝ “ոգու ժողովուրդ է հայը”:

“Ուլիդիոսը մեր ցեղի ուժը խորհրդանշել է վագրով: Իսկ “վագրը երբեք մեռյալ չի”: Հենց այդ չմեռյալ վագրայինն է մեր ցեղը, որի անունը ըստ անգլիական պատմագիր Ֆինլեյնի՝ Բյուզանդիայի մեջ հոմանիշ էր ազնվականության”:

“Ըստ Լորդ Իվրալիի՝ օսմանյան աշխարհակալությունը հանդիսանում էր Փոքր-Ասիայի ոչ-թուրք ժողովուրդներից հավաքվող զինվորությունը- “Հարազատ օսմանցի թուրքը չէր, որ հաղթանակից հաղթանակ տարավ Սուլթանների բանակներն ու նավատորմիդը, ոչ էլ ինքն էր, որ վարեց ու պահեց այն դարեր ամբողջ, այլ հպատակ, ոչթուրք ժողովրդի զավակները, և երբեմն Բյուզանդական Կայսրության ծառայող հայ ազնվականությունն ու զինվորականությունը”:

“Դարեր առաջ մեր ռազմիկների ոգեշնչությունն է շարժել Շապուհների նախանձը.” Երանի նրան, որ հայոց գնդի տերն է. այդպիսի տիրասեր և միաբան ու միամիտ զորաց, որոնց գնդից ու նշաններից հուր ու բոց կելներ”:

“Հայոց թերիները՝ ստրկության թերիներն են”, - ասել է Բայրոնը”:

Նժդեհը հիշատակում է նաև 19-րդ դարի անգլիացի մի պատմաբանի հետևյալ խոսքերը. “Հայերը հպարտ զգալու որչափ իրավունք ունեն, եթե անգամ գիտնան, թե իրենք փառապանծ անցյալ են ունեցել: Բայց չգիտեն, դժբախտաբար”:

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

“Հայրենապաշտական դաստիարակություն- ահա մեր փրկության խարիսխը: Ահա թե ինչու հայրենասիրության, թե հայրենապաշտության- մարդկային առաքինությունների այդ աստվածային մոր համար պետք է ջահ բարձրացնել մեր հոգիների մեջ, մեր դպրոցներում, մեր ընտանեկան հարկի տակ, մեր գաղթականական վրանների տակ, ամեն տեղ, ուր կապրի, կշնչի հայ մարդը:

Ահա թե ինչու պետք է երես դարձնել այն բոլոր վարդապետություններից, որոնք հաշտ չեն հայրենասիրության հետ:

ԵՎ ահա, թե ինչու պետք է կեղծ ու մոլոր հայտարարել բոլոր կրոնները, բարոյականները, սկզբունքները, որոնք չեն դարբնում կուռ կամքեր, ուժեղ նկարագիրներ, արիներ, որոնց չգոյությունը ազգերին հաճախ է ստիպում դիմելու իրենց թշնամիների մեծահոգության:

... Մարդը, որ ստրկացած է պարտվողական հայի մեջ, պիտի մարդկայնանա:

Հայ մտավորականությունը իր ամբողջության մեջ պիտի ազատվի ստրկական և սարսափի հոգեբանությունից:

Պիտի արիանա նա”:

Նժդեհը, սեփական վերլուծություններից ելնելով, իր ժամանակների հայության համար առաջարկել է ելքի մի տարբերակ. “Բուն հայկական խնդիրը լուծել... հնարավոր է միայն քաղաքական միակրոնությամբ, մի բան, որ կընձեռնի մեզ ցեղը, Ցեղակրոնությունը: Ցեղակրոնություն -ահա համադարմանը, առանց որի հայությունը կմնա մարդկության քաղաքականապես ամենատնանկ մասը: ...Միայն խորապես ցեղազգային հեղափոխությունը կարող էր գլուխ հանել դարերով օտար լծերի իր տոհմիկ առաքինության մեջ տկարացած մեր ժողովրդի ազգային ինքնագիտակցության վերագարթնումը, միայն դա կարող էր համախմբել ու ակտիվացնել հայության ուժերը - անհրաժեշտ նախապայման ազգային ամեն պայքարի հաջողության: ... Միայն ցեղակրոնութեան... միջոցով կարելի պիտի լինի պատակտուած ժողովուրդը վերածել ազգի, փրկելով վերջինը իր բացասական տարրերի չարաշահութիւնից:

Վերածնունդ - հեղափոխություն՝ այդպիսին պիտի լինէր մեր հեղափոխական շարժումը”:

Թե որքանով է Նժդեհի առաջարկած տարբերակն այժմեական, քննարկելու հարց է, բայց և փաստ է, որ Նժդեհն իր իսկ առաջարկած ելքի տարբերակը փորձարկելով՝ լուրջ հաջողություններ է արձանագրել:

“ԴԱՎԻԹԲԵԿՅԱՆ ՈՒԽՏ”

Նժդեհը ստեղծելով գաղափարախոսական կուռ մի համակարգ, հասցրել է մասնակիորեն կյանքի կոչել այն: Նա Լեոնահայաստանում ստեղծել էր “Դավիթբեկյան ուխտ” անվանումով կառույց, որն առաջնորդվում էր նրա կողմից մշակված գաղափարախոսությամբ: “Դեռ խոսք չկար ֆաշիզմի և հիտլերականության մասին, երբ ցեղակրոնության գաղափարը 1919-ին ոտքի էր հանել մեր Դավիթբեկյան ուխտերը Մյունաց աշխարհում, այն ուխտերը, որոնց զարկերի տակ փրկվեց բազմահազար հայ մտավորականությունը բոլշևիկյան տապարից, ինչպես և Ադրբեջանին թողնված հայոց լեոնաշխարհը ճանաչվեց որպես Հայաստանի անբաժան մասը: Ցեղակրոնություն ասելով՝ Լեոնահայաստանում ժամանակին հասկանում էին ցեղային առյուծություն: Ամերիկայի մեր ուխտերի խորհրդանշանն էլ առյուծն է, որ վեղական կրոնի մեջ խորհրդանշում էր երեք բան՝ կռիվ թշնամու դեմ, պաշտամունքի հասնող սեր և գերագույն հրաժարում անձնական “ես”-ից: Իսկ բազրատունյան զինվորի համար, Անիի շրջանի, առյուծը խորհրդանշում էր՝ հայ մարդու հավատը դեպի իր ցեղի ուժը”:

Ուխտին ներկայացվող նրա գաղափարախոսությունը ասես նախատիպն է հետագայում գործած գերմանական համանման կառույցների: Նժդեհը ևս մարդկանց վարժեցնում էր մահից չվախենալուն: “Այն օրից, երբ Հայր վախենալ սկսեց մահից, այն օրից օտարը թագավորեց Հայաստանում”, - գտնում էր նա: Այս մեկ հատիկ նախադասությամբ արտահայտվում է խոր իմաստ: Իսկ ո՞ր դեպքում է մարդը դադարում վախենալ մահից. երբ ունի գիտակցական շատ բարձր մակարդակ, համապատասխան պատկերացումներ կյանքի իմաստի, Տիեզերքի, Աստծո վերաբերյալ, ու դրանցից բխող համոզմունքներ:

Կարողանալ հաղթահարել վախը մահվան հանդեպ՝ այսպիսի որակ ունեցող հանրությունն արդեն սովորական ժողովուրդ չէ, այլ գերազգ: Այս խնդիրը գերազանցորեն լուծել էր ՍՍ-ը: Այն իր զորամիավորումների մեջ մասամբ իրականացրել է նաև Նժդեհը (հիշենք “Մեզ մահ չկա, մահ թշնամուն” կարգախոսը): Կրկին անգամ փաստենք, որ Նժդեհը ժամանակագրորեն դա արել է ավելի վաղ:

ԱՐԴՅՈՒՆՔ

Որպես Նժդեհի մշակած գաղափարախոսության կիրառման դրական արդյունք ներկայացնենք հետևյալ փաստը: 1919-20 թվականներին կար երկու Հայաստան՝ Առաջին կամ Արարատյան Հանրապետությունը և Նժդեհի ղեկավարած Լեռնահայաստանը: Առաջին հանրապետության ներսում տիրած իրավիճակը ձեռք ներկայացվել է արդեն: Իսկ Լեռնահայաստանում, ուր իշխանական կառույցը և հանրության մի մասը առաջնորդվում էր ազգայնական գաղափարախոսությամբ, երկրի գործերն անհամեմատ լավ էին ընթանում և փոքրաքանակ բնակչությունը մեկը մյուսի ետևից ռազմական լուրջ հաղթանակներ էր գրանցում:

Առաջին հանրապետության անկումից հետո երևանյան իշխանավորները տեղափոխվեցին հարավ, այնտեղ ձևավորեցին նոր իշխանություն: Բայց քանի որ “եկվորները” կրողն էին այն ժամանակվա սովորական, խեղաթյուրված, ոչ-նժդեհական աշխարհընկալումի, հանրային կյանքն արագ կերպով ապականվեց ստորին կրթերով ու մղումներով, իշխանական համակարգն արատավորվեց և տարիներ շարունակ հզոր ախոյաններին դիմակայած Լեռնահայաստանը մի քանի ամսում, կարելի է ասել, ինքնասպան եղավ:

ԱՐՑԱԽՅԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄ

Ընթերցողն անշուշտ սույն գիրքը կարդալու ընթացքում ինքնաբերաբար զուգահեռներ է անցկացրել նաև 1988-ին սկսված Շարժման հետ: Եվ իսկապես, տեղի ունեցածը որոշ մոտավորություններով կարելի է բնորոշել որպես կոնսերվատիվ հեղափոխության իրականացման ակամա փորձարկում. ըստ ամենայնի, կոնսերվատիվ հեղափոխության տարրերն ի հայտ են եկել հնթացս, ինքնաբերաբար և ոչ թե արդյունք են եղել նախապես մշակված սցենարի: Այլապես Շարժման արդյունքն ինքը այլ կլիներ:

Որպես Շարժման գերխնդիր և խնդիր սահմանելով միևնույն նպատակը՝ Արցախի ազատագրումը, քաղաքական մեր առաջնորդներին այն ժամանակ հաջողվեց ժողովրդին համակել պատմական Հայաստանի մի հատվածն ազատագրելու առաքելությամբ, ազգագրական երգերի շնորհիվ արթնացավ հայի քնած հոգին:

Ունեցանք աննախադեպ հատկանիշներով օժտված (իհարկե, գերմանականի հետ համեմատած՝ բավականին պարզունակ) հռետոր-առաջնորդներ, ունեցանք գրավոր քարոզչամիջոց՝ ժողովրդի մեջ շրջանառվող թուուցիկների, անտիպ հոդվածների և այլնի տեսքով, ունեցանք նպատակային երաժշտություն (շեփոր), իհարկե, նույնպես պարզագույն, բայցնայնպես, բավականին ազդու,

Բոլոր այս գործոնների համադրման արդյունքում քաղաքական մեր առաջնորդներն այն ժամանակ կարողացան արմատական փոփոխություն իրականացնել հանրային գիտակցության մեջ և նոր գիտակցություն ունեցող ժողովրդի (առանց սխալվելու ռիսկի կարելի է ասել՝ ազգի) միջոցով լուծել գերխնդիրը (և խնդիրը): Այն ժամանակ մենք չնկատեցինք, որ վերափոխվելով, մենք ինքնաբերաբար ետ գնացինք մեր իսկ պատմության ճանապարհով ու “հանգրվանեցինք” մեր անցյալի այնպիսի փուլերից մեկում, երբ եղել էինք միաբան, փոխադարձաբար հարգալից ու վառ էր եղել էթնոսի՝ ճակատագրորեն միմյանց կապվածության զգացողությունը, երբ եղել էինք մարտունակ ու հմուտ զինվոր: Այնքալ էլ կարևոր չէ, թե մեր պատմության կոնկրետ որ փուլն ենք վերակենդանացրել 1988 թվականին, կարևորն այն է, որ դա իրականացել է, ինչն էլ հետագա վերափոխման հույս է տալիս:

Հայ հանրության մեջ նկատելի է որոշակի տրտունջ Շարժման արդյունքների հետ կապված: Բայց չմոռանանք, որ Շարժման առաջ դրված էր խնդիր՝ ազատագրել Արցախը, ինչը և արվել է: Շարժումից այլ բան պահանջելը տեղին չէ ամենևին: Եթե մենք այն

ժամանակ անհրաժեշտ փորձառություն ունենայինք և ավելի մեծ խնդիր դնեինք ժողովրդի առջև, ապա այսօր այլ իրականություն կունենայինք:

Կա տեսակետ, թե Շարժման նախաձեռնումն ու կառավարումն իրականացվել է օտար մի երկրի հատուկ ծառայությունների կողմից: Եթե անգամ այդպես է, ապա միևնույն է՝ հիմք ունենալով 1988-90-ականներին տեղի ունեցածը, կարող ենք փաստել, որ հազարամյա ամլությունը չէր կարողացել սպառել հայ ժողովրդին՝ որպես էթնոս, և անհրաժեշտ ազդման համակարգի միջոցով հնարավոր եղավ նրան դրդել հրաշքների իրագործման: Եթե այլ երկրի հատուկ ծառայությունները կարողանում են մեզ հրաշքների մղել, ի՞նչն է խանգարում, որ մի օր մենք (իսկ մենք մեզ ճանաչում ենք բոլորից լավ) ինքներս դա անենք՝ մեզ անհրաժեշտ նպատակն ու գերխնդիրն ունենալով:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Դարերի բերումով հայ ժողովուրդն ստեղծել է բարոյահոգեբանական, հասարակական, միջանձնային հարաբերությունների իռացիոնալ մի միջավայր, որը կաշկանդում է իր իսկ արդյունավետ զարգացումը, ներկա աշխարհաքաղաքական իրավիճակում սպառնում սեփական անվտանգությանը: Լուծման ռացիոնալ առաջարկները, ինչպես նշվել է սույն գրքի այլ հատվածներում, դժվար թե ի գործու լինեն շտկել իրավիճակը պահանջվող ժամկետում: Հարկավոր է ունենալ իռացիոնալ այս վիճակը ջարդելու ունակ համակարգ: Եվ որպես այդպիսին ներկայանում է կոնսերվատիվ հեղափոխության իրականացումը՝ գրեթե այլընտրանք չունենալով: Այս հեղափոխության դեպքում, ինչպես արդեն ասվել է, հասարակությունը ժամանակի մեջ ոչ թե առաջ է գնում, այլ՝ ետ դեպի իր անցյալի որևէ հերոսական, ընդօրինակման արժանի փուլը: Եվ խոսքն ամենևին ամբողջական վերադարձի մասին չէ, քանի որ պահպանման ենթակա է ոչ թե կոնկրետ պատմական կացութաձևը, այլ անխորտակելի արժեք ունեցող սկզբունքների համակարգը:

Գրեթե այլընտրանք չունենալով հանդերձ, կոնսերվատիվ հեղափոխության իրականացումն ամենևին դյուրին չէ, բայց և սույն գրքում բերված օրինակներն ապացուցում են այդ մեթոդի ոչ ուտոպիական լինելը:

Կոնսերվատիվ հեղափոխություն իրականացնելու համար հարկավոր է, որպեսզի Նվիրյալների խումբը, որի կազմում դասական քաղաքագետներից բացի պարտադիր ընդգրկվելու են և խմբի հիմքն են կազմելու էզոթերիկայից և ոչ ստանդարտ առնչություններից տեղյակ մարդիկ,

- հստակորեն ձևակերպի լուծման կարիք զգացող, հասարակության առջև ծառայած ԽՆԴԻՐԸ, որի կարգավորումը կհանգեցնի ազգային վերափոխման,

- ընդունի, որ մարդու գեների մեջ խտացված է իր ժողովրդի ողջ անցյալը և համապատասխան ազդման (ոչ ստանդարտ) համակարգի գործողության շնորհիվ հնարավոր է մարդու մոտ գրգռել նրա պատմության այս կամ այլ շրջանի “գենային կոդը”,

- պարզի, թե մեր պատմության հերոսական ո՞ր շրջանը կարելի է համարել վերականգնման արժանի (Նժդեհի պատկերացումներով՝ դա մամիկոնյանների շրջանի Հայաստանն է, որոշ քաղաքագետներ հին-արիական շրջանն են տեսնում որպես այդպիսին), վեր հանի այդ ժամանակվա արժեքային համակարգը,

- ՏԻԵԶԵՐԱԿԱՐԳԻ մասին ունեցած բավարար տեղեկությունների հիման վրա մշակի ԳԵՐԽՆԴԻՐ, որը կլինի ներդաշնակ ՏԻԵԶԵՐԱԿԱՐԳԻՆ և որին ձգտելու ճանապարհին հասարակությունը կլուծի իր առջև դրված ԽՆԴԻՐԸ,

- գիտակցի, որ մարդու հնարավորությունները չեն սահմանափակվում ներկա, պարզունակ դրսևորումներով և որ մարդու հոգու ԳԱՂՏՆԻ ՈՒԺԻ բանալին գտնելու դեպքում կարելի է անճանաչելիորեն կերպափոխել նրան,

- ՏԻԵԶԵՐԱԿԱՐԳԻՑ և ԳԵՐԽՆԴԻՑ ելնելով՝ սահմանի ազգի համար համամարդկային առաքելություն, որի առկայությունն արմատապես կփոխի հայի վերաբերմունքն իր ազգակցի հանդեպ և վերջինս բնագոյային “թշնամուց” կվերածվի գաղափարակրի և զինակցի՝ մեծ իդեալին հասնելու ճանապարհին: Այդ դեպքում սփյուռքի հայր կիմանա, թե ո՞րն է իմաստն իր հայ մնալու և իրեն տարակուսանքով նման հարց չի տա: Հայր կարեկից կլինի հային ավելի, քան 1988-ին էր: Այդ դեպքում պարզ կլինեն հաճախ հնչող այնպիսի հարցերի պատասխանները, ինչպիսիք են՝ հանուն ինչի՞ լինեմ ազնիվ, օրինապահ, հարկերը վճարեմ և այն, և այլն,

- մշակի մարդու ենթագիտակցության վրա գրոհելու համար (հանրային գիտակցության խաթարված լինելու պատճառով) նախատեսված Ազդման Ոչ Մտանդարտ Համակարգ, որը նպատակ կունենա արթնացնել նրա գենային հիշողությունը:

Կոնսերվատիվ հեղափոխություն իրականացրած այլ ժողովուրդների վերը ներկայացված փորձը հաշվի առնելով, ցանկալի է, որ Ազդման Ոչ Մտանդարտ Համակարգն իր մեջ ներառի՝

- Արտառոց հատկանիշներով օժտված, Տիեզերակարգին ու մարդու գաղտնի հնարավորություններին տեղյակ Առաքելակիրառաջնորդի(ների) կայացումը,

- հանրության մոտ Առաքելակիրառաջնորդի սպասման ձևավորումը, առաջնորդ, ով կվերադարձնի հերոսական հին շրջանը,

- հայրենիքի սրբացված ընկալման հաստատումը հանրության մոտ,

-վեհության դրդող ծագումնաբանական տեսության մատուցումը,

- հայկական ավետարանի կազմումը՝ կրոնահավատքային անհրաժեշտ

փոփոխությունների իրականացմամբ,

-հայկական էպոսի և բանահյուսության մյուս դրսևորումների մեջ առկա գաղտնիքների պարզումը և քաղաքականության գործիքները դրանցով շաղախումը,

- հայկական էպոսի, լեգենդների, հերոսական պատումների հանրամատչելի տարբերակների ստեղծումը և տարածումը,

- հերոսական հին շրջանի հանդեպ կարոտի առաջացումը,

- հայի բարոյական կոդեքսականոսագրքի կազմումը,

- հանրությանն ակտիվացնելու կամ զգոն պահելու համար ներքին (եթե անհրաժեշտությունը կա) և արտաքին թշնամու կերպարի ձևավորումը,

- ազդու կարգախոսների ստեղծումը,

- ազգը միավորող թագավորների, հերոս հայորդիների կերպարների ստեղծումը,

ազդման ոչ ստանդարտ մեթոդներին տիրապետող հոբետորների ձևավորումը,

-ժողովրդական զանգվածներին ոգևորող, նրանց գործողությունների տրամադրող գրավոր փաստաթուղթքարոզամիջոցի ստեղծումը,

- ենթագիտակցության վրա շոնդալից ազդեցության ունեցող, գիտակցությունը շրջանցող երաժշտության (համակարգի) ստեղծումը,

- հանրային գիտակցության վրա ազդող ծեսերի, տոների ստեղծումը,

- վերիշխանական բարոյական դատարանի ստեղծումը,

- մոգական խորհրդանիշների ստեղծումը,

- հասարակության ոգևորումը նրա դրական հատկանիշների ներկայացմամբ,

- համապատասխան հասարակական Շարժման ստեղծումը,

- հաշվի առնելով հայի զգացմունքային լինելը՝ դեպի նրա սիրտ տանող “ճանապարհի” հայտնաբերումը,

- խստագույն կանոնակարգով առաջնորդվող էլիտայի ձևավորումը,
  - հասարակական աջակցությունն ապահելու նպատակով Շարժման արտաքին գործունեության կառնավալային պրակտիկայի կիրառումը,
  - Շարժումը հանրությանը որպես ուժի կրողի ներկայացումը և այլն:
- Օգտակար կարող է լինել Շարժումն ա՛յն մարզի կամ շրջանի ներկայացուցիչների ղեկավարմանը հանձնելը, որի բնակիչներն արդարության, պետականության ընկալման առումով առավել պիտանի են:

Այս խնդիրները լուծելուն գուզընթաց անհրաժեշտ է իրականացնել հասարակության կազմակերպում ներքնից, քանի որ մեր հանրությունն իր պատմության պատճառով որպես սոցիում գոյություն չունի և այն իրենից միայնակ անհատների բազմություն է ներկայացնում: Հանրությանը հարկավոր են փոքրիկ հաղթանակներ, որոնց ձեռքբերման ճանապարհին մարդիկ կհամոզվեն, որ երկրում իրենցից ինչ-որ բան կախված է և հավաքանությունն իսկապես իրենից ուժ է ներկայացնում: Առանձին խմբերի, շերտերի, դասերի համախմբումը կարելի է իրականացնել մասնագիտական (արհմիութենական), սոցիալական, իրավական խնդիրների շուրջ՝ Նվիրյալների աչալուրջ կառավարման ներքո, որպեսզի համախմբման փորձերը չձախողվեն և պատճառ չդառնան նոր հուսալքությունների:

Հեղինակն իր նախաձեռնած “Վերելք” ակումբի ուսումնասիրությունների արդյունքում ունի որոշակի պատկերացումներ ներկայացված կետերի բովանդակության վերաբերյալ և պատրաստ է համագործակցել բոլոր նրանց հետ, ովքեր շահագրգիռ են կոնսերվատիվ հեղափոխության իրականացման հայկական համակարգի մշակման հարցում:

ՀԱՎԵԼՎԱԾ

Գրքի ավարտին, որպես հավելված և վերն ասվածին օժանդակող նյութ, ընթերցողի ուշադրությանն են ներկայացվում հատվածներ “Մեզիրա” էզոթերիկ-քաղաքական վիպակից (Արծրուն Պեպանյան, “Մեզիրա”, Երևան, 2007թ.), ուր, մասնավորապես, խոսվում է ոչ ստանդարտ լուծումների մասին: Գրքում օգտագործված “յահ” բառը հարկավոր է կարդալ հակառակ ընթերցումով:

***

- Յուրաքանչյուր պետություն մի խորհրդավոր նավ է, որի խարիսխը գտնվում է երկնքում,- ասաց Բան:- Յաների պետությունը կորցրել է խարիսխը:

Մեզիրան կարեկցանքով նայեց շուրջը:

- Եվ մի՞ շտ են եղել այսպիսին:

- Ի՞նչ ես ասում,- կտրուկ արձագանքեց Բան,- երբ նրանք ապրում էին աստվածային օրենքներով, ամենքն աշխարհում դեռ վայրենի էին և նախանձում էին նրանց: ...Որևէ ժողովուրդ էթե ունենա՞ր նրանց պատմությունը... Ուրիշները նրանց պատմությունից փշրանքներ գողանալով՝ ազգ դարձան, իսկ իրենք...

- Այդ դեպքում ի՞նչ պատահեց նրանց, որ դարձան այսպիսին,- հարցրեց Մեզիրան, որ Բայի խոսքերի մեջ խոր ափսոսանք էր նկատել:

- Նրանք մոռացան աստվածներին և ապա ջլատեցին միմյանց յոթ հարյուր տարի: Ուրթուլացան այնքան, որ դարձան անդիմադիր և ոտնատակ եղան հազար նվաճողի՝ հազար տարի:

Մեզիրան մի պահ խորհեց նրա խոսքերի վրա:

-Մի՞ թե նրանք փրկություն չունեն,- հարցրեց:

- Իրենք կարծում են, թե չունեն: Բայց մի թե կարող է Տիեզերքում լինել մի վայր, մի խնդիր, որի համար Տիեզերքը կառավարողն ինքը էլք չունենա: Եթե նրանք հարցնեն Տիեզերքը կառավարող ուժերին, ապա Նրանք կասեն, թե ինչ է հարկավոր անել:

- Մի թե հնարավոր է խոսել այդ ուժերի հետ այդպես՝ դեմք առ դեմք:

- Հնարավոր է, եթե դու ի՞նքդ դեմք ունես:

Մեզիբային լռություն համակեց:

-Նրանց մեջ դեռ կան մարդիկ, որ կրում են հին անցյալը,- շարունակեց Րան,- նրանք կարո՞ղ են խոսել Տիեզերքը կառավարողի հետ:

***

Մեզիբան փոխեց դիրքը նստարանի վրա ու լարեց լսողությունը:

- Մի գիշեր,-շարունակեց տղամարդը,- քունս չէր տանում և սովորականի նման տանջվում էի այն իրողությունից, որ իմ ժողովուրդն այսպիսին է, ու հարց տվեցի՝ ինքս ի՞նձ, թե՞ եթերին, չգիտեմ. “Մի թե չկա էլք, մի թե ոչինչ անել հնարավոր չէ”:

- Ե՛վ...,- Մեզիբան անկարող էր զսպել ահագնացող հետաքրքրասիրությունը:

- Շատ չանցած, երբ արդեն մոռացել էի իմ իսկ հարցերի մասին, կիսաքուն-կիսաարթուն մի վիճակում,-օ իսկ դա այն պահն է, երբ արթուն ես այնչափ, որ գիտակցում ես քո չքնած լինելը, բայց և անկարող ես կառավարել քեզ երևացող տեսիլները, ինչպես նաև չես կարող ելնել ու գրի առնել այցի եկած մտքերը. դու ասես ողջ մարմնով կաթվածահար լինես,- ես հանկարծ ինձ տեսա մի գրություն կարդալիս: Չեմ մտապահել՝ ի՞նչ էր գրված ու ո՞ր լեզվով (որևէ լեզվի հասկացողություն այն իրականության մեջ ասես վերացած լիներ), բայց հիշում եմ, որ կարդալով գրությունը՝ փշաքաղված ոտքի ելա նստած տեղից: Դա ուղե՞րձ էր, թե՞ հատված մի գրքից, չեմ կարող ասել, բայց հիշում եմ, թե գրավոր այդ խոսքի ռիթմը և բովանդակությունը ինչպես էին սարսռեցնում մարմինս. այն ընթերցելու ընթացքում ես կերպավորվում էի, շունչս ասես կտրվում էր հուզմունքից: Այդ պահին ես մոռացել էի իմ անձնական մտահոգությունները և պատրաստ էի ինձ նվիրել ուղերձում նշված գաղափարին: Ասացի՝ ոչ մի բառ չեմ մտապահել, բայց ինձ թվում է, որ այդ գրության ռիթմի զգացողությունից ինչ-որ ծվեններ մնացել են հիշողությանս մեջ, ու եթե հազար գրություն ցույց տան ինձ, ես կարող եմ անսխալ ասել, թե դրանցից ո՞րը հաստատապես ինձ երևացածը չէ:

Մեզիբայի դեմքը խոժոռվեց լսածից:

- Թմրած իմ այդ վիճակում ես մտածեցի, թե Տիեզերքը կառավարող ուժերը լսել են իմ աղերսը և տվել էլքի բանալին: Բայց չէի հասցրել թեթևացած շունչ քաշել, երբ հանկարծ ինձ գտա մարդաշատ մի դահլիճում: Ասես կուսակցության համագումար լիներ: Ես նստած էի առաջին շարքում: Բարձր բեմի վրա մի տղամարդ էր, որ կանգնած՝ խոսում էր դահլիճի համար: Նրա տեսքը, ձայնի առոգանությունը, խոսքի բովանդակությունը, շեշտադրումը, ձեռքերի մշակված շարժումները փշաքաղեցնում էին բոլորին, և ես ազդված էի ավելի ուժգին, քան ուղերձը կարդալու ժամանակ էր:

Լսում էի նրան և զգում էի, որ մոռանում եմ իմ եսը, իմ անձի, իմ ընտանիքի, իմ մերձավորների հետ կապված խնդիրներն ու մինչ այդ ունեցած անհանգստությունները. ես հասկանում էի, որ արդեն պատրաստ եմ ինձ ամբողջությամբ հանձնել անանձնական գործերի ու քայլերի:

Նրա ելույթի ընթացքում դահլիճը հետզհետե բորբոքվում էր ու բռնկվում, իրենց եսը մոռացած մարդկանց հավաքականության դաշտը հարյուրապատկում էր մեզ համակած նոր զգացողությունը, իսկ բեմում կանգնած տղամարդը վարպետորեն ճիշտ ընտրված պահերին մեզ երիցս կրկնել տալով իր խոսքի խթանող հատվածները, բոլորիս հասցնում

Էր ինքնամոռացության վերին մի վիճակի: Ցավոք, ես ոչ մի բառ չեմ մտապահել նրա խոսքերից:

Բայի մտերիմն ափով տրորեց դեմքը, ապա շարունակեց.

- Դեռ չէի հասցրել հաղթահարել տեսածիս ապշանքը, երբ հանկարծ հայտնվեցի բողոքի բազմահազարանոց փողոցային մի երթի մեջ: Մենք առաջ էինք գնում հոծ շարքերով: Ու մեկ էլ եթերը բռնվեց մի երաժշտությամբ: Այն ասես քայլերգ լինեք, բայց բառեր չէին լսվում: Այդ երաժշտության ռիթմն այնպիսին էր, որ լսելով՝ մենք ասես խենթանում էինք: Եթե հռետորի խոսքից մոռանում էինք մեր եսը, մեր հարազատների խնդիրները, ապա այդ երաժշտությունը լսելով՝ մեր հարազատները դադարում էին գոյություն ունենալ մեզ համար, և մենք այլևս սովորական էակներ չէինք, մենք մարդ չէինք, մեզ համար մահը ոչինչ էր, մեզ համար կար սոսկ մի խնդիր՝ հասնել մեր առջև դրված նպատակին, և ոչինչ խոչընդոտ չէր կարող լինել դեպի այդ նպատակը տանող ճանապարհին: Մենք պատրաստ էինք գոհել ինքներս մեզ, նաև մեր բոլոր մերձավորներին, միայն թե դեպի նպատակ տանող մեր ուղին չխաթարվեր, մեր տենչը չմնար անկատար: Մենք դարձել էինք անահ, մենք կարող էինք դառնալ ամեհի մի բաբան, եթե կարիք լինեք պարիսպ կործանել, մի հզոր ալիք, եթե կարիք լինեք նավեր խորտակել: Երկու հարյուր ինձ նմանը բավական էր երթի առջև ամեն արգելք սրբելու համար, մեզ համար մժեղ էին գրահամեքենաները, տանկերը, իշխանական պարսպապատ պալատները, իսկ որևէ իշխանություն փոխելը մեզ թվում էր մանկական խաղ: Մեր նմանների միասնությունը կարող էր արագացնել երկրի պտույտը:

Տղամարդը, որ պատումի ոգևորությունից քրտնել էր, սրբեց ճակատը:

- Ես հասկանում էի, որ մեր՝ այդպիսին դառնալու գործում էական է եղել այն, որ մինչ այդ գտնվել էնք ուղերձի և հռետորի ազդեցության տակ: Բա, ես այնպես էի տենչում մտապահել այդ երաժշտությունը, կրկնում էի ինքս ինձ համար նոտաները, հուսալով, թե տակտը կհիշեմ նաև արթմնի վիճակում: Այդ երաժշտությունն այնպես էր ներծծվել իմ մարմնի մեջ, որ եթե ինձ դաշնամուրի մոտ տանեին (իմ այդ վիճակում, ասացի, ինքս շարժվել չէի կարող), ե՛ս, որ երաժշտությունից անչափելի հեռու մարդ եմ, կնվագեի այն:

Ամբողջ մի քանի ժամ այդ երաժշտությունը հնչում էր իմ ուղեղում, ես բարձրաձայն վերարտադրում էի այն՝ ինչ-որ բեկոր գոնե մտապահելու հույսով: Բայց, միևնույն է, առավոտյան ես, ցավոք, երաժշտությունից ոչինչ չէի հիշում, ինչպես չէի հիշում ոչ մի բառ հռետորի խոսքից կամ ուղերձից: Բայց այդ տխրության հետ հասկացա նաև, որ Տիեզերքը կառավարող ուժերը սովել են ինձ հուզող հարցի պատասխանը՝ կա՛ ելք և այդ ելքն ունենալու համար մենք նախ մի Գիրք պիտի գրենք, մի Հռետոր-Առաջնորդ ունենանք՝ այդ գրքի ակունքներից եկող, և ապա՝ մի Երաժշտություն, որոնք ժողովրդի վրա կունենան նու՛յն ազդեցությունը, որպիսին այն գիշեր ունեցան ինձ վրա: Օ՛, Բա, եթե մենք ունենանք դրանք, մենք ո՛չ միայն կվերափոխենք մեր ժողովրդին, այլև նրա միջոցով՝ ողջ աշխարհը: Ես որևէ կասկած չունեմ դրանում: Եթե ունենա՞նք: Ինչի՞ նման են մեր այժմյան համագումարներն ու երթերը: Մարդիկ դրանց գալուց ավելի ոգևորված են լինում, քան հեռանալիս, մեր համագումարները մարեցնում են մարդկանց ավյունը, պաղեցնում նրանց, մինչդեռ ինձ երևացած տեսիլում մարդիկ հեռանում էին՝ մեծ գործերի ու գաղափարների նվիրվելու պատրաստ: Եթե մենք կարողանա՞նք մեր իրականության մեջ դա անել...

- Բայց ո՞վ պիտի գրի այդ գիրքը, երաժշտությունը, - հարցրեց Մեգիրան, որ այս ողջ ընթացքում ակնապիշ հետևում էր տղամարդու շարժումներին:

- Չեմ կարող ասել, - եղավ պատասխանը, - եթե ե՛ս լինեի այդ մարդը, ապա կմտապահեի ինձ մատուցվածը: Այդ անելու են թերևս ուրիշները, և ես այլևս կասկած չունեմ, որ դա լինելու է այդ Գիրքը կա՛, Երաժշտությունը կա՛, ես կարդացել եմ ուղերձ-գրությունը, լսել

հոետորին և երաժշտությունը: Դրանք կա՞ն Տիեզերքում, գոյություն ունեն, մնում է գտնել դրանք:

***

Պատահեց այնպես, որ ես կարճ ժամանակով մեկնեցի սառը և տափարակ մի երկիր: Այնտեղ, հեռվից, վերհիշելով իմ երկիրը, եկա այն համոզման, որ լեռների կամ գուցե թե այլ պատճառով Տիեզերքից ահռելի էներգիա է իջնում իմ հայրենիքի վրա, ու եթե իմ բնօրրանում մարդիկ ագրեսիվ են միմյանց հանդեպ, դա նաև այն պատճառով է, որ նրանք կրակն են ընկել այդ հոգր էներգիայի ձեռքը ու քանի որ անկարող են ուղղորդել այն արդյունավետության հունով՝ ուղղում են միմյանց դեմ: Եվ այնտեղ, օտար ավերում, մտածեցի. “Այ, եթե իմ հայրենակիցները սովորե՞ն այդյունավետ օգտագործել այդ էներգիան...”:

Վերհիշե՞ն,-ուղղեց Բան:

- Այո, ճիշտ ես,-ընդունեց տղամարդը փոքր-ինչ խորհելուց հետո:

***

- Իսկապե՞ս Յահիան առանձնահատուկ երկիր է,- հարցրեց Մեգիրան:

- Այո,- պատասխանեց Բան: - Եվ այդ առանձնահատուկությունից օգտվել կարող են միայն իրենք: Եթե նրանք կարողանան համակարգել Տիեզերքից իրենց երկրի վրա իջնող էներգիան, ապա կտիրեն աշխարհին: Ինչպես եղել է հնում: Դրա համար էլ հակառակորդները միշտ ձգտել են ոչնչացնել նրանց ու խլել նրանցից իրենց հայրենիքը, և հազար տարի նպատակային աղավաղել են նրանց էությունը:

- Դու կարծում ես, որ կա՞ որևէ գաղափար, որը կարթնացնի յահերին:

- Քաղաքականությունն ու քաղաքագիտությունն այլևս անգոր են: Հարկավոր է գտնել դեպի սիրտ տանող ճանապարհը, որ անցնում է ենթագիտակցության միջով: Սովորական գաղափարների միջոցով, որոնք հաջողություն են ունեցել այլ ժողովուրդների մոտ, դա անել հնարավոր չէ: Ուրույն մի գաղափար է անհրաժեշտ: Իսկ այդպիսի գաղափար գոյություն ունի. այն նույն գաղափարը, որի կրողն էին իրենք անհիշելի ժամանակներում:

- Եվ ո՞րն է դա:

- Աշխարհի կարգավորումը:

- Աշխարհի՞: Բայց նրանք անգամ իրենց երկիրն են անկարող կարգի բերել:

- Այո, հիմա այդպես է: Ասացի, որ հազար տարի (իրականում՝ ավելի տևական)

աղավաղել են նրանց էությունը: Այն մարդկանց, որ դու տեսար, իրական յահերը չեն. հազար տարում մի ինչ-որ պատյան, պակաս պիտանի մի կեղև է առաջացել նրանց հոգու վրա: Ինչպես մետաղն է պատվում ժանգի շերտով: Նրանց իրական էությունը հոգու հեռավոր խորքերում է, գեների մեջ, որի մասին իրենք էլ չգիտեն: Հոգու այդ ժանգը քայքայող տիեզերական մի նյութ է հարկավոր գտնել: Այդ ժամանակ նրանք անգամ կփոխեն իրենց մաշկի գույնը ու վերստին կդառնան բաց վարդագույն:

- Բայց ինչու՞ հենց նրա՞նք պիտի կարգավորեն աշխարհը:

- Որովհետև աշխարհի կարգավորման կողմ միայն նրա՞նց գեների մեջ է: Միայն նրա՞նք կարող են համակարգել Տիեզերքից իրենց երկրի վրա իջնող էներգիան, քանի որ հներից միայն իրենք են մնացել բնօրրանում: Բայց դրա համար նախ պիտի վերափոխեն իրենց էությունը:

- Դա շուտ կլինի՞:

- Ինքդ տեսար, որ նրանց ջանում են հուշել վերափոխման բանալիները:

- Եվ նրանք կունենա՞ն այդ Գիրքը և Երաժշտությունը:

- Եթե նրանցից մեկն արդեն կարդացել ու լսել է դրանք (ոչինչ, որ անգիտակից վիճակում), ուրեմն և մոտ է Վերափոխման ժամը:

***

Վերափոխել ժողովրդին, կարգավորել աշխարհը... Դա հնարավոր է: Ախր այն, ինչ տեսանք Յահիայում...

- Ամենաթափափված բազմությանն անգամ կարելի է հերոսական ազգ դարձնել,-ասաց Րան ինքնավստահ: - Եթե յահերն ունենան այդ Գիրքն ու Երաժշտությունը, և ի հայտ գա Առաջնորդը (իսկ այդ դեպքում նա անպայման կգա), կերպափոխումն անխուսափելի կլինի և անձանաչելի: Տիեզերքի գաղտնի բանալիները կարծես թե տրվում են նրանց: Դա մեծ պատիվ է ու նաև պատասխանատվություն: -Ընդհանուր առմամբ մի պահ:- Եթե այդ երեք բանալիները տրվեն նրանց, ապա նրանք իրականությունն ավելի արագ փոխելու համար կարող են մի քայլ ևս անել:

- Ինչի՞ մասին է խոսքը:

-Դա արդեն պիտի անեն նրանց վանականները, մի գիշերում: Բայց, ասացի, մինչ այդ պիտի ունենան մյուս երեք բանալիները:

***

Նրանք քայլեցին՝ յուրաքանչյուրն իր մտքերի ետևից ընկած:

- Այս բանալիներից յուրաքանչյուրը մարդու գիտակցության վրա կարող է ունենալ նույն ազդեցությունը, ինչ խավարի մեջ բռնկված կայծակն է ունենում: Չո՛րս կայծակ:

Պատկերացնում ես, թե ինչ տեղի կունենա, եթե բոլոր չորս գաղտնիքները բացվեն յահերին: Նամրեգներն (գերմանացիները-ԱՊ) իրենց դրոշներին ընդամենը երկու կայծակ ունեին և որպիսի՞ փոթորիկ հարուցեցին երկրի վրա...

***

Մեզանից յուրաքանչյուրը ունի հոգի և ոգի, որ միացված են մեր գլխավոր հայրենիքին՝ Այն Իրականությանը, և մեզանից յուրաքանչյուրը ունի միանման հնարավորություն՝ օգտվելու հավերժական գիտելիքներից: Ունի, բայց չգիտի այդ մասին և կամ որոնումների մեջ չէ բոլորովին: Իսկ այստեղ, Համաշխարհային Հակադրության Գծի այս կողմում, մի հատուկ դաշտ է գործում, որը խթանում է մարդու ուղեղի՝ նրա կողմից չօգտագործվող հատվածը: Եվ մարդն առնչություն է սկսում ունենալ Այն Իրականության աշխարհի գերհզոր ուժերի հետ:

- Շատե՞րն են եղել այստեղ,-հարցրեց Մեգիրան:

- Քչերը: Բայց դա բավական է եղել՝ աշխարհը քանի անգամ վերափոխելու համար: Վերջինն այստեղ եղել են նամրեգները:

Մեգիրան գլուխը տարուբերեց կարևոր խնդրի պատասխան ստացած մարդու նման:

- Կարո՞ղ ես ենթադրել, թե ովքե՞ր են առաջինը եղել այստեղ,- հարցրեց Րան:

Մեգիրան հետաքրքրությամբ նայեց նրան:

- Յահերը:

- Մի՞ թե:

- Այո՛, բայց դա շատ վաղուց էր:

- Բայց նրանց այսօրվա վիճակը...

- Նրանք պարզապես մոռացել են, որ եղել են այստեղ: Ու եթե մտաբերե՞ն հանկարծ և մոռացված իրենց հիշողությունից դուրս բերե՞ն այստեղից տարվածը...

-Բայց նրանք քաղաքակիրթ չեն ամենևին և նրանց ներկան ասես վայրենի մի շրջան լինի:

- Ինչ-որ տեղ դա լավ է: Ներկա քաղաքակրթության իմաստը նյութական բարեկեցության ապահովումն է: Քանի որ յաևերը պատմության լուսանցքում են եղել, ներկա քաղաքակրթության էությունը չի թափանցել նրանց արյան մեջ: Ճիշտ է, նրանք մի քիչ բիրտ են դարձել, բայց դեռ հույս կա նրանցից ստանալ հին, մոռացված քաղաքակրթությունը, որի իմաստը հոգևոր զարգացում ապահովելն էր: Յաևերը պիտի կարողանան հիշել, թե ինչպիսին են եղել շատ հնում:

- Իսկ ինչպիսի՞ն են եղել:

- Օտարները նրանց երկիրը կոչում էին աստվածային օրենքների երկիր:

Վերջ

հեռ. 091512575 523835 ա 369594բն